

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ - ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

*ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ*

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Πηνελόπης Τσίλη

***Η Κοινωνική και Πολιτική Πρακτική των Βορειοηπειρωτών
από τα μέσα του 20^{ου} έως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα***

Επιβλέπων Καθηγητής: Καραμπελιάς Γεράσιμος

Αθήνα, Μάιος 2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 1°	
Η Αντιστασιακή δράση των Βορειοηπειρωτών	
1. Η οργάνωση των Βορειοηπειρωτών σε αντιστασιακές οργανώσεις.....	8
1.1 Η δράση του ΜΑΒΗ.....	11
Κεφάλαιο 2°	
Η ελληνική μειονότητα υπό το βάρος της εγκαθίδρυσης και της πορείας του κομμουνισμού	
2. Τα πρώτα χρόνια του κομμουνισμού (1944-1946).....	13
2.1 Η περίοδος των στενών σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία (1945-1948).....	15
2.2 Η περίοδος των στενών σχέσεων με τη Σοβιετική Ένωση (1948-1961).....	17
2.2.1 Η ρήξη στις σχέσεις της Αλβανίας με τη Σοβιετική Ένωση.....	19
2.3 Η περίοδος των στενών σχέσεων με την Κίνα (1961-1978) και τα χρόνια της αυτάρκειας.....	22
2.4 Η ελληνική μειονότητα τα χρόνια του κομμουνισμού.....	26
Κεφάλαιο 3°	
Η παρουσία της ελληνικής μειονότητας τα πρώτα χρόνια μετά την πτώση του καθεστώτος	
3. Η ίδρυση του πρώτου βορειοηπειρωτικού πολιτικού κόμματος (1991).....	32
3.1 Η δίκη των πέντε.....	36
3.2 Κοινωνικοοικονομική κρίση και πολιτική ιδιοσυγκρασία.....	41
3.2.1 Παρατράπεζες – Η παγίδα του εύκολου κέρδους.....	42
3.2.2 Οι συνέπειες της κρίσης στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα.....	47
Κεφάλαιο 4°	
Η ανασυγκρότηση της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας	
4. Η ελληνική μειονότητα μεταξύ Ελλάδος-Αλβανίας.....	50
4.1 Η διαμόρφωση του κοινωνικού προφίλ του Βορειοηπειρώτη.....	53
4.2 Ο επαναπροσδιορισμός του κοινωνικού προφίλ του Βορειοηπειρώτη.....	54
4.3 Το μέλλον της Βορείου Ηπείρου.....	57
Επίλογος.....	60
Παράρτημα	62
Βιβλιογραφία.....	72

Πρόλογος

Από τη σύσταση του αλβανικού κράτους μέχρι και σήμερα διαγράφεται μια περίοδος περίπου ενός αιώνα κατά τη διάρκεια του οποίου λαμβάνουν χώρα σημαντικές κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που επηρεάζονται και κυρίως επηρεάζουν την Εθνική Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας. Οι Βορειοηπειρώτες¹, υφιστάμενοι τις συνέπειες των ελληνοαλβανικών σχέσεων, μετατρέπονται σε σύμβολο διεκδίκησης δύο ταυτόσημων σημείων ενός εθνικού ορίζοντα που ορίζεται ως Βόρειος Ήπειρος για την ελληνική πλευρά και ως Νότια Αλβανία για την αλβανική.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η κοινωνιολογική προσέγγιση της πορείας των Βορειοηπειρωτών, όπως διαμορφώθηκε υπό την επίδραση εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων. Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα εργασία επιχειρεί να προσδιορίσει τους παράγοντες που καθόρισαν την πρακτική των Βορειοηπειρωτών -τόσο σε κοινωνικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο- στο παρελθόν και το παρόν. Για το λόγο αυτό η έρευνα πραγματοποιείται κυρίως στη βάση των επιστημών της κοινωνιολογίας, της ιστορίας, της πολιτικής επιστήμης, αλλά και της γλωσσολογίας.

Το εγχείρημα, ωστόσο, προσκρούει στα συνήθη αναχώματα που προκύπτουν όταν το υπό διερεύνηση θέμα φέρει τη σφραγίδα “εθνικό”. Αφενός μεγάλο μέρος της υπάρχουσας βιβλιογραφίας στερείται αξιολογικής ουδετερότητας, αφετέρου δεν είναι δυνατή η εύρεση ολοκληρωμένων πρωτογενών πηγών, δεδομένου ότι οι πιο καθοριστικές πολιτικές σε εθνικά ζητήματα όταν δεν γίνονται εν κρυπτώ, δεν εφαρμόζουν τα θεσπισθέντα. Επιπλέον οι Βορειοηπειρώτες επί κομμουνισμού στερούνταν το δικαίωμα εκπροσώπησης υπό την αιγίδα ενός συλλόγου ή ενός οργανισμού με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν ενιαία αρχειοθετημένα στοιχεία.

Για το λόγο αυτό, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας πραγματοποιήθηκε ποσοτική και ποιοτική έρευνα -με τη χρήση ερωτηματολογίων και συνεντεύξεων- στην οποία συμμετείχαν 100 Βορειοηπειρώτες διαφόρων ηλικιών. Η διεξαγωγή πλήρους επιστημονικής έρευνας θα απαιτούσε εξάντληση και της ξένης βιβλιογραφίας, ωστόσο ευελπιστώ ότι η εξάντληση της ελληνικής και μέρους της ξένης βιβλιογραφίας- στο δεδομένο χρόνο και πλαίσιο- σε συνδυασμό με τα ευρήματα της έρευνας και την πολύχρονη άμεση και έμμεση ερευνητική παρατήρηση, λόγω της βορειοηπειρωτικής καταγωγής μου, να συμβάλουν σε ένα επιθυμητό αποτέλεσμα.

¹ Ο όρος Βορειοηπειρώτης απηχεί μόνο εθνολογικά χαρακτηριστικά, όχι γεωγραφικά.

Εισαγωγή

Η κατάρρευση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και η συνακόλουθη υπερίσχυση συγκεκριμένων κρατών, σηματοδότησε την περαιτέρω εθνική αφύπνιση των βαλκανικών λαών, οι οποίοι άρχισαν να φοβούνται πιθανή προσάρτησή τους. Η Αλβανία συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα, καθώς, παρά το ότι υπήρξε η τελευταία διοικητική περιφέρεια που διεκδίκησε την ανεξαρτησία της από τους Οθωμανούς², δεν άργησε να κινητοποιηθεί στον βαλκανικό χώρο, φοβούμενη πιθανή προσάρτηση της από την Ελλάδα ή τη Σερβία.

Έτσι λοιπόν, με τη σύσταση του αλβανικού κράτους το 1913, στο οποίο συμπεριλήφθηκε και το βόρειο τμήμα της Ηπείρου³ (το μεγαλύτερο μέρος του οποίου ανήκε στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων ενώ το υπόλοιπο στο Βιλαέτι του Μοναστηρίου), αναπτύσσεται σταδιακά και το αλβανικό εθνικό υποκείμενο. Οι Ιταλοί και Αλβανοί διανοούμενοι και στη συνέχεια ο Ενβέρ Χότζα επιταχύνουν τις διαδικασίες μετάβασης από το εθνικό στο πολιτικό επίπεδο, πετυχαίνοντας σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα να μεταπλάσουν το νέο εθνικό αλβανικό υποκείμενο σε πολιτικό.

Το γεγονός αυτό, ωστόσο, μπορεί μονομερώς να αποδοθεί σε άλλους παράγοντες, όπως ήταν ο φόβος της προσάρτησης, ο ιταλικός πατερναλισμός⁴, η επιρροή των Αλβανών διανοουμένων και η επιρροή των Μεγάλων Δυνάμεων. Ο καθοριστικός παράγοντας θα πρέπει να αναζητηθεί κυρίως στον ιδιαίτερο εθνισμό του αλβανικού λαού, που καλλιεργήθηκε επί κομμουνισμού- παρά την ύπαρξη διαφορετικών και αντίπαλων φυλών- και χάραξε την πορεία του στο βαλκανικό χώρο.

Το ελληνικό κράτος, παρά το ότι είχε συσταθεί ογδόντα χρόνια πριν από το αλβανικό, εξακολουθούσε να διεκδικεί τις ελληνικές περιοχές που δεν είχαν ακόμη περιέλθει υπό την κυριαρχία του. Σταδιακά, από το 1832 μέχρι το 1913 -οπότε έληξε ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου- είχαν προσαρτηθεί η Στερεά Ελλάδα, η Θεσσαλία, η Νότια Ήπειρος, η Θεσσαλονίκη, η Χαλκιδική και το λιμάνι της Καβάλας με ολόκληρη σχεδόν την ενδοχώρα⁵. Οι περιοχές που παρέμεναν υπό διεκδίκηση ήταν τα

² Διβάνη Λένα, *Ελλάδα και Μειονότητες, Το σύστημα Διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999, σελ. 259.

³ Καλλιβερέτακης Λεωνίδα, *Η ελληνική κοινότητα της Αλβανίας από τη σκοπιά της ιστορικής γεωγραφίας και δημογραφίας*, στο «*Ο ελληνισμός της Αλβανίας*», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1995, σελ. 30.

⁴ Φλιτούρης Α. Λάμπρος, *Porolo Albanese, Η ιταλική διπλωματία και η χάραξη των ελληνοαλβανικών συνόρων*, Εκδόσεις Ισνάφι, Ιωάννινα 2006, σελ. 34-41.

⁵ Σβωρόνος Γ.Νίκος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελ. 118.

Δωδεκάνησα, η Μικρά Ασία, η Κύπρος, τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και η Βόρειος Ήπειρος.

Κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων ο ελληνικός στρατός διεκδίκησε τη Βόρειο Ήπειρο, όμως, αναγκάστηκε σε αποχώρηση μετά το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας και τον ορισμό των αλβανικών συνόρων το 1913, κάτω από το βάρος του εκβιασμού των Μεγάλων Δυνάμεων που απειλούσαν με μη παραχώρηση των Δωδεκανήσων. Η αποχώρηση του ελληνικού στρατού απογοήτευσε τους Έλληνες της Βορείου Ηπείρου, οι οποίοι -παρά το ότι αισθάνθηκαν εγκαταλελειμμένοι- οργανώθηκαν σε ιερούς λόχους, και στις 14.2.1914 ανακήρυξαν την ανεξαρτησία τους υπό την ηγεσία του Γ. Ζωγράφου⁶. Τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς ο ελληνικός στρατός βρήκε την ευκαιρία να διεκδικήσει εκ νέου την περιοχή για να εκδιωχθεί το 1916 από τους Ιταλούς.

Ο Βενιζέλος, μετά την απόρριψη της πρότασής που υπέβαλλε στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης⁷, με την οποία αιτούνταν διενέργεια δημοψηφίσματος προκειμένου να αποφασίσουν οι ίδιοι οι Βορειοηπειρώτες για το μέλλον της Βορείου Ηπείρου, στράφηκε προς την Ιταλία πετυχαίνοντας τη συμφωνία Βενιζέλου-Τιτόνι⁸ (1919), με την οποία η Ιταλία αναγνώριζε τις ελληνικές διεκδικήσεις στη Βόρειο Ήπειρο. Η συμφωνία όμως ανατράπηκε από την εξέλιξη των γεγονότων στο Μικρασιατικό μέτωπο και από την δυναμική αντίδραση της Αλβανίας.

Στις 28.5.1920 υπογράφηκε το Πρωτόκολλο της Καπεστίτσας, το οποίο έθεσε τις βάσεις για μια από κοινού διευθέτηση του βορειοηπειρωτικού ζητήματος. Η Αλβανία, στο πλαίσιο εισόδου της στην Κοινωνία των Εθνών υπέγραψε τον Οκτώβριο του 1921 δήλωση περί προστασίας των μειονοτήτων που διαβιούν στο έδαφός της. Έπειτα από πέντε χρόνια, στις 30.7.1926, υπογράφηκε στο Παρίσι η οριστική πράξη οριοθέτησης των συνόρων, με την οποία αποδόθηκαν στην Αλβανία οι νομοί Αγίων Σαράντα, Αργυροκάστρου και Δελβίνου.

Η περίοδος που μεσολάβησε από το 1920 μέχρι το 1939 σφράγισε την πολιτική δυναμική των αντίπαλων δυνάμεων, καθορίζοντας το πλαίσιο των διεκδικήσεων. Οι Αλβανοί αξιωματούχοι, επέδειξαν ιδιαίτερο ζήλο αναφορικά με τη διαχείριση του

⁶ Διβάνη Λένα, ο.π., σελ. 263.

⁷ Η Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Συμμάχων στο Παρίσι, το 1919, θα αποφαινόταν για το τελικό status των αλβανικών συνόρων.

⁸ Βερέμης Θάνας, «Η ίδρυση του αλβανικού κράτους και οι ελληνικές διεκδικήσεις», στο *Ο ελληνοισμός της Αλβανίας*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1995, σελ. 21.

ζητήματος των Τσάμηδων⁹, πετυχαίνοντας σε διπλωματικό επίπεδο τη δημιουργία αντίβαρου για το βορειοηπειρωτικό ζήτημα και τη δυσφήμιση του ελληνικού κράτους στην Κοινωνία των Εθνών¹⁰.

Στον βωμό της εξομάλυνσης των ελληνοαλβανικών σχέσεων οι πολιτικές Πάγκαλου και Βενιζέλου συνέκλιναν ως προς τη διάλυση ή την αποθάρρυνση της λειτουργίας των βορειοηπειρωτικών σωματείων και ως προς τη σταδιακή αποδυνάμωση παρελθοντικών διεκδικήσεων. Ως αποτέλεσμα, τα ελληνικά σχολεία της Βορείου Ηπείρου μειώθηκαν αριθμητικά κατά 68, αφού από το 1925 έως το 1933, από τα 78 σχολεία έμειναν μόνο 10, τα οποία κινδύνευσαν να κλείσουν οριστικά εξαιτίας του νόμου περί ιδιωτικής εκπαίδευσης που εισήγαγε η αλβανική κυβέρνηση για να πλήξει τα ξενόφωνα σχολεία.

Το 1935 μετά από την καθυστερημένη, πλην όμως, δυναμική αντίδραση των Βορειοηπειρωτών, οι οποίοι κατήγγειλαν την Αλβανία στην ΚΤΕ, κάνοντας λόγο για κατάφωρη παραβίαση των δικαιωμάτων τους, η λειτουργία των ελληνικών σχολείων ομαλοποιήθηκε. Η διπλωματική ήττα της Αλβανίας αλλά και η πραγματοποίηση του πάγιου αλβανικού αιτήματος για τη δημιουργία αυτοκέφαλης ορθόδοξης αλβανικής εκκλησίας που ευοδώθηκε επί Μεταξά, αποκλιμάκωσαν τις τεταμένες ελληνοαλβανικές σχέσεις.

Το 1939 η Ιταλία καταλαμβάνει την Αλβανία, ενώ το 1940 τα ιταλικά στρατεύματα σε συνεργασία με τους Τσάμηδες επιτίθενται κατά της Ελλάδας, προχωρώντας σε λεηλασίες και εκκαθαρίσεις. Το 1941, κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου, ο ελληνικός στρατός επιχείρησε για τρίτη και τελευταία φορά να ανακαταλάβει τη Βόρειο Ήπειρο¹¹, αλλά αναγκάστηκε σε υποχώρηση από τα γερμανικά στρατεύματα. Μετά τη λήξη του πολέμου χιλιάδες Τσάμηδων, εν όψει αντιποίνων, κατέφυγαν στην Αλβανία.

Η ιταλική κατοχή στην Αλβανία και η γερμανική στην Ελλάδα, προκάλεσαν μια αλληλουχία εξελίξεων που έμελλε να είναι καθοριστικές για το μέλλον της νεότερης ιστορίας αμφότερων των χωρών. Χαρακτηριστική είναι η συνεργασία που αναπτύχθηκε μεταξύ των κομμουνιστικών οργανώσεων Αλβανίας-Ελλάδας με σκοπό την απελευθέρωση από τους κατακτητές και την υπερίσχυση έναντι των αδελφών, πλην όμως, αντίπαλων ιδεολογικά οργανώσεων. Η αντίσταση στην Αλβανία, εν αντιθέσει με

⁹ Οι Τσάμηδες ήταν αλβανικής καταγωγής, ελληνικής υπηκοότητας κάτοικοι περιοχών γύρω από τον ποταμό Θύαμη στη Θεσπρωτία.

¹⁰ Διβάνη Λένα, ο.π. σελ. 253.

¹¹ Αντωνόπουλος Α. Ηλίας, *Ελλάδα, Αλβανία, Κοσσυφοπέδιο 1912-1998*, Εκδόσεις Ωκεανίδα, Αθήνα 1999, σελ. 100.

την Ελλάδα, ανέδειξε ως κυρίαρχη πολιτική οργάνωση το Κομμουνιστικό Κόμμα Αλβανίας, το οποίο επρόκειτο να μονοπωλήσει τη διακυβέρνηση της χώρας μέχρι το 1991.

Ο Ενβέρ Χότζα σφράγισε την πορεία του ΚΚΑ από το 1945 έως το 1984 και αναδείχτηκε σε ηγετική προσωπικότητα της σύγχρονης Αλβανίας. Το έργο του υπήρξε απόρροια μιας αδιάλλακτης και ανελαστικής πολιτικής, την οποία εφάρμοσε αδίστακτα στο πλαίσιο ενός απόλυτα αυταρχικού καθεστώτος. Κατάφερε να μετατρέψει την Αλβανία σε κράτος-φάντασμα για σχεδόν μισό αιώνα, διατηρώντας βραχύχρονες και περιορισμένες διακρατικές σχέσεις.

Από το 1944 έως το 1948 συνεργάστηκε με τη Γιουγκοσλαβία, από το 1948 έως το 1961 με τη Σοβιετική Ένωση, ενώ από το 1961 έως το 1976 με την Κίνα. Η συνεργασία του αλβανικού κράτους με τις προαναφερθείσες χώρες αναπτυσσόταν σε ιδεολογική και οικονομική βάση¹². Ουσιαστικά, όμως, η αλβανική οικονομία παρασιτούσε στην οικονομία της εκάστοτε “φίλης” χώρας, αποσπώντας τη μεγαλύτερη δυνατή οικονομική βοήθεια. Η ρήξη των διακρατικών σχέσεων αποτέλεσε μηχανισμό άμυνας για τον Ενβέρ Χότζα, προκειμένου να διατηρείται στην εξουσία.

Ο Ενβέρ Χότζα επιδίωξε να εκσυγχρονίσει την αλβανική κοινωνία ακολουθώντας το σταλινικό-σοβιετικό πρότυπο. Η εφαρμογή της πολιτικής του φιλοσοφίας στην πράξη, μετουσίωσε τα δόγματα του Λένιν περί θρησκείας και δικτατορίας του προλεταριάτου. Η θρησκεία, ως το σύνολο των τύπων που χρησιμοποιούνται για τη λατρεία του θεού, μετουσιώθηκε σε «θρησκεία» για τη λατρεία του κομμουνισμού. Κατά παρόμοιο τρόπο, και ο κομμουνισμός, ως σύστημα διακυβέρνησης, που πρέσβευε τη δικτατορία του προλεταριάτου, μετουσιώθηκε από δικτατορία των πολλών σε δικτατορία του ενός.

¹² Χρηστίδης Ε. Γεώργιος, *Τα κομμουνιστικά βαλκάνια*, Θεσσαλονίκη 2003, Εκδόσεις Βάνιας, σελ. 58.

Κεφάλαιο 1^ο

Η Αντιστασιακή Δράση των Βορειοηπειρωτών

1. Η οργάνωση των Βορειοηπειρωτών σε αντιστασιακές οργανώσεις

Η ιταλική κατοχή της Αλβανίας από το 1939 σηματοδότησε τη δημιουργία των δύο κυριότερων εθνικών αντιστασιακών οργανώσεων. Το Fronti Nacional Clirimtar, το αντίστοιχο με το ελληνικό Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο, το οποίο αποτελούσε παρακλάδι του Κομμουνιστικού Κόμματος Αλβανίας, επιδίωκε την αποτίναξη του ιταλικού ζυγού με την αμέριστη υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης, της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας. Ενώ το Balli Kombetar, το Εθνικό Μέτωπο Αλβανίας¹³, το οποίο ξεκίνησε ως αντιστασιακή οργάνωση κατέληξε να συνεργάζεται με τους κατακτητές προκειμένου να αποτρέψει την εγκαθίδρυση κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία.

Βασικό μέλημα τόσο των αλβανικών όσο και των ελληνικών αντιστασιακών οργανώσεων αποτέλεσε η προσάρτηση του πληθυσμού της ελληνικής μειονότητας. Το αλβανικό ΕΑΜ σε συνεργασία με το ελληνικό ΕΑΜ έδρασε πιο συντονισμένα προκειμένου να εντάξει στους κόλπους του τους Βορειοηπειρώτες. Η πρόταση συνεργασίας ανάμεσα στο αλβανικό ΕΑΜ και την ελληνική μειονότητα εγγυόταν στους Βορειοηπειρώτες την πλήρη παραχώρηση δικαιωμάτων επί τη βάση του Χάρτη του Ατλαντικού¹⁴. Το Μπάλι Κομπετάρ ακολούθησε πιο επιθετική πολιτική, ενώ όταν διαπίστωσε ότι οι Βορειοηπειρώτες δεν προτίθονταν να προσχωρήσουν στην οργάνωση του Εθνικού Μετώπου Αλβανίας, προχώρησε σε εκτεταμένες εκκαθαρίσεις, εκτελέσεις και καταστροφές στα χωριά της Βορείου Ηπείρου¹⁵.

Αποτέλεσμα των συντονισμένων ενεργειών των κομμουνιστικών οργανώσεων υπήρξε η μύηση πολλών Βορειοηπειρωτών. Ένα σημαντικό ποσοστό, ωστόσο, προσανατολίστηκε προς την οργάνωση του Ζέρβα, καθώς πολλοί Βορειοηπειρώτες άρχισαν να συρρέουν στα Δερβίζιανα του Σουλίου προκειμένου να ενταχθούν στα τάγματα του ΕΔΕΣ¹⁶. Το γεγονός αυτό, ώθησε τον εκπρόσωπο των Βορειοηπειρωτών

¹³Κόρμαλης Θανάσης, «Η αντίσταση των Βορειοηπειρωτών (1939-1944)», στο *Οι Ελληνοαλβανικές Σχέσεις και το Βορειοηπειρωτικό*, Ειδική έκδοση του Περιοδικού Οικονομικός Ταχυδρόμος, σελ.44.

¹⁴Δαλιάνης Β Μενέλαος, *Η Εθνική Αντίσταση της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία 1943-1944*, Εκδόσεις Ιωλκός, Αθήνα 2000, σελ. 165.

¹⁵Δαλιάνης Β. Μενέλαος, ο.π., σελ. 108-109.

¹⁶Γκούβελη Λ. Παππά Γ, *Άγνωστες Ιστορικές Στιγμές από το δράμα της Β. Ηπείρου*, Έκδοση Επιτροπής Βορειοηπειρωτικού Αγώνα Ιωαννίνων, Γιάννενα 1986, σελ.82.

Ελευθέριο Γκουβέλη να εισηγηθεί στον Ζέρβα τη δημιουργία ξεχωριστού Βορειοηπειρωτικού τάγματος.

Ο Ηλίας Κώνστας, μετά από εντολή του Ζέρβα, επιφορτίστηκε με το καθήκον να επεκτείνει τον ΕΔΕΣ στον ελληνισμό της Βορείου Ηπείρου. Τον Μάρτιο του 1943 ακολούθησε συνάντηση στα Τίρανα έξι ηγετικών στελεχών του Βορειοηπειρωτικού λαού, οι οποίοι αποφάσισαν τη συνέχιση του αγώνα και την ίδρυση μιας οργανώσεως με την ονομασία Μέτωπον Απελευθερώσεως Βορείου Ηπείρου (ΜΑΒΗ). Την ίδια περίοδο ιδρύθηκε και μια άλλη σημαντική αντιστασιακή οργάνωση, η «Αυτόνομος Χιμάρα».

Προς τα τέλη του ίδιου έτους συγκροτήθηκε και ένα από τα σημαντικότερα παρτιζάνικα τάγματα¹⁷ με την επωνυμία «Θανάσης Ζήκος». Σύμφωνα με τον Μενέλαο Δαλιάνη το τάγμα «Θανάσης Ζήκος» υπό την ηγεσία του Παναγιώτη Πάνου κέρδισε την υποστήριξη μεγάλου μέρους των Βορειοηπειρωτών πραγματοποιώντας αρκετές νικηφόρες επιχειρήσεις εναντίον τόσο των Γερμανών όσο και των Μπαλιστών.

Τα βορειοηπειρωτικά τάγματα, όχι μόνο δεν κατάφεραν να απεμπλακούν από τη διαμάχη ΕΔΕΣ-ΕΛΑΣ, αλλά προσχώρησαν σε αντίπαλες οργανώσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η συνεργασία που αναπτύχθηκε ανάμεσα στο τάγμα «Θανάσης Ζήκος» και τον ΕΛΑΣ. Το παρτιζάνικο τάγμα απαντώντας σε κάλεσμα του ΕΛΑΣ εξαπέλυσε επίθεση κατά του ΕΔΕΣ -ο οποίος επιχείρησε να διευρύνει την κυριαρχία του προς τη Βόρειο Ήπειρο και να αναπτύξει συνεργασία με τις δεξιές δυνάμεις της μειονότητας- και πέτυχε την οριστική απομάκρυνσή του από τα ελληνοαλβανικά σύνορα¹⁸.

Το ελληνικό ΕΑΜ, εν αντιθέσει, επισημοποίησε τη σύμπραξη με το αλβανικό ΕΑΜ στις 10 Αυγούστου του 1943, υπογράφοντας το σύμφωνο της Κονισπόλεως, το οποίο κατοχύρωνε κοινή δράση εξόντωσης των υπολοίπων αυτόνομων ομάδων που δραστηριοποιούνταν στο χώρο της Βορείου Ηπείρου. Η κοινή δράση των δύο ΕΑΜ απομόνωσε τις αντίπαλες αντιστασιακές ομάδες. Η αντίστροφη μέτρηση για τη διάλυση του ΜΑΒΗ άρχισε στις 17 Νοεμβρίου του 1943, οπότε δολοφονήθηκε ο αρχηγός της οργάνωσης. Ακολούθησαν εκτεταμένες εκκαθαρίσεις και εκτελέσεις στον χώρο της Βορείου Ηπείρου, ενώ πολλά στελέχη του ΜΑΒΗ άρχισαν να καταφεύγουν στην

¹⁷ Κομμουνιστικά τάγματα, τα οποία συνεργάζονταν τόσο με τις αλβανικές κομμουνιστικές οργανώσεις όσο και με τις ελληνικές.

¹⁸ Δαλιάνης Β. Μενέλαος, ο.π., σελ. 175.

Ελλάδα. Το γεγονός αυτό κατέληξε στην επικράτηση κατά κράτος του αλβανικού ΕΑΜ στον χώρο της μειονότητας και στην υποχώρηση των αντιστασιακών ομάδων προς τις περιοχές που ήλεγχε ο ΕΔΕΣ. Σύμφωνα με επίσημες μαρτυρίες το διάστημα αυτό (1942-44) στην Βόρειο Ήπειρο, κάηκαν 250 χωριά και δολοφονήθηκαν πάνω από 2500 άμαχοι από ένοπλες ομάδες Αλβανών ατάκτων, καθώς και από επιθέσεις του ιταλο-γερμανικού κατοχικού στρατού¹⁹.

¹⁹ http://el.wikipedia.org/wiki/Μέτωπο_απελευθέρωσης_Βορείου_Ηπείρου.

1.1 Η δράση του MABH

Το Μέτωπο Απελευθέρωσης της Βορείου Ηπείρου συγκροτήθηκε τον Ιούλιο του 1942 με πρωτοβουλία που ανέλαβαν οι Βορειοηπειρώτες Βασίλειος Σαχίνης, Σπύρος Ντάσιος, Αναστάσιος Κοκκαβέσης και Γεώργιος Τάσος. Οι κύριες περιοχές δράσης του MABH ήταν η περιοχή του Δελβίνου, της Δρόπολης της Χιμάρας, του Βούρκου, των Αγίων Σαράντα, των Ριζών και της Ζαγοράς²⁰. Κύριος στόχος της οργάνωσης ήταν η αντίσταση κατά των Γερμανών, Ιταλών και Αλβανών κατακτητών, αποσκοπώντας τόσο στην προστασία των Βορειοηπειρωτών όσο και στην απελευθέρωση της Βορείου Ηπείρου.

Οι απόψεις των συγγραφέων που πραγματεύονται το θέμα της αντίστασης στη Βόρειο Ήπειρο αναφορικά με την ύπαρξη και τη δράση της οργάνωσης, δίστανται. Για την ακρίβεια, η μόνη σύγκλιση απόψεων αφορά τα ονόματα των στελεχών της οργάνωσης. Οι Κυργιάννης Μ. και Παπαδημητρίου Π²¹ διαψεύδουν την ύπαρξη της οργάνωσης, ενώ ο Μ. Δαλιάνης αναφέρει ότι η οργάνωση παρέμεινε σε στενό κύκλο χωρίς να αναπτύξει καμία δραστηριότητα²². Ωστόσο, ο Εαμικός συγγραφέας Νίκος Ζιάγκος παραδέχεται την ύπαρξη του MABH ενώ, οι Αθανάσιος Κόρμαλης και Κώστας Χατζηαντωνίου²³, υποστηρίζουν ότι το MABH ανέπτυξε δράση στη Βόρειο Ήπειρο.

Πιο συγκριμένα, ο Αθανάσιος Κόρμαλης αναφέρει στο βιβλίο του με τίτλο *Αντίσταση στη Βορειοηπειρωτική Γη*, το οποίο συμπυκνώνει τις απόψεις σημαντικών αντιστασιακών συγγραφέων και μαρτυρίες συγγενών των ανταρτών, ότι το MABH υπό την ηγεσία του Βασίλειου Σαχίνη κατόρθωσε να συγκροτήσει τμήματα αντιστάσεως στις περιοχές Δρόπολης, Κορυτσάς και Δελβίνου, να ανεύρει πόρους για τη συντήρηση των σωμάτων, να οργανώσει δίκτυο συγκεντρώσεως πληροφοριών για τις κινήσεις Ιταλών και Αλβανών, όπως και να οργανώσει επιτροπές περιθάλψεως των οικογενειών όσων είχαν εκτελεστεί, φυλακισθεί ή εξοριστεί. Ωστόσο, οι συντονισμένες επιθέσεις τόσο των αλβανικών οργανώσεων (Τσέτας και Μπαλίστ) όσο και των Γερμανών-Ιταλών σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το MABH είχε απομονωθεί λόγω αποτυχίας σύνδεσης με

²⁰ Περιοχή κοντά στην Πρεμετή.

²¹ Κυργιάννη Μ., Παπαδημητρίου Π., *Η αντιφασιστική οργάνωση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία 1943-1944*, Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 1982, σελ. 53.

²² Δαλιάνης Μενέλαος, *Η εθνική αντίσταση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία, 1943-1944*, Εκδόσεις Ιωλκός, Αθήνα 2000, σελ. 97.

²³ Χατζηαντωνίου Κώστας, *Χιμάρα, το άπαρτο κάστρο*, Εκδόσεις Διόρασις, Αθήνα 2002, σελ 15.

τον ΕΔΕΣ²⁴ ανέκοψαν τη δράση των ΜΑΒΗτων ενάμιση χρόνο μετά την ίδρυση της οργάνωσης²⁵.

²⁴ Η αποτυχία σύνδεσης με τον ΕΔΕΣ αποδίδεται κυρίως στη δράση του ΕΛΑΣ.

²⁵ Αθανάσιος Κόρμαλης, *Αντίσταση στη Βορειοηπειρωτική Γη*, Εκδόσεις Πελασγός, Αθήνα 1993, σελ. 119.

Κεφάλαιο 2°

Η ελληνική μειονότητα υπό το βάρος της εγκαθίδρυσης και της πορείας του κομμουνισμού

2. Τα πρώτα χρόνια του κομμουνισμού (1945-1946)

Το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πόλεμου ανέδειξε ως κυρίαρχες τις κομμουνιστικές ομάδες της Κορυτσάς και της Σκόδρας, οι οποίες αφού ενώθηκαν, σχημάτισαν Κεντρική Επιτροπή με επικεφαλής τον Χότζα²⁶. Το έργο της Κεντρικής Επιτροπής ξεκίνησε άμεσα με την καταστολή όλων των αντίπαλων πολιτικών δυνάμεων. Μέχρι το 1945, οι κομμουνιστές της Αλβανίας με την άμεση υποστήριξη των Γιουγκοσλάβων κομμουνιστών είχαν θέσει εν αμφιβολία, εξορίσει ή εκτελέσει όλους τους πολιτικούς τους αντιπάλους. Η εδραίωση των κομμουνιστών μετατόπισε τον πολιτικό έλεγχο από τους Βόρειους Γκεγκ στους Νότιους Τοσκ. Οι περισσότεροι κομμουνιστές ήταν Τοσκ μεσαίας τάξης, δεδομένου ότι οι Γκεγκ εναντιώνονταν στους νέους αρχηγούς της Αλβανίας και στα ξένα σε αυτούς δόγματα του Μαρξισμού.

Τον Δεκέμβριο του 1944, η νεοσχηματισθείσα προσωρινή κυβέρνηση, προχώρησε σε θέσπιση νόμων, σύμφωνα με τους οποίους το κράτος αναλάμβανε τη διαχείριση του εξωτερικού και εσωτερικού εμπορίου, του τραπεζικού τομέα, των εμπορικών επιχειρήσεων, του τομέα μεταφορών και των λιγοστών βιομηχανιών που υπήρχαν στη χώρα. Επίσης, θεσπίστηκαν νόμοι με τους οποίους δημεύτηκαν οι περιουσίες των πολιτικών εξόριστων και των "εχθρών του λαού."

Τον Αύγουστο του 1945, η νεοεκλεγθείσα κυβέρνηση θέσπισε τις πρώτες ριζοσπαστικές αγροτικές μεταρρυθμίσεις που έγιναν ποτέ στην ιστορία της Αλβανίας, εγείροντας τις έντονες αντιδράσεις των 100 μεγαλύτερων γαιοκτημόνων, οι οποίοι ήλεγχαν το 1/3 των καλλιεργήσιμων εκτάσεων της χώρας²⁷. Οι γεωργικές μεταρρυθμίσεις αποσκοπούσαν στην κατάτμηση και διανομή της γης, στην κατάργηση της τάξης των γαιοκτημόνων και στην αύξηση της παραγωγής, προκειμένου να προληφθεί η σιτοδεία. Προς τούτο, καταργήθηκαν τα χρέη των αγροτών, παραχωρήθηκε νερό για ύδρευση σε χαμηλό κόστος και κρατικοποιήθηκαν τα δάση και οι βοσκότοποι.

Με αυτές της γεωργικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες διένειμαν τις μισές καλλιεργήσιμες εκτάσεις της Αλβανίας, το κράτος δήμευσε εκτάσεις που ανήκαν σε απόντες

²⁶ Χρηστίδης Ε. Γεώργιος, ο.π., σελ. 18.

²⁷<http://www.experiencefestival.com/>, History of Communist Albania - Consolidation of power and initial reforms.

γαιοκτήμονες και σε ανθρώπους που δεν εξαρτούσαν την επιβίωσή τους από τη γεωργία. Σε μερίδα αγροτών που διέθεταν γεωργικά μηχανήματα επιτράπηκε η καλλιέργεια 400,000 τ.μ. γης, στους γαιοκτήμονες θρησκευτικών ιδρυμάτων και στους αγρότες που δε διέθεταν γεωργικά μηχανήματα επιτράπηκε η καλλιέργεια 200,000 τ.μ., ενώ στους άκληρους αγρότες ή σε αυτούς που είχαν μικρές εκτάσεις παραχωρήθηκαν –έναντι κάποιας αποζημίωσης- μέχρι 50,000 τ.μ. Μέχρι τα μέσα του 1946 οι μεγάλες εκτάσεις είχαν αντικατασταθεί από μικρές ενώ η παραγωγή καλαμποκιού και σιταριού είχε αυξηθεί κατακόρυφα²⁸.

²⁸ <http://www.experiencefestival.com/>, History of Communist Albania - Consolidation of power and initial reforms.

2.1 Η περίοδος των σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία (1945-1948)

Ο Τίτο είχε αρχίσει να παρεισφρύνει στην Αλβανία πριν από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, μετατρέποντας τη χώρα σε δορυφόρο της Γιουγκοσλαβίας μέχρι τον Ιούνιο του 1948, οπότε η τελευταία διώχθηκε από την Κομινφόρμ²⁹.

Στο διάστημα αυτό υπογράφηκαν σύμφωνα φιλίας και συνεργασίας και μια σειρά τεχνικών και οικονομικών συμφώνων, τα οποία προετοίμαζαν το έδαφος για μελλοντική συγχώνευση των οικονομιών Αλβανίας-Γιουγκοσλαβίας. Η πολιτική βοήθειας προς την Αλβανία περιλάμβανε την αποστολή 20.000 τόνων σιταριού, τη δημιουργία τεσσάρων βιομηχανιών, την αγορά χαλκού και άλλων υλικών σε τριπλάσια τιμή και την παράταση πιστώσεων που αντιστοιχούσαν στο 58% του προϋπολογισμού της Αλβανίας³⁰.

Οι σχέσεις των δύο χωρών άρχισαν να κλονίζονται όταν ο Νάκο Σπύρου, επικεφαλής της Επιτροπής Οικονομικού Σχεδιασμού και ένας από τους συμμάχους του Χότζα, άρχισε να επικρίνει έντονα τις προσπάθειες των Γιουγκοσλάβων να ασκήσουν οικονομικό έλεγχο σε όλη την Αλβανία, προκειμένου να ελέγξουν τον φυσικό πλούτο της χώρας και να περιορίσουν την ανάπτυξη στον τομέα της γεωργίας και της παραγωγής πρώτων υλών.

Η Γιουγκοσλαβία αντέδρασε άμεσα στις αρνητικές εξελίξεις, κινητοποιώντας τα φιλικά προσκείμενα προς τον Τίτο- πολιτικά στελέχη προκειμένου να προχωρήσουν σε καθαίρεση του Χότζα. Το 1947 συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν εννέα μέλη του Λαϊκού Συμβουλίου -οι οποίοι ήταν γνωστοί για αντιγιουγκοσλαβική πολιτική- με την κατηγορία ότι κινούνταν ενάντια στο κράτος. Ένα μήνα αργότερα, το Κόμμα των Κομμουνιστών της Κεντρικής Επιτροπής της Γιουγκοσλαβίας κατηγόρησε τον Χότζα για εφαρμογή «ανεξάρτητων πολιτικών» και προσπάθεια μεταστροφής του φιλογιουγκοσλαβικού κλίματος που υπήρχε στη χώρα³¹.

Στις κομματικές συνεδριάσεις του 1948, ο Χότζα στηλίτευσε την πολιτική Σπύρου -ο οποίος αυτοκτόνησε αφού εγκαταλείφθηκε από τους συντρόφους στο στόχαστρο των Γιουγκοσλάβων- υποστηρίζοντας ότι επιβουλευόταν τις αλβανογιουγκοσλαβικές σχέσεις, και πρότεινε στους συντρόφους να κάνουν έκκληση προς το Βελιγράδι, προκειμένου να συμπεριληφθεί η Αλβανία στα ομόσπονδα γιουγκοσλαβικά κράτη.

²⁹ Το Συμβούλιο Αμοιβαίας Οικονομικής Βοήθειας (Council for Mutual Economic Assistance ή Κομεκόν) ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1949 από τη Σοβιετική Ένωση, την Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, την Ουγγαρία, τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία. Η Αλβανία προσχώρησε στην Κομεκόν το 1949.

³⁰ Χρηστίδης Ε. Γεώργιος, ο. π., σελ.49.

³¹ <http://www.experiencefestival.com/>, History of Communist Albania - Albanian-Yugoslav tensions.

Η πολιτική του Χότζα όμως, άλλαξε άρδην λίγους μήνες αργότερα, όταν η Κομινφόρμ εκδίωξε τη Γιουγκοσλαβία στις 28 Ιουνίου του 1948. Τα Τίρανα ζήτησαν από τους Γιουγκοσλάβους συμβούλους να αποχωρήσουν από την Αλβανία εντός 48 ωρών, ακύρωσαν όλες τις οικονομικές συμφωνίες με τη γείτονα χώρα και ξεκίνησαν σκληρή αντιγιουγκοσλαβική προπαγάνδα, μεταμορφώνοντας τον Στάλιν σε εθνικό ήρωα της Αλβανίας, τον Χότζα σε υπερασπιστή του έθνους και τον Τίτο σε αδίστακτο ιμπεριαλιστή³².

Στο Πρώτο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Αλβανίας, το οποίο μετά από πρόταση του Στάλιν μετονομάστηκε σε Κόμμα Εργασίας της Αλβανίας (ΚΕΑ), ο Χότζα κατηγόρησε τη Γιουγκοσλαβία και τον Κότσε Τζότζε³³ για τα δεινά της Αλβανίας. Ο Χότζα είχε παύσει τον Τζότζε από τα καθήκοντά του υπουργού εσωτερικών και τον είχε αντικαταστήσει με τον Σέχου. Μετά από μια μυστική δίκη που έλαβε χώρα τον Ιούνιο του 1949, ο Τζότζε εκτελέστηκε³⁴. Οι συνακόλουθες εκκαθαρίσεις των τιτοϊκών είχαν ως αποτέλεσμα να καθαιρεθεί το 25% των μελών του ΚΕΑ.

Η πολιτική δράση του νεοσύστατου αλβανικού κράτους χαρακτηρίζεται από πρακτικές εκκαθαρίσεων και ομορτοουνιστικούς ελιγμούς. Η συνεργασία ανάμεσα στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία, αφενός εξυπηρέτησε τις ανάγκες αυτής της πολιτικής, αφετέρου αποσκόπησε στην προσάρτησή της Αλβανίας εντός των γιουγκοσλαβικών συνόρων. Οι ρήξεις στις σχέσεις των δύο χωρών και οι συνακόλουθες συνέπειες, ωστόσο, δεν άλλαξαν την στρατηγική του Χότζα, καθώς ο κομμουνιστής ηγέτης ακολούθησε την ίδια πολιτική γραμμή, διαφοροποιώντας μόνο το κριτήριο επιλογής της φίλης-χώρας με βάση τη μη συνοριακή γειτνίαση.

³² Χρηστίδης Ε. Γεώργιος, ο.π., σελ. 50.

³³ Ο Κότσε Τζότζε, ο οποίος ήταν φιλογιουγκοσλάβος, πρώην τεχνίτης, προέδρευσε σε δίκες και εκτελέσεις χιλιάδων πολιτικών αντιπάλων, αρχηγούς φατριών και μέλη προηγούμενων αλβανικών κυβερνήσεων, οι οποίοι καταδικάστηκαν ως "εγκληματίες πολέμου."

³⁴ Χρηστίδης Ε. Γεώργιος, ο.π., σελ. 26.

2.2 Η περίοδος των σχέσεων με τη Σοβιετική Ένωση (1948-1961)

Η Αλβανία, μετά τη διακοπή των σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία, άρχισε να εξαρτάται αποκλειστικά από την οικονομική και υλικοτεχνική βοήθεια της Σοβιετικής Ένωσης. Τον Φεβρουάριο του 1949, η Αλβανία έγινε μέλος της Κομεκόν ενώ στη συνέχεια υπέγραψε εμπορικές συμφωνίες με την Πολωνία, τη Τσεχοσλοβακία, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία και τη Σοβιετική Ένωση. Μετά τη ρήξη των σχέσεων Σοβιετικής Ένωσης-Γιουγκοσλαβίας, η Αλβανία και η Βουλγαρία αποτελούσαν τους μοναδικούς δίαυλους τροφοδότησης πολεμικού εξοπλισμού στους κομμουνιστές που πολεμούσαν στην Αλβανία. Ακόμη όμως και αυτή η μικρή στρατηγική βοήθεια που προσέφερε η Αλβανία στην Σοβιετική Ένωση έχασε τη σημαντικότητά της με την ανάπτυξη της πυρηνικής τεχνολογίας.

Το 1951 η αλβανική κυβέρνηση, τιμώντας το σταλινικό οικονομικό πρότυπο ανακοίνωσε την εφαρμογή οικονομικών μεταρρυθμίσεων που θα εφαρμοζόταν μέσω ενός πενταετούς προγράμματος για την ανάπτυξη της χώρας, το οποίο θα επικεντρωνόταν στην εκβιομηχάνιση και τη βελτίωση του τομέα των μεταφορών. Η Αλβανία πραγματοποιούσε εμπορικές συναλλαγές κυρίως με τη Σοβιετική Ένωση και τις χώρες-δορυφόρους της, οι οποίες στήριζαν μακροχρόνια το αλβανικό ισοζύγιο, γεγονός το οποίο αφενός επιβάρυνε ιδιαίτερα της οικονομία της Σοβιετικής Ένωσης, αφετέρου επωφελούσε την οικονομία της Αλβανίας, χωρίς ωστόσο, να επηρεάζει αρνητικά τις σχέσεις των δύο χωρών.

Ως εκ τούτου, το σύστημα υγείας και το εκπαιδευτικό σύστημα βελτιώθηκαν σημαντικά για τα 1.2 εκατομμύρια Αλβανούς στις αρχές του 1950. Η θνησιμότητα μειώθηκε από 112.2 θανάτους ανά 1,000 γεννήσεις το 1945, σε 99.5 ανά 1,000 γεννήσεις το 1953. Το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θεωρούνταν μέσο προπαγανδισμού του κομμουνιστικού συστήματος και διατήρησης του καθεστώτος, βελτιώθηκε σημαντικά. Ο αριθμός των σχολείων, των καθηγητών και των σπουδαστών διπλασιάστηκε από το 1945 έως το 1950, ενώ ο αναλφαβητισμός μειώθηκε από 85% το 1946 σε 31% το 1950³⁵.

Η Σοβιετική Ένωση παρείχε υποτροφίες στους Αλβανούς σπουδαστές, όπως και καθηγητές και εκπαιδευτικό υλικό για τη βελτίωση της εκπαίδευσης στην Αλβανία. Το 1957 ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο των Τιράνων ενώ μετά από 15 χρόνια ιδρύθηκε και η

³⁵ <http://www.experiencefestival.com/>, History of Communist Albania - Albania and the Soviet Union.

Αλβανική Ακαδημία Επιστημών. Παρά τα όποια προνόμια, όμως, η εκπαίδευση υποβαθμιζόταν εξαιτίας του περιορισμού της ελευθερίας της σκέψης. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα καθοδηγούνταν πλήρως από το κράτος σχετικά με το πρόγραμμα σπουδών, τις μεθόδους διδασκαλίας και τη διοίκηση.

Μετά τον θάνατο του Στάλιν το 1953, οι Χότζα και Σέχου, εν όψει επαναπροσέγγισης της Γιουγκοσλαβίας, άρχισαν να φοβούνται πιθανή εξέγερση από πολιτικούς αντιπάλους. Τα Τίρανα σύντομα δέχονταν πίεση από τη Μόσχα να αντιγράψει το νέο σύστημα κολεκτιβοποίησης. Τον Ιούλιο του 1953, ο Χότζα εμπιστεύτηκε τη διαχείριση του υπουργείου εξωτερικών σε πιστούς φίλους του, ενώ 1954 ο Σέχου έγινε πρωθυπουργός της Αλβανίας.

Οι Χότζα και Σέχου αντιτέθηκαν στην πολιτική «ειρηνικής συνύπαρξης» και «δημιουργίας νέων δρόμων για τον σοσιαλισμό» του Νικίτα Χρουστσόφ, καθώς φοβούνταν ότι η Γιουγκοσλαβία θα προσπαθούσε εκ νέου να ανακτήσει τον έλεγχο της Αλβανίας. Τα Τίρανα και το Βελιγράδι ανανέωσαν τις διπλωματικές τους σχέσεις το Δεκέμβριο του 1953, εντούτοις, ο Χότζα αρνήθηκε να ακολουθήσει την προτροπή του Χρουστσόφ και να αποκαταστήσει τη φήμη του Τζότζε, ως κίνηση καλής θέλησης απέναντι στον Τίτο. Το 1955 η Αλβανία έγινε μέλος του Συμφώνου της Βαρσοβίας³⁶, συμμετέχοντας για πρώτη φορά σε στρατιωτική συμμαχία. Ωστόσο, ούτε η προσχώρηση της Αλβανίας στη σοσιαλιστική συμμαχία συνέβαλε στην αποκλιμάκωση των σχέσεων Αλβανίας-Γιουγκοσλαβίας.

Αντ' αυτού οι Χότζα και Σέχου, προκειμένου να παραμείνουν στην εξουσία, εξακολούθησαν να καλλιεργούν στον αλβανικό λαό τον φόβο προσάρτησης της Αλβανίας από τη Γιουγκοσλαβία. Ο Χότζα υπερασπίστηκε τον Στάλιν και κατηγόρησε τον Τίτο για τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η κομμουνιστική κοινότητα. Μετά την παραγραφή US\$105 εκατομμυρίων για απλήρωτα δάνεια και την παροχή βοήθειας ύψους US\$7.8 εκατομμυρίων, ωστόσο, έριξε τους τόνους. Σύντομα, όμως, άρχισε να καταγγέλλει εκ νέου τον "φασισμό" και "τη γενοκτονία" του Τίτο κατά των Αλβανών του Κοσσόβου.

³⁶ Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας (Warsaw Pact) ιδρύθηκε τον Μάιο του 1955 από τη Σοβιετική Ένωση, τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας, την Πολωνία, τη Τσεχοσλοβακία, την Ουγγαρία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και την Αλβανία.

2.2.1 Η ρήξη στις σχέσεις Αλβανίας με τη Σοβιετική Ένωση

Η Αλβανία έπαιξε ρόλο στη σύγκρουση ανάμεσα στην Κίνα και τη Σοβιετική Ένωση, παρά τη μικρή σημαντικότητα της στην κομμουνιστική κοινότητα. Μέχρι το 1958 η Αλβανία υποστήριζε τις θέσεις της Κίνας έναντι της Σοβιετικής Ένωσης σχετικά με την πολιτική περί ειρηνικής συνύπαρξης και αποσταλινισμού. Αλλά, παρά τις παροχές της Σοβιετικής Ένωσης, τα Τίρανα παρέμεναν δυσαρεστημένα με την οικονομική πολιτική που ακολουθούσε η Σοβιετική Ένωση προς την Αλβανία. Οι Χότζα και Σέχου το 1960 τάχθηκαν υπέρ της Κίνας όταν ξέσπασε αντιπαράθεση ανάμεσα στην Κίνα και τη Σοβιετική Ένωση³⁷. Ο Ραμίζ Αλία, υποψήφιο μέλος του πολιτικού γραφείου του κόμματος και σύμβουλος του Χότζα σε ιδεολογικά ζητήματα, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των πραγμάτων.

Η ρήξη στις σινοσοβιετικές σχέσεις επήλθε τον Ιούνιο του 1960 στο Συνέδριο του Κόμματος των Εργατών της Ρουμανίας, στο οποίο ο Χρουστσόφ προσπάθησε να διασφαλίσει την καταδίκη του Πεκίνου. Οι Αλβανοί αντιπρόσωποι ήταν οι μόνοι από όλους τους ευρωπαίους αντιπροσώπους που υποστήριζαν τους Κινέζους. Η Σοβιετική Ένωση έλαβε άμεσα μέτρα ξεκινώντας μια εκστρατεία προκειμένου να εκδιώξει τους Χότζα και Σέχου το καλοκαίρι του 1960³⁸. Η Μόσχα διέκοψε την παροχή σιταριού στη Αλβανία κατά τη διάρκεια μιας ξηρασίας, ενώ η σοβιετική πρεσβεία των Τιράνων ενθάρρυνε φιλοσοβιετικούς πολιτικούς του ΚΚΑ να καταγγείλουν τη θέση που είχε λάβει το κόμμα υπέρ των Κινέζων. Η Μόσχα επίσης, ενεπλάκη σε συνομωσία στο ΚΚΑ προκειμένου να καθαιρεθούν δια της βίας οι Χότζα και Σέχου. Οι δύο άνδρες, όμως, έχοντας συγκεντρώσει τον απόλυτο έλεγχο του στρατού και της μυστικής αστυνομίας (Σιγκουρίμι) διέφυγαν τον κίνδυνο. Πέντε φιλοσοβιετικοί Αλβανοί ηγέτες εκτελέστηκαν μετά από δίκη. Η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας άρχισε να αποζημιώνει την Αλβανία για την χαμένη οικονομική βοήθεια, παρά τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζε.

Η Αλβανία υποστήριξε την Κίνα και σε επόμενη αντιπαράθεση της με τη Σοβιετική Ένωση. Ο Χότζα καταδίκασε την πολιτική του Χρουστσόφ, ο οποίος υποστήριζε τα δικαιώματα των Ελλήνων της Νότιας Αλβανίας, ενώ υποβάθμισε την οικονομική βοήθεια που είχε λάβει από τη Σοβιετική Ένωση αναφέροντας σε δημόσιο λόγο "Οι

³⁷ Μαρκογιάννη Άντα, «Εξωτερική Πολιτική της Αλβανίας: Μια Ιδιαίτερη Περίπτωση», επιμέλεια Χριστόδουλος Γιαλουρίδης, Στέλιος Αλειφαντής, *Τα Βαλκάνια στο Σταυροδρόμι των Εξελίξεων*, Ροές, Αθήνα, 1988, σελ. 206.

³⁸ <http://www.experiencefestival.com/>, History of Communist Albania - Albania and the Soviet Union.

σοβιετικοί αρουραίοι μπορούσαν να τρώνε όταν οι Αλβανοί πολίτες πέθαιναν από την πείνα". Οι κομμουνιστές ηγέτες που παρέμεναν πιστοί στη Μόσχα αποδοκίμασαν τη στάση του Χότζα.

Οι Χότζα και Σέχου εξακολούθησαν να βάλουν εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης και της Γιουγκοσλαβίας στο 4^ο Συνέδριο Κομμάτων του ΚΚΑ τον Φεβρουάριο του 1961. Κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου, η αλβανική κυβέρνηση ανακοίνωσε το ευρύ πρόγραμμα που επρόκειτο να εφαρμόσει τα επόμενα πέντε χρόνια (1961-65), προκειμένου να αναπτύξει τον βιομηχανικό τομέα της χώρας, απορρίπτοντας κατά συνέπεια την πρόταση του Χρουστσόφ να διατηρηθεί η γεωργία ως κύριος τομέας της οικονομίας της Αλβανίας. Η Μόσχα αντέδρασε ακυρώνοντας όλα τα προγράμματα βοήθειας και τις πιστώσεις που προορίζονταν για την Αλβανία, αλλά οι Κινέζοι και πάλι προσέτρεξαν προς βοήθεια της Αλβανίας³⁹.

Μετά από έντονη αντιπαράθεση ανάμεσα στους Κινέζους και τους Σοβιετικούς αντιπροσώπους -αναφορικά με την Αλβανία- που συμμετείχαν 22^ο Συνέδριο Κομμάτων τη Σοβιετικής Ένωσης τον Οκτώβριο του 1961, ο Χρουστσόφ σε ομιλία του στο 22^ο Συνέδριο ΚΚΣΕ έβαλλε εναντίον των Αλβανών και στηλίτευσε την εκτέλεση μιας εγκύου, φιλοσοβιετικού μέλους του πολιτικού γραφείου του κομμουνιστικού κόμματος Αλβανίας. Εν κατακλείδι, η Σοβιετική Ένωση διέρρηξε όλες τις διπλωματικές σχέσεις με την Αλβανία τον Δεκέμβριο του 1961⁴⁰. Εν συνεχεία απέσυρε όλους τους οικονομικούς συμβούλους και τεχνοκράτες που είχε αποστείλει στην Αλβανία, και διέκοψε τις αποστολές εφοδίων. Η κομμουνιστική Κίνα έσπευσε να αποζημιώσει εκ νέου την Αλβανία για την απώλεια της οικονομικής βοήθειας που λάμβανε από τη Σοβιετική Ένωση, αναπληρώνοντας το 90% των παροχών.

Ωστόσο, η απομάκρυνση από τη Σοβιετική Ένωση προκάλεσε κλυδωνισμό στην οικονομία της Αλβανίας, καθώς η Κίνα, αφενός δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί τη Σοβιετική Ένωση σε επίπεδο τεχνολογίας, αφετέρου δεν μπόρεσε να παραμείνει πιστή στις υποσχέσεις της σχετικά με την έγκαιρη παροχή επαρκούς εξοπλισμού. Η απομάκρυνση των Σοβιετικών συμβούλων επανέφερε στην επιφάνεια τα σημαντικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν παρελθοντικά οι αλβανικές εταιρίες, όπως η χαμηλή παραγωγικότητα, ο ελλιπής σχεδιασμός, η έλλειψη τεχνογνωσίας και η ανεπαρκής διοίκηση. Το 1962 η αλβανική κυβέρνηση εισηγήθηκε την εφαρμογή ενός αυστηρού

³⁹ Ο.π.

⁴⁰ Χρηστίδης Ε. Γεώργιος,, ό.π., σελ.56.

οικονομικού προγράμματος, κάνοντας έκκληση προς τους πολίτες να συντηρούν αποθέματα, να μειώσουν το κόστος παραγωγής και να μην προβαίνουν σε περιττές επενδύσεις.

Τον Οκτώβριο του 1964, Ο Χότζα χαιρέτησε την πτώση του Χρουστσόφ από την εξουσία ενώ οι νέοι ηγέτες της Σοβιετικής Ένωσης πρότειναν στα Τίρανα σύναψη νέων συμφωνιών. Σύντομα όμως, έγινε αντιληπτό από τους Αλβανούς ηγέτες ότι η Σοβιετική ηγεσία δεν επρόκειτο να αλλάξει τη βασική πολιτική της προς ικανοποίηση της Αλβανίας, και κατά συνέπεια, οι σχέσεις ανάμεσα στις δύο χώρες δεν βελτιώθηκαν. Η προπαγάνδα των Τιράνων συνεχίστηκε για δεκαετίες χαρακτηρίζοντας τους Σοβιετικούς αξιωματούχους ως "προδότες ρεβιζιονιστές" και "προδότες του κομμουνισμού" ενώ το 1964 ο Χότζα δήλωσε ότι η Αλβανία δεν επρόκειτο να συμφιλιωθεί με τη Σοβιετική Ένωση, αν η τελευταία δεν απολογείτο και δεν αναλάμβανε τις ευθύνες της για την αποκατάσταση της ζημιάς που είχε υποστεί η χώρα. Οι αλβανοσοβιετικές σχέσεις χειροτέρεψαν μετά την εισβολή των χωρών του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Τσεχοσλοβακία το 1968, οπότε η Αλβανία αντέδρασε αποχωρώντας επίσημα από τη συμμαχία⁴¹.

⁴¹ Χρηστίδης Γεώργιος, ο.π., σελ. 57.

2.3 Η περίοδος των στενών σχέσεων με την Κίνα (1961-1978) και τα χρόνια της αυτάρκειας

Το κομμουνιστικό σύστημα διακυβέρνησης άρχισε να αντιμετωπίζει εμφανή προβλήματα στα μέσα της δεκαετίας του 1960. Οι Αλβανοί ηγέτες ένιωθαν να απειλούνται από την ανερχόμενη αστική τάξη, ενώ τα κοινωνικά προβλήματα συνεχώς εντεινόταν. Οι πολίτες άρχισαν να εκδηλώνουν έντονη δυσαρέσκεια για τον πληθωρισμό, την έλλειψη αγαθών, την κακή συμπεριφορά των δημόσιων προσώπων, ενώ οι συγγραφείς αποσπάστηκαν από την ορθοδοξία του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, ο οποίος απαιτούσε την υπαγωγή της τέχνης και της λογοτεχνίας στην υπηρεσία της κυβέρνησης και της πολιτικής του κόμματος. Ως αποτέλεσμα, ο Χότζα επηρεασμένος από την Πολιτιστική Επανάσταση που είχε ξεκινήσει ο Μάο Τσε Τούνγκ στην Κίνα το 1966, ξεκίνησε τη δική του Πολιτιστική και Ιδεολογική Επανάσταση.

Ο Αλβανός ηγέτης επικεντρώθηκε στη μεταρρύθμιση του στρατού, της γραφειοκρατίας και της οικονομίας, όπως και στην εκ νέου ενίσχυση του σταλινικού του συστήματος. Το καθεστώς έθεσε εν αποστρατεία αξιωματικούς του στρατού, επανέφερε στο στρατό πολιτικούς κομισάριους και αποκήρυξε τον επαγγελματισμό από το χώρο του στρατού. Για την αποδυνάμωση της ανερχόμενης αστικής τάξης, οι αρχές περιέκοψαν τους μισθούς των μεσαίων και ανώτερων αξιωματούχων, απάλλαξαν διοικητές και ειδικούς από τα καθήκοντά τους αναγκάζοντάς τους να εργαστούν σε εργοστάσια και στα χωράφια. Έξι υπουργοί, ανάμεσά τους και ο υπουργός Δικαιοσύνης εκτελέστηκαν. Η κολεκτιβοποίηση εξαπλώθηκε ακόμη και στα πιο απόμακρα βουνά. Επιπλέον, το κράτος επιτέθηκε κατά των αντιφρονούντων συγγραφέων και καλλιτεχνών, μεταρρύθμισε το εκπαιδευτικό σύστημα και γενικά επιχείρησε περεταίρω απομόνωση της Αλβανίας από την ευρωπαϊκή κουλτούρα.

Το 1967, οι αρχές ξεκίνησαν βίαιη εκστρατεία προκειμένου να εξαλείψουν τη θρησκευτική ζωή στην Αλβανία, κατηγορώντας τη θρησκεία για τον εθνικό διχασμό και τη στασιμότητα της Αλβανίας. Οι φοιτητές όργωναν τις επαρχίες της Αλβανίας, πιέζοντας τους Αλβανούς να εγκαταλείψουν τη θρησκεία. Παρά τις αντιρρήσεις, ακόμη και από τα μέλη του ΚΚΑ, όλες οι εκκλησίες, οι μουσουλμανικοί ναοί, τα μοναστήρια, και τα υπόλοιπα εκκλησιαστικά κτήρια έκλεισαν ή μετατράπηκαν σε αποθήκες, γυμναστήρια ή εργαστήρια μέχρι το τέλος του χρόνου. Με ειδικό διάταγμα καταργήθηκαν όλα τα άρθρα που αφορούσαν τα θρησκευτικά δικαιώματα των κύριων θρησκευτικών ομάδων που διαβιούσαν στην Αλβανία. Το κράτος ανακοίνωσε ότι η

Αλβανία αποτελούσε πλέον το πρώτο αθεϊστικό κράτος του κόσμου, ως ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα του Ενβέρ Χότζα.

Οι παραδοσιακοί συγγενικοί δεσμοί στην Αλβανία με βάση την πατριαρχική οικογένεια, αποδυναμώθηκαν υπό το βάρος του κολεκτιβισμού της γεωργίας, της εκβιομηχάνισης, της εσωτερικής μετανάστευσης και της κατάργησης της εκκλησίας. Το μεταπολεμικό καθεστώς άλλαξε την κοινωνική θέση των γυναικών, οι οποίες θεωρούνταν πολίτες δεύτερης κατηγορίας στην παραδοσιακή Αλβανία και ήταν επιφορτισμένες με τη φροντίδα του σπιτιού και την καλλιέργεια των χωραφιών. Πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι γυναίκες, σε ποσοστό περίπου 90%, ήταν αναλφάβητες, ενώ σε πολλές περιοχές θεωρούνταν "κτήματα" των πατεράδων ή των συζύγων. Κατά τη διάρκεια της Πολιτιστικής και Ιδεολογικής Επανάστασης, το κόμμα ενθάρρυνε τις γυναίκες να αναλάβουν εξωτερικές δουλειές. Ο ίδιος ο Χότζα είχε ανακοινώσει ότι οποιοσδήποτε αντέκειτο προς τα διατάγματα του κόμματος που αφορούσαν τα δικαιώματα των γυναικών θα «ριχνόταν στην πυρά»⁴².

Οι σινοαλβανικές σχέσεις άρχισαν να διαταράσσονται το 1970, οπότε ο Μάο Τσε Τουνγκ και άλλοι Κομμουνιστές Κινέζοι ηγέτες άρχισαν να επαναπροσδιορίζουν τη στάση τους απέναντι στην Αλβανία. Τα Τίρανα, μπροστά στο ενδεχόμενο απομόνωσης, άρχισαν να διευρύνουν τις επαφές τους με τον εξωτερικό κόσμο. Αρχικά, συνήψαν εμπορικές συμφωνίες με τη Γαλλία και την Ιταλία, όπως και με τα ανεξάρτητα κράτη της Ασίας και της Αφρικής, ενώ το 1971 ομαλοποίησαν τις σχέσεις τους με τη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα⁴³.

Οι Αλβανοί ηγέτες καταδίκασαν το άνοιγμα της Κίνας προς την Αμερική στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Η Αλβανία κινήθηκε ενεργά προκειμένου να απεξαρτηθεί από την κομμουνιστική Κίνα, αναπτύσσοντας εμπορικές σχέσεις και βελτιώνοντας τις διπλωματικές και πολιτιστικές σχέσεις με άλλες χώρες, ειδικά με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Παρόλα αυτά η Αλβανία δεν παρέστη στο Συνέδριο Ασφάλειας και Συνεργασίας της Ευρώπης και αρνήθηκε να λάβει μέρος στο Συνέδριο του Ελσίνκι τον Ιούλιο του 1975. Λίγο μετά τον θάνατο του Μάο Τσε Τούνγκ, το 1976, ο Χότζα επέκρινε τη νέα ηγεσία καθώς και τη νέα πολιτική του Πεκίνου προς τις ΗΠΑ και τη Δυτική Ευρώπη. Οι Κινέζοι απάντησαν προσκαλώντας τον Τίτο το 1977 στο Πεκίνο και διέκοψαν την παροχή βοήθειας προς την Αλβανία το 1978.

⁴² <http://www.experiencefestival.com/>, History of Communist Albania - Albania and China.

⁴³ Ο.π.

Η ρήξη και των σινοαλβανικών σχέσεων είχε ως αποτέλεσμα να βρεθεί η Αλβανία αποκομμένη από κάθε εξωτερική οικονομική βοήθεια. Τα Τίρανα αγνόησαν τα καλέσματα των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης να ομαλοποιηθούν οι σχέσεις. Αντ' αυτού, η Αλβανία διεύρυνε τους διπλωματικούς δεσμούς με τη Δυτική Ευρώπη και τα αναπτυσσόμενα κράτη, με σκοπό να επιτύχει αυτάρκεια⁴⁴. Ωστόσο, αυτή η πολιτική σε συνδυασμό με την επιδεινούμενη υγεία του Χότζα πυροδότησε εσωτερικές αντιδράσεις και κινητοποιήσεις από πολιτικές δυνάμεις με σκοπό τη χαλάρωση του ελέγχου που ασκούσε το κόμμα και το άνοιγμα της Αλβανίας προς άλλες χώρες. Ο Χότζα, παρά την επιδεινούμενη υγεία του ξεκίνησε εκκαθαρίσεις, παύοντας τον Υπουργό Αμύνης από τα καθήκοντά του, όπως και πολλούς κορυφαίους στρατιωτικούς αξιωματούχους. Ένα χρόνο αργότερα, απάλλαξε από τα καθήκοντά τους και όλους τους υπουργούς που θεωρούσε υπεύθυνους για την κακή οικονομία χώρας.

Ο Χότζα προσπάθησε επίσης να θεσμοποιήσει την πολιτική του προκειμένου να διασφαλίσει ότι οι επίδοξοι διάδοχοί του δεν θα διαφοροποιήσουν το σταλινικό πρότυπο που είχε διαμορφώσει για την Αλβανία. Το Δεκέμβριο του 1976, η Αλβανία υιοθέτησε το δεύτερο σταλινικό σύνταγμα της μεταπολεμικής εποχής⁴⁵. Το Σύνταγμα «εγγυόταν» την ελευθερία του λόγου, του τύπου, του συνεταιρίζεσθαι και του συναθροίζεσθαι, με την προϋπόθεση ότι τα ατομικά δικαιώματα θα ασκούνται λαμβάνοντας υπόψη την κοινωνία ως σύνολο. Το Σύνταγμα επίσης, διαφύλαττε νομικά της ιδέα της αυτάρκειας και απαγόρευε στην κυβέρνηση να αναζητήσει οικονομική βοήθεια και πίστωση ή το συνεταιρίζεσθαι ανάμεσα σε αλβανικές εταιρίες και εταιρίες καπιταλιστικών ή ρεβιζιονιστικών κομμουνιστικών χωρών. Στην εισαγωγή του Συντάγματος καθίστατο σαφές ότι τα εκκλησιαστικά ιδρύματα και η θρησκεία κάθε είδους δεν είχαν θέση στην κοινωνία της Αλβανίας.

Το 1980 ο Χότζα επέλεξε για διάδοχό του τον Ραμίζ Αλία, παραβλέποντας τον επί χρόνια σύμμαχο και συμπαραστάτη του, τον Μεχμέτ Σέχου⁴⁶. Ο Χότζα προσπάθησε αρχικά να πείσει τον Σέχου να απομακρυνθεί οικειοθελώς, βλέποντας όμως ότι δεν επρόκειτο να συμβεί, ενθάρρυνε όλα τα μέλη του πολιτικού γραφείου του κόμματος να τον στηλιτεύσουν επειδή επέτρεψε στον γιό του να αρραβωνιαστεί την κόρη μιας πρώην αστικής οικογένειας. Ο Σέχου, αυτοκτόνησε τον Δεκέμβριο του 1981. Πιστεύεται

⁴⁴Ο.π.

⁴⁵ Ο.π.

⁴⁶ Sherman Arnold, *Αλβανία: Ο τσακισμένος αετός των Βαλκανίων*, Εκδόσεις Ίνδικτος, Αθήνα 2000, σελ. 112.

όμως, ότι υπήρξε και αυτός θύμα της πολιτικής του Χότζα, ο οποίος φοβούμενος αντίποινα, απέταξε συγγενείς και υποστηρικτές του Σέχου από την αστυνομία και τον στρατό. Το Νοέμβριο του 1982, ο Χότζα ανακοίνωσε ότι ο Σέχου ήταν κατάσκοπος, ο οποίος συνεργαζόταν με τις μυστικές υπηρεσίες των ΗΠΑ, της Σοβιετικής Ένωσης και της Γιουγκοσλαβίας προκειμένου να τον δολοφονήσουν⁴⁷.

Ο Χότζα αποσύρθηκε μερικώς από τα κοινά το 1983, αναθέτοντας στον Ραμίζ Αλία την ευθύνη της διακυβέρνησης της χώρας. Ο Αλία ταξίδεψε σε όλη την Αλβανία, δίνοντας το παρόν στη θέση του Χότζα σε σημαντικά γεγονότα, ανακοινώνοντας νέες πολιτικές και τιμώντας τον πρόεδρο. Όταν πέθανε ο Χότζα στις 11 Απριλίου του 1985, κληροδότησε στην Αλβανία οικονομική ύφεση, τεχνολογική στασιμότητα, απομόνωση και φόβο για τον εξωτερικό κόσμο. Ο Αλία ανέλαβε την προεδρία και έγινε νόμιμος γραμματέας του κόμματος μετά από δύο ημέρες.

Ο νέος πρόεδρος προχώρησε σε μεταρρυθμίσεις ώστε να γίνει η οικονομία πιο ανταγωνιστική και έκανε ανοίγματα προς τις γειτονικές χώρες, συνάπτοντας οικονομικές και εμπορικές συμφωνίες, ωστόσο, η πρόσκαιρη εξομάλυνση της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης⁴⁸ που επικρατούσε στη χώρα δεν μπόρεσε να αντιστρέψει την προδιαγεγραμμένη ροή των γεγονότων. Από το 1989, Αλία όπως και το ΚΚΑ, άρχισε να μετρά αντίστροφα τον χρόνο παραμονής του στην εξουσία. Το 1991, οπότε κατέρρευσε και επίσημα ο Υπαρκτός Σοσιαλισμός και άνοιξαν τα σύνορα, οι Αλβανοί πολίτες άρχισαν να μεταναστεύουν κατά χιλιάδες προς την Ιταλία και την Ελλάδα.

⁴⁷ Sherman, ο.π, σελ. 113.

⁴⁸ Η εξομάλυνση της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης εννοείται σε σύγκριση με ό,τι επικρατούσε στη χώρα πριν αναλάβει την προεδρεία ο Ραμίζ Αλία.

2.4 Η ελληνική μειονότητα στην Αλβανία τα χρόνια του κομμουνισμού

Ο ακριβής αριθμός των Βορειοηπειρωτών που διαβιούσαν στην Αλβανία επί κομμουνισμού παρέμεινε άγνωστος στο πέρασμα της ιστορίας. Οι αριθμοί που υποστήριζαν οι αντίθετες πλευρές απέκλιναν κατά πολύ, καθώς η αλβανική πλευρά διατεινόταν ότι επρόκειτο για λίγες χιλιάδες (25.000) ενώ η ελληνική για εκατοντάδες χιλιάδες (έως και 400.000). Χαρακτηριστικό είναι, ωστόσο, το απόσπασμα από το απόρρητο προσωπικό ημερολόγιο του Χρυστόφ, ο οποίος επισκέφτηκε την Αλβανία το Α' 15νθήμερο του Ιουνίου του 1959.

“...Κατά την επίσκεψή μου στην Αλβανία κινήθηκα σχεδόν σε ολόκληρη τη χώρα και διαπίστωσα μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις βόρειες και τις νότιες περιοχές της.

Στη Νότια Αλβανία η πολιτιστική ανωτερότητα αλλά και η εθνική ιδιαιτερότητα είναι καταφανέστατη αφού ο πληθυσμός στη συντριπτική του πλειοψηφία αποτελείται από Έλληνες. Σε αντίθεση με τη Βόρεια Αλβανία, οι νότιες περιοχές χάρη στο ελληνικό στοιχείο, παρουσίαζαν μια πολύ ανώτερη πολιτιστική εικόνα, κάτι το εντελώς ξεχωριστό από την υπόλοιπη χώρα. Αυτή την πολιτιστική υπεροχή, όμως, των Ελλήνων του Νότου, οι σύντροφοί μας Αλβανοί φαίνεται ότι, όχι μόνο δε φρόντισαν να αξιοποιήσουν, άλλα, όπως κατάλαβα, προσπαθούν με κάθε τρόπο να εξαφανίσουν.

Όταν επισκέφτηκα τους Σαράντες (Αγ. Σαράντα), ένα πανέμορφο λιμάνι στην Αδριατική, με υποδέχτηκαν ενθουσιώδη ελληνικά πλήθη, που ζητωκραύγαζαν συνέχεια στην ελληνική γλώσσα. Δημιουργήθηκε μια ατμόσφαιρα καθαρά ελληνική και μόνο οι άγριες φάτσες των αστυνομικών και των Αλβανών επισήμων θύμιζαν την αλβανική κρατική παρουσία.

Εξέφρασα την έκπληξη και τον θαυμασμό μου στον σύντροφο Ενβέρ Χότζα για την εντυπωσιακή παρουσία των Ελλήνων, ο οποίος, φανερά ενοχλημένος προσπάθησε να με πείσει ότι πρόκειται για εξελληνισμένους γλωσσικά Αλβανούς.⁴⁹”

Το χάσμα ανάμεσα στους δύο κομμουνιστές ηγέτες διευρύνθηκε μετά την επίσκεψη του Χρυστόφ στην Αλβανία. Το συνακόλουθο χάσμα στις σχέσεις των δύο χωρών επιδείνωσε τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες ζωής των Αλβανών πολιτών. Το κράτος, σε συνεργασία με τη ΣΗΚ, επέτεινε την κατασταλτική δράση ενάντια των πολιτών, φυλακίζοντας, εκτελώντας ή εξορίζοντας οποιονδήποτε παρέκκλιε από το επιβληθέν πλαίσιο κοινωνικής δράσης. Σύμφωνα με μαρτυρία του Βορειοηπειρώτη συγγραφέα Τηλέμαχου Κώτσια, η εντατικοποίηση των μέτρων έθεσε τους Έλληνες μειονοτικούς στο άμεσο στόχαστρο των μυστικών υπηρεσιών.

“Το 1950 άρχισαν οι μεγάλες συλλήψεις στην Αλβανία και κυρίως στην ελληνική μειονότητα, γιατί ο Χρυστόφ είχε αποφασίσει να αντικαταστήσει όλους τους κομμουνιστές ηγέτες της Ευρώπης. Μετά τη διακοπή των σχέσεων με την Σ. Ε, το οικονομικό επίπεδο της χώρας έπεσε. Οι σχέσεις που διατηρούσε η Αλβανία με την Κίνα δεν κάλυπταν το «οικονομικό» κενό, γιατί και αυτή ήταν μια φτωχή αγροτική χώρα. Από το 1960 και μετά τα πράγματα αγρίεψαν για το λαό, πόσο μάλλον

⁴⁹ Γεωργίου Βασιλείου, *Βόρειος Ήπειρος, Η Συνεχιζόμενη Εθνική Τραγωδία*, Εκδόσεις Ρήγα, Αθήνα 2000, οπισθόφυλλο.

για τη μειονότητα... συλλήψεις, διωγμοί, φυλακίσεις.”

Στόχος της πολιτικής του Χότζα ήταν η διατήρηση του στην εξουσία με τη χρήση κάθε δυνατού μέσου, γεγονός το οποίο σήμαινε ότι επιδίωκε να εμπνέει φόβο στους αντιπάλους και συμπάθεια στον λαό. Σε αυτό το πλαίσιο πολιτικής, ο Χότζα διατήρησε ως μειονοτικές ζώνες τις επαρχίες και τα χωριά στα οποία διαβιούσαν Έλληνες και παραχώρησε ορισμένα προνόμια στους Βορειοηπειρώτες, τα οποία προέβλεπαν τη δημιουργία ενός ιδιότυπου εκπαιδευτικού συστήματος και την ψυχαγωγία των κατοίκων με παραδοσιακές μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις που διοργάνωνε το κράτος.

Υπό αυτή την έννοια, η διδασκαλία των μαθημάτων γινόταν στην ελληνική γλώσσα – μόνο στα χωριά που υπερτερούσαν αριθμητικά οι μειονοτικοί- κατά τις τέσσερις πρώτες τάξεις και στην αλβανική σε όλες τις υπόλοιπες τέσσερις, με τη διαφορά ότι κατά τη διάρκεια της 5^{ης} και 6^{ης} τάξης η ελληνική γλώσσα διδασκόταν ως ξένη γλώσσα. Η τριτοβάθμια εκπαίδευση ήταν ένα διαφορετικό κεφάλαιο. Ως προς το πλαίσιο λειτουργίας, ο Βασίλειος Τάλλιος αναφέρει:

“Αυτό που αισθανόμασταν ως καταπίεση ήταν ο θεσμός του σχολείου. Εκεί τα πράγματα ήταν δύσκολα. Οι παιδαγωγικές μέθοδοι έδειχναν ξεκάθαρα ότι ζούσαμε σε ολοκληρωτικό καθεστώς. Είχαμε συγκεκριμένη ενδυσμασία, το μαντήλι του πιονέρου πάντα στο λαιμό, κάθε πρωί δηλώναμε την πίστη μας στον κομμουνισμό και τον ηγέτη, οι καθηγητές και οι δάσκαλοι είχαν το δικαίωμα – υποχρέωση να κάνουν αιφνιδιαστικές επισκέψεις στο σπίτι για να δουν αν μελετάμε ή όχι. Αν διαπίστωναν ότι δεν έχουμε μελετήσει, ότι δεν έχουμε κάνει τις ασκήσεις μας, την επομένη έπρεπε να λογοδοτήσουμε μπροστά σε όλο το σχολείο. Δύσκολες καταστάσεις για ένα παιδί. Το εκπαιδευτικό σύστημα αποσκοπούσε στο να δημιουργήσει τον τέλειο κομμουνιστή, τον ιδανικό προλετάριο. Κάθε καλοκαίρι μετά το τέλος των μαθημάτων έπρεπε να δουλεύουμε για ένα μήνα στον κάμπο μαζί με τους αγρότες. Ήταν υποχρεωτικό για όλους, δεν μπορούσες να το αποφύγεις. Ήταν πολύ σκληρές συνθήκες για παιδιά δέκα, έντεκα, δώδεκα ετών. Αλλά δεν μπορούσες να κάνεις κι αλλιώς.”

Με αυτόν τον τρόπο, ο Χότζα όχι μόνο παραπλάνησε τους διεθνείς οργανισμούς και τους Βορειοηπειρώτες, αλλά αποδυνάμωσε τη μειονότητα. Από τις μειονοτικές ζώνες αποκλείστηκε η Χιμάρα, η οποία δεν ήταν μόνο γεωγραφικά επικίνδυνη⁵⁰, αλλά και πληθυσμιακά. Υπό αυτή την έννοια, διασφαλίστηκε η συνοχή του αλβανικού κορμού και περιορίστηκε η δυναμική μιας επαρχίας που φημίζεται για το επαναστατικό ταπεραμέντο των κατοίκων της.

Η κατασταλτική δράση, ο έλεγχος του ιδιότυπου εκπαιδευτικού συστήματος και ο περιορισμός των μειονοτικών ζωνών, ωστόσο, δεν αποτελούσαν παρά μόνο τρεις από

⁵⁰ Η γέφυρα της Παλάσας (χωριό της Χιμάρας) ενώνει το Νότο με τον Βορρά της Αλβανίας.

τις τέσσερις βασικές μεθοδεύσεις που αποσκοπούσαν στην αποδυνάμωση του εθνικού ελληνικού στοιχείου. Η τέταρτη σημαντική μεθόδευση ήταν οι μετακινήσεις των πληθυσμών με σκοπό την εθνολογική ανάμιξη. Αποτέλεσμα αυτών των μετακινήσεων είναι η υπάρχουσα πληθυσμιακή σύνθεση των μειονοτικών ζωνών, καθώς πολλά χωριά της λεγόμενης μειονοτικής ζώνης είτε κατοικούνται από μεικτό πληθυσμό είτε γειτνιάζουν με χωριά, τα οποία κατοικούνται από αμιγώς αλβανικό πληθυσμό.

Η διαφορετική εθνολογική σύνθεση των επαρχιών-πόλεων επηρέασε την πολιτική και κοινωνική δράση των Βορειοηπειρωτών που διαβιούσαν στις πόλεις σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι επηρέασε τους Βορειοηπειρώτες που παρέμεναν στα αμιγώς ελληνικά χωριά ή στα χωριά που υπερίσχυαν πληθυσμιακά οι Έλληνες. Όσοι μετανάστευσαν στις πόλεις προσπάθησαν να ενταχθούν στην αλβανική κοινωνία αποδεχόμενοι τον κομμουνισμό ενώ οι Βορειοηπειρώτες που παρέμειναν στις ευρύτερες επαρχίες ή στα χωριά παρέμειναν πιο συντηρητικοί αναπτύσσοντας έντονα το αίσθημα του κοινοτισμού. Ο Βορειοηπειρώτης συγγραφέας Τηλέμαχος Κώτσιας αναφέρει:

“Κάποιοι Έλληνες (νέοι κυρίως), αισθάνονται την ελληνικότητα ως βάρος και την κρύβουν, ενώ παλιότερα αισθάνονταν υπερηφάνεια. Ακολούθησε έντονος εθνικισμός και προσπάθεια εθνικής ομοιογενοποίησης. Όποιος ανήκε σε μειονότητα είχε ρετινιά, στις πόλεις εννοείται.. Αυτό ξεκίνησε αμέσως μετά τον πόλεμο, ενώ η επόμενη γενιά λόγω εκπαίδευσης και μικτών γάμων αποκόπηκε από την ελληνικότητα. Οι άνθρωποι που ζούσαν στις πόλεις είχαν ελληνική εθνικότητα, αλλά δεν αισθάνονταν τόσο Έλληνες, όσο οι Έλληνες που ζούσαν στα χωριά. Και σιγά-σιγά έχαναν την γλώσσα τους. Εμείς που ζούσαμε στο χώρο της μειονότητας νιώθαμε μια υπερηφάνεια που είμαστε Έλληνες, σε σημείο που υποτιμούσαμε τους Αλβανούς. Θεωρούσαμε εαυτούς ανώτερους και πιο πολιτισμένους. Οι Αλβανοί δεν είχαν τέτοια προβλήματα ή και αν είχαν τα εκδήλωναν πιο ήπια. Δεν επιθυμούσαμε μικτούς γάμους, κυρίως να δώσουμε δική μας κοπέλα σε Αλβανό. Μικτοί γάμοι γίνονταν κυρίως μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών που έμεναν στις πόλεις, στα χωριά, όχι ιδιαίτερα. Εκεί συνήθως παντρεύονταν μεταξύ τους ή από κοντινό χωριό.”

Πολύ σημαντικά στοιχεία για το πώς επηρέασε το πολιτειακό πλαίσιο την κοινωνική και πολιτική δράση που ανέπτυξαν οι Βορειοηπειρώτες στις πόλεις και τα χωριά, μπορούμε να αντλήσουμε αξιολογώντας τη σημαντικότητα του λόγου ως το βασικότερο μέσο για την κοινωνικοποίηση ενός ατόμου και κυρίως ως το μέσο με το οποίο η κοινωνία διαμορφώνει την ατομική συνείδηση⁵¹.

Προσεγγίζοντας κοινωνιογλωσσολογικά το λόγο που αναπαρήγαγε την κοινωνική πραγματικότητα που διαμορφώθηκε επί κομμουνισμού⁵², διακρίνουμε το λεξιλόγιο της πόλης από αυτό του χωριού. Οι λέξεις που αποτυπώνουν την κοινωνική νοοτροπία

⁵¹ Φραγκουδάκη Άννα, *Γλώσσα και Ιδεολογία*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σελ. 12.

⁵² Λυδάκη Άννα, *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*, Εκδόσεις Καστανιώτης, Αθήνα 2001, σελ. 201.

που αναπτύσσεται στις πόλεις, περιλαμβάνουν κυρίως τις εξής έννοιες: ντιβερσάντης⁵³, ρεβιζιονιστής⁵⁴, κουλάκος⁵⁵, καούρης⁵⁶, «θιγμένος»⁵⁷, ομπορτουμιστής⁵⁸, λιποτάκτης, σπιούνος, ινσπέκτορας⁵⁹, ποιητής, κοπερατίβα⁶⁰, μπριγκαντιέρης⁶¹, δάσκαλος, κινотеάτρι⁶², μπουλεβάρντι⁶³, κλιούπι, πιοτής, χαρτοπαίκτης, φολκλόρ, ενώ, στα χωριά της Βορείου Ηπείρου ήταν πιο σύνηθες το άκουσα των εξής λέξεων: φούλης⁶⁴, μαναχό, παιδί, μάνα, σέβας, σμέτι,⁶⁵ βιός, σεντούκι, τσάπισμα, πηγάδι, μαχαλάς, ονείρατα, μολογάω, «μαύρος», «χαρά», φολκλόρ, δάσκαλος, μπριγκαντιέρης⁶⁶.

Στις πόλεις, οι Βορειοηπειρώτες χαρακτηρίζονταν ως καούρηδες, δηλαδή, ως Έλληνες. Παρόλα αυτά, τόσο οι Αλβανοί όσο και οι Βορειοηπειρώτες –αν και σε μεγαλύτερο βαθμό– δεν ξέφευγαν από το άγρυπνο μάτι του κράτους, το οποίο έβλεπε παντού προδότες και κατασκόπους. Το γεγονός αυτό, με τις όποιες συνέπειες (φυλάκιση, δυσμένεια κράτους) καλλιεργούσε τον φόβο και την καχυποψία. Φόβος να μην χαρακτηριστείς θιγμένος, φόβος να μην παρατυπήσεις άθελά σου εν ώρα εργασίας⁶⁷, φόβος να μην σε προσεγγίσει η SHIK⁶⁸ προκειμένου να σου προτείνει εξαναγκαστική συνεργασία.

Πολύ σημαντική θέση στην εργασιακή ιεραρχία κατείχε ο κριετάρης, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την εύρυθμη λειτουργία του συνεταιρισμού. Οι συνεταιρισμοί απασχολούσαν όλους όσοι μπορούσαν να εργάζονται, συμβάλλοντας σημαντικά στην ανάπτυξη αλληλεγγύης ανάμεσα στους αγρότες-εργάτες. Ενώ σε κοινωνικό επίπεδο, οι περιορισμένες ψυχαγωγικές δραστηριότητες και η οικονομική ανέχεια έστρεφαν αρκετούς νεαρούς άνδρες προς το ποτό και την χαρτοπαιξία. Γενικότερα οι άνθρωποι διασκέδαζαν παρακολουθώντας κινηματοθέατρο, τις μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις που διοργάνωνε το κράτος ή περιπατώντας στις επάλξεις των πόλεων. Σημαντική θέση

⁵³ Ο αντιφρονών.

⁵⁴ Ο αναθεωρητής της επικρατούσας κομμουνιστικής ιδεολογίας.

⁵⁵ Μικρός γαιοκτήμονας επί καθεστώτος Ζώγου, ο οποίος θεωρείτο εχθρός του κομμουνισμού.

⁵⁶ Γκιαούρηδες, υβριστική ονομασία που χρησιμοποίησαν οι Μουσουλμάνοι για να χαρακτηρίσουν τους Χριστιανούς.

⁵⁷ Ως θιγμένος χαρακτηριζόταν τόσο όποιος είχε πέσει στη δυσμένεια του κράτους ή είχε εκτίσει ποινή φυλάκισης ως πολιτικός κρατούμενος όσο και τα άτομα του συγγενικού του περιβάλλοντος.

⁵⁸ Ο καιροσκόπος.

⁵⁹ Ο επιθεωρητής.

⁶⁰ Συνεταιρισμοί.

⁶¹ Ο επικεφαλής της παραγωγικής μονάδας του συνεταιρισμού.

⁶² Κινηματοθέατρο.

⁶³ Βόλτα στις επάλξεις των πόλεων.

⁶⁴ Υποκοριστικό που προέρχεται από τη λέξη αδελφούλης.

⁶⁵ Νοικοκυριό.

⁶⁶ Επικεφαλής των εργατών.

⁶⁷ Στους συνεταιρισμούς και γενικότερα, σε όλους τους τομείς εφαρμόζονταν αυστηροί έλεγχοι, οι οποίοι κατέληγαν στην επιβολή αυστηρών κυρώσεων, όπως αποπομπή από την θέση εργασίας ή ακόμη και στη φυλάκιση.

⁶⁸ Αλβανικές μυστικές υπηρεσίες.

στην αλβανική κοινωνία κατείχαν ο δάσκαλος και ο ποιητής, οι οποίοι έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης από την ευρύτερη κοινωνική ομάδα, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους.

Στα χωριά οι οικογένειες παρουσίαζαν μητριαρχικές τάσεις⁶⁹ λόγω της συχνής απουσίας του πατέρα, ο οποίος μετανάστευε σε διάφορες περιοχές της Αλβανίας προκειμένου να εργαστεί. Οι άνθρωποι στηρίζονταν στη γεωργία και την κτηνοτροφία και είχαν ανεπτυγμένο το αίσθημα του κοινοτισμού. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα τόσο την ανάπτυξη οικειότητας⁷⁰ και μηχανικής αλληλεγγύης⁷¹ όσο και την ανάπτυξη ενός είδους ηθικού ελέγχου ανάμεσα στους Έλληνες μειονοτικούς που διέμεναν στο ίδιο χωριό. Οι γυναίκες έπρεπε να κοιτάνε το σμέτι⁷², οι άνδρες το βιός, το παιδί έπρεπε να έχει σέβας, οι κοπέλες έπρεπε να παντρεύονταν σε νεαρή ηλικία, ενώ ο μικρότερος γιός όφειλε να αναλάβει τη φροντίδα των γονιών του, παραμένοντας και κληρονομώντας το σπίτι τους. Η διάκριση στα γράμματα προσέδιδε κύρος, ενώ οτιδήποτε παρέκκλινε από τους άγραφους νόμους του κοινοτισμού, ακόμη και οι μικτοί γάμοι ήταν κάτι που «το μολογούσε ο κόσμος», αποτελούσε, δηλαδή, θέμα επικριτικού σχολιασμού.

Πέρα από οτιδήποτε άλλο, όμως, ο κοινοτισμός αναπαρήγαγε τη λαϊκή παράδοση, τα τραγούδια, τα πανηγύρια, τις χρυσοκέντητες φορεσιές και γενικότερα την κοινή πολιτισμική κληρονομιά. Με αυτό τον τρόπο, ο κοινοτισμός οχύρωσε τους Έλληνες της Αλβανίας σε έναν απομονωμένο μικρόκοσμο, ο οποίος διατήρησε το εθνικό ελληνικό στοιχείο μέσα από τη γλώσσα, την εξωστρεφή έκφραση των έντονων συναισθημάτων, την αναπαραγωγή των εθίμων, όπως και την αναπαραγωγή συγκεκριμένων κοινωνικών εκδηλώσεων. Ο Τηλέμαχος Κώτσιας αναφέρει σχετικά με τον κοινοτισμό που αναπτύχθηκε στα μειονοτικά χωριά:

“Η τακτική αφελληνισμού, αφομοίωσης και αλβανοποίησης ήταν έντονη και επιβεβλημένη. Η Ελλάδα δεν αντέδρασε λόγω των διεθνών συνθηκών. Οι σχέσεις Ελλάδας-Αλβανίας ήταν ανύπαρκτες, υπήρχε απαγόρευση, ακόμα και τα ταχυδρομικά πακέτα ξαναγύριζαν πίσω. Αυτό που μας κράτησε ενωμένους ήταν η γλώσσα, η λαϊκή παράδοση και τα πανηγύρια (παραδοσιακές στολές και χοροί). Ηλεκτρικές συσκευές δεν υπήρχαν (στα χωριά), τα τραγούδια περνούσαν από

⁶⁹ Ωστόσο, δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως μητριαρχικές.

⁷⁰ Ακόμη και τα ονόματα είναι ενδεικτικά αυτής της οικειότητας και αυτό γιατί η προσφώνηση αυτών παρέπεμπε στον τρόπο με τον οποίο θα τα προσφωνούσε κάποιος φίλος, ή ένα μικρό παιδί, επί παραδείγματι: Βασίλης/Βάσος ή Τσίλης (από το Βασίλης), Αντώνης/Νάκος, Θόδωρος/Σώζος (από το Σοζωλής), Αθηνά/Σίνα (από το Ασινούλα), Αιμιλία/Μιλίτσα

⁷¹ Η μηχανική αλληλεγγύη είναι η μορφή συνοχής των πρωτόγονων και παραδοσιακών συστημάτων, η οποία αναπτύσσεται σε ομοιογενείς ομάδες που δίνουν έμφαση στις ομοιότητες μεταξύ των ατόμων και στα κοινά ηθικά συναισθήματα που δένουν τα μέλη μεταξύ τους.

⁷² Νοικοκυριό.

γενιά σε γενιά προφορικά από στόμα σε στόμα. Σε κάποια συνοριακά χωριά, όπου υπήρχε η δυνατότητα λήψης παράνομου σήματος, το ελληνικό ραδιόφωνο και η τηλεόραση βοήθησαν πολύ στο να διατηρηθεί ο ελληνικός δεσμός, αποτελώντας το κρυφό μέσο επικοινωνίας.’’

Κεφάλαιο 3^ο

3. Η ίδρυση του πρώτου βορειοηπειρωτικού πολιτικού κόμματος (1991)

Το 1990 σηματοδότησε το τέλος του κομμουνισμού στην Αλβανία, όταν οι έντονες κινητοποιήσεις χιλιάδων Αλβανών πολιτών που διαμαρτύρονταν για το βιοτικό επίπεδο που επικρατούσε στην Αλβανία, ανάγκασαν το Ραμίζ Αλία να αποδεχτεί τη λειτουργία πολυκομματικού συστήματος.⁷³

Το πρώτο αντιπολιτευτικό κόμμα που ιδρύεται είναι το Δημοκρατικό Κόμμα. Πρόεδρος του Δημοκρατικού Κόμματος αναδεικνύεται ο Σαλί Μπερίσα, ο οποίος στηρίζεται από το λόμπι των Αλβανών των ΗΠΑ και του Κοσσυφοπεδίου. Στις 31 Μαρτίου του 1991 πραγματοποιούνται οι πρώτες πολυκομματικές εκλογές στην Αλβανία. Το νοθευμένο εκλογικό αποτέλεσμα επαναφέρει στην κυβέρνηση το ΚΕΑ, υπό τη μορφή Σοσιαλιστικού Κόμματος. Το 1992 πραγματοποιούνται εκ νέου εκλογές, από τις οποίες αναδεικνύεται κυβερνών κόμμα το Δημοκρατικό.

Ήδη από τις αρχές Μαρτίου αρχίζουν να γίνονται οι πρώτες κινήσεις καλής θέλησης από το αλβανικό κράτος προς την ελληνική μειονότητα με την αποφυλάκιση κάποιων πολιτικών κρατουμένων ενώ, από τις αρχές του 1991 είχαν ήδη αρχίσει να γίνονται τα πρώτα βήματα προσέγγισης ανάμεσα στην Αλβανία και την Ελλάδα. Ο τότε πρωθυπουργός, Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, είναι ο πρώτος Έλληνας πρωθυπουργός που επισκέπτεται την Αλβανία μεταπολεμικά⁷⁴. Επιπλέον, συμφωνείται η ανάληψη της αρχιεπισκοπής της ορθόδοξης εκκλησίας από τον Επίσκοπο Ανδρούσης, Αναστάσιο Γιαννουλάτο.

Σε αυτό το πλαίσιο, και «ενώ είχαν πια ωριμάσει οι συνθήκες ώστε και οι Έλληνες της Αλβανίας να συσπειρώνονταν και να δημιουργούσαν τη δική τους οργάνωση⁷⁵», αποφασίζεται στις 11 Ιανουαρίου 1991 με πρωτοβουλία 18 Βορειοηπειρωτών η σύσταση της Δημοκρατικής Ένωσης Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας (ΔΕΕΜ) με την ονομασία «Ομόνοια». Στις 22 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους το αλβανικό Υπουργείο Δικαιοσύνης εγκρίνει την πρώτη βορειοηπειρωτική οργάνωση που ιδρύεται ποτέ στην επικράτεια της Αλβανίας. Οι ελληνικές επαρχίες, με κυρίαρχη τη Δερβιτσάνη, αποδέχονται με ενθουσιασμό την απόφαση και η πόλη των Αγίων Σαράντα, ως

⁷³ Μαλκίδης Θεοφάνης, *Οι Ελληνοαλβανικές σχέσεις*, Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα 2007, σελ. 223-224.

⁷⁴ Ο.π., σελ. 227.

⁷⁵ Παπαχρήστος Βαγγέλης, *Η Δίκη των «πέντε»*, Εκδόσεις Νέα Θέσις, Αθήνα 2006, σελ.54.

γεωγραφικό κέντρο του ελληνισμού της Αλβανίας, ορίζεται ως η έδρα της νεοσύστατης οργάνωσης.

Τα στελέχη της Ομόνοιας είχαν καταστήσει σαφείς τους στόχους της οργάνωσης από την πρώτη τους έκκληση προς τους Βορειοηπειρώτες, λέγοντας ότι «πόθος και στόχος μας είναι το καλύτερο μέλλον της ελληνικής μειονότητας, η διαπαιδαγώγηση των νέων γενεών στη μητρική τους γλώσσα και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του λαού της μειονότητας⁷⁶», γεγονός το οποίο επιβεβαιωνόταν τόσο από το καταστατικό όσο και από το πρόγραμμα της οργάνωσης.

Το αλβανικό κράτος, ωστόσο, δεν αποδέχτηκε παρά μόνο τύποις την ίδρυση της Ομόνοιας. Αρχικά, προσπάθησε να παρεισφρήσει στους κόλπους της οργάνωσης και έθεσε υπό στενή παρακολούθηση τα ηγετικά της στελέχη. Στη συνέχεια ενθάρρυνε τον αποικισμό των περιοχών που κατοικούνταν από ελληνικό πληθυσμό με Αλβανούς προερχόμενους από τις βόρειες περιοχές της χώρας, προχώρησε σε δίωξη των βορειοηπειρωτών δημόσιων υπαλλήλων και συνέστησε «Κοινοβουλευτική Επιτροπή Ελέγχου» προκειμένου να αποφευχθεί τυχόν ελληνοποίηση του Νότου. Ο δε Αλβανικός Τύπος έβαλλε συνεχώς εναντίον του θεσμού, χαρακτηρίζοντας την οργάνωση εθνικιστική και επικίνδυνη.

Από την άλλη πλευρά, ούτε το ελληνικό κράτος χαιρέτισε την πρωτοβουλία των εκπροσώπων των Βορειοηπειρωτών. Η πρώτη «συνάντηση γνωριμίας» μεταξύ των ηγετικών στελεχών και του πρέσβη Στέλιου Μαλικούρη απογοήτευσε τους ενθουσιώδεις Βορειοηπειρώτες. Η στάση του ελληνικού κράτους αποθάρρυνε το εγχείρημα των Βορειοηπειρωτών καθώς οι Έλληνες πολιτικοί αξιωματούχοι αντιμετώπισαν με δυσπιστία τα στελέχη της Ομόνοιας και συνέστησαν την υπαγωγή της Ομόνοιας στο Δημοκρατικό Κόμμα.

Οι εκπρόσωποι της Ομόνοιας, ωστόσο, πέτυχαν το στόχο τους μετά από συνάντηση με τον αντιπρόεδρο της αλβανικής κυβέρνησης, Τσερβέζ Σπαχίου, ο οποίος έκανε αποδεκτή την αυτόνομη κάθοδο της οργάνωσης στις πρώτες ελεύθερες εκλογές, με την προϋπόθεση ότι θα περιοριστεί εντός της επικράτειας των 99 χωριών που είχαν αναγνωριστεί ως μειονοτικά. Παρόλα αυτά η Ομόνοια κατάφερε να εκλέξει 5 βουλευτές. Το 1992, όμως, το αλβανικό κράτος αποφάσισε την απαγόρευση της ίδρυσης κομμάτων που έχουν συσταθεί σε εθνική ή θρησκευτική βάση. Το γεγονός αυτό

⁷⁶ Ο.π., σελ. 59.

μετέτρεψε την Ομόνοια από πολιτική σε πολιτιστική οργάνωση, ωστόσο, το πολιτικό κενό καλύφθηκε από την ίδρυση του Κόμματος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΚΕΑΔ)⁷⁷. Το ΚΕΑΔ, το οποίο ιδρύθηκε για να αποτελέσει εναλλακτική λύση που θα επέτρεπε τη συμμετοχή των Ελλήνων στην εκλογική διαδικασία, εξέλεξε 2 βουλευτές στις εκλογές του 1992. Στα χρόνια που μεσολαβούν μέχρι το 1994, η Ομόνοια έδωσε αγώνα για το άνοιγμα των ελληνικών σχολείων στους Αγίους Σαράντα, το Δέλβινο και το Αργυρόκαστρο. Ήρθε, όμως, σε ρήξη με τα βορειοηπειρωτικά σωματεία της Ελλάδας και διαχειρίστηκε προς ίδιον όφελος τη χορήγηση βίζας με αποτέλεσμα να υποβαθμιστεί και στην υπόληψη των Βορειοηπειρωτών⁷⁸.

Το 1994 αποτέλεσε καταλυτική χρονιά για την πορεία της οργάνωσης που εκπροσωπούσε την Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία, καθώς η δολοφονία δύο Αλβανών στρατιωτικών -στις 10 Απριλίου- στα ελληνοαλβανικά σύνορα (Επισκοπή), σηματοδότησε την άμεση κινητοποίηση των αλβανικών αρχών προς πάσα κατεύθυνση και πυροδότησε επιθέσεις και συλλήψεις εναντίον δεκάδων Βορειοηπειρωτών. Το γεγονός αυτό οδήγησε στη σύλληψη των πέντε ηγετικών στελεχών της οργάνωσης, με την κατηγορία της κατασκοπείας εις βάρος της πατρίδας και της εσχάτης προδοσίας⁷⁹.

Τα πέντε ηγετικά στελέχη της Ομόνοιας καταδικάστηκαν μετά από την πρώτη εκδίκαση της υπόθεσης, η οποία χαρακτηρίστηκε παρωδία από τα Διεθνή Μέσα Ενημέρωσης, καθώς παραβιάστηκε κάθε έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ενώ μετά την εκδίκαση της απόφασης από το ακυρωτικό δικαστήριο, οι πέντε ηγέτες της Ομόνοιας αφέθηκαν ελεύθεροι. Το συμβάν μπορεί να συνέβαλε στην αλλαγή της αντιμετώπισης του ελληνικού κράτους απέναντι στην Οργάνωση, ωστόσο, δεν άφησε ανεπηρέαστο το ηθικό των Βορειοηπειρωτών, οι οποίοι συνειδητοποίησαν ότι δεν μπορούν να ξεφύγουν από τον ασφυκτικό κλοιό των μυστικών υπηρεσιών.

Η τριετία 1994-1997 είναι μια τριετία ορόσημο για την Ομόνοια. Τα γεγονότα που διαδραματίζονται αυτά τα τρία χρόνια, δηλαδή ο θάνατος των δύο Αλβανών

⁷⁷ Το ΚΕΑΔ είναι κόμμα πανβαλκανικής εμβέλειας, το οποίο συγκεντρώνει κυρίως Έλληνες όπως και άλλες μειονότητες (Σέρβων και Μαυροβουνίων).

⁷⁸ Για τη χορήγηση της πολυπόθητης βίζας στους Έλληνες της Βορείου Ηπείρου, οι ελληνικές διπλωματικές αρχές στην Αλβανία συνεργάστηκαν με την Ομόνοια προκειμένου να εγγυηθεί ότι η θεώρηση δινόταν σε Έλληνες και όχι σε Αλβανούς που είχαν καταφύγει στην πλαστογράφηση εγγράφων ώστε να φαίνεται ότι είναι ελληνικής καταγωγής. Από ορισμένα στελέχη της Ομόνοιας αυτό θεωρήθηκε ένας τρόπος γρήγορου και εύκολου πλουτισμού. Οι μέθοδοι αυτές, όπως είναι φυσικό, οδήγησαν την οργάνωση στην ανυποληψία αφού οι Βορειοηπειρώτες κατηγορούσαν την ηγεσία αφενός ότι πλουτίζει εις βάρος των συμπατριωτών της που υποτίθεται ότι υπηρετεί και αφετέρου διότι έναντι αμοιβής έδινε εγγυήσεις «ελληνικότητας» και για μη Έλληνες πολίτες της Αλβανίας.

⁷⁹ Μαλκίδης Θεοφάνης, ο.π., σελ. 241.

στρατιωτικών, η δίκη των πέντε και οι δεκάδες συλλήψεις, όπως και η κατάρρευση των πυραμίδων το 1997 με την επακόλουθη κατάρρευση των κρατικών δομών και την επικράτηση της αναρχίας, αλλάζουν άρδην τόσο τη φυσιογνωμία της οργάνωσης όσο και την ίδια τη μοίρα του βορειοηπειρωτικού ελληνισμού. Μέσα σε τρία χρόνια το μεγαλύτερο μέρος των Βορειοηπειρωτών οδηγήθηκε στη μετανάστευση, η πληθυσμιακή σύνθεση των μειονοτικών περιοχών άλλαξε με τη μετοίκηση πολλών βόρειων Αλβανών προς το Νότο, ενώ η μαχητικότητα των διεκδικήσεων από την πλευρά των Ελλήνων κάμφθηκε και έχασε σε μαζικότητα.

Η ελληνική κυβέρνηση μετά την απομάκρυνση της κυβέρνησης Μπερίσα ανέλαβε τη στήριξη της νέας κυβέρνησης των Σοσιαλιστών υπό τον Φατός Νάνο. Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής η ελληνική μειονότητα πείστηκε να συνεργαστεί με τη νέα κυβέρνηση και να μην εγείρει ζητήματα που θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Η σταθερότητα της Αλβανίας είχε γίνει υπ' αριθμόν ένα στόχος για την ελληνική κυβέρνηση. Το 1998 το ΚΕΑΔ συμμετέχει για πρώτη φορά στην κυβέρνηση συνασπισμού με το Σοσιαλιστικό Κόμμα, εγκαινιάζοντας μια πολιτική που συνεχίζει να εφαρμόζεται έκτοτε ανελλιπώς. Από τότε έως και σήμερα το ΚΕΑΔ συμμετέχει ως εταίρος στις αλβανικές κυβερνήσεις ανεξαρτήτως αν ηγείται της συμμαχίας το Δημοκρατικό ή το Σοσιαλιστικό Κόμμα.

Η πρακτική αυτή έχει καταστήσει την ηγεσία της μειονότητας συμμετόχο στην κυβερνητική πολιτική με αποτέλεσμα την άμβλυνση των διαφορών μεταξύ μειονότητας και αλβανικού κράτους, από την άλλη όμως έχει μειώσει αισθητά τα περιθώρια καταγγελίας των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι οποίες βεβαίως δεν έχουν σταματήσει να είναι πολιτική πρακτική του αλβανικού κράτους. Η συγκεκριμένη πολιτική δημιουργεί τριβές στους κόλπους της μειονότητας, χωρίς ωστόσο να διαφαίνεται πιθανότητα αλλαγής της πολιτικής, αφού με αυτόν τον τρόπο συντηρείται μία ιδιάζουσα πολιτική ελίτ η οποία όλο και περισσότερο αποξενώνεται από το κοινό αίσθημα των Βορειοηπειρωτών.

3.1 Η δίκη των πέντε

Οι Βορειοηπειρώτες επιχείρησαν να δημιουργήσουν έναν φορέα πολιτικής εκπροσώπησης αμέσως μετά την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Οι ραγδαίες κοινωνικές αλλαγές που συνέβαλαν στον μετασχηματισμό σημαντικών τομέων της αλβανικής κοινωνίας, ενθάρρυναν το ξεκίνημα αυτού του εγχειρήματος στις αρχές του 1991. Τελικά στις 22 Φεβρουαρίου του 1991, το αλβανικό υπουργείο δικαιοσύνης ενέκρινε την ίδρυση της οργάνωσης Δημοκρατικής Ένωσης της Ελληνικής Εθνικής Μειονότητας με την ονομασία «Ομόνοια».

Η νομική αποδοχή της οργάνωσης, ωστόσο, σηματοδότησε την έντονη αντίδραση του αλβανικού Τύπου και έθεσε τον εν δυνάμει πολιτικό φορέα στο στόχαστρο των αλβανικών μυστικών υπηρεσιών. Τα πέντε ηγετικά στελέχη της Ομόνοιας, οι Θεόδωρος Βεζιάνης, Βαγγέλης Παπαχρήστος, Κώστας Κυριακού, Ηρακλής Σύρμος και Παναγιώτης Μάρτος, τίθενται υπό στενή παρακολούθηση, αν και οι τέσσερις από τους πέντε ηγέτες της Ομόνοιας έφεραν ήδη το στίγμα του «θιγμένου»⁸⁰, συνεπώς ήταν ήδη καταχωρημένοι στη λίστα της SHIK⁸¹. Οι Ηρακλής Σύρμος και Κώστας Κυριακού υπήρξαν πολιτικοί κρατούμενοι επί Χότζα, ο Βαγγέλης Παπαχρήστος, ως παιδί κουλάκου⁸², είχε σταλεί σε αγροτική επιχείρηση ως εργάτης, ενώ ο Παναγιώτης Μάρτος είχε στιγματιστεί ως γιός καταδικασθέντος σε θάνατο πολιτικού κρατούμενου.

Η σύσταση του συγκεκριμένου πολιτικού φορέα προκάλεσε έντονο προβληματισμό στις αλβανικές μυστικές υπηρεσίες και δυσπιστία στις αντίστοιχες ελληνικές. Το γεγονός αυτό δεν εκπλήσσει, δεδομένου ότι επρόκειτο για ένα πολιτικό βήμα με εθνικό προσανατολισμό, το οποίο γινόταν αποφασιστικά μετά από 45 χρόνια καθήλωσης σε ένα απόλυτα ελεγχόμενο και κατευθυνόμενο πλαίσιο. Ακόμη και αν κάποιοι ήταν έτοιμοι από καιρό να αναλάβουν το πολιτικό ρίσκο, καμία πλευρά -ούτε η αλβανική ούτε η ελληνική- δεν ήταν έτοιμη να αναλάβει το πολιτικό κόστος.

Κατά συνέπεια, τα πρώτα βήματα της Ομόνοιας -ελλείψει των κατάλληλων ερεισμάτων- περιοριζόνταν και υπονομεύονταν σε μια προσπάθεια να αποπροσανατολιστεί η πορεία της οργάνωσης. Από το 1993 μέχρι το 1994, παρά την πρόθεση προσέγγισης που είχε εκδηλώσει η Ελλάδα προς την Αλβανία, οι αλβανικές

⁸⁰ Ως θιγμένος χαρακτηριζόταν τόσο όποιος είχε πέσει στη δυσμένεια του κράτους ή είχε εκτίσει ποινή φυλάκισης ως πολιτικός κρατούμενος όσο και τα άτομα του συγγενικού του περιβάλλοντος

⁸¹ Μυστικές υπηρεσίες Αλβανίας.

⁸² Μικρός γαιοκτήμονας επί καθεστώτος Ζόγου, ο οποίος θεωρείτο εχθρός του κομμουνισμού.

μυστικές υπηρεσίες εντείνουν το κλίμα τρομοκρατίας στη Νότια Αλβανία⁸³. Οι σχέσεις των δύο χωρών έρχονται σε απόλυτη ρήξη και η κατάσταση εκρήγνυται, όταν στις 10 Απριλίου του 1994 δολοφονούνται δύο αλβανοί στρατιωτικοί στο στρατιωτικό φυλάκιο της Επισκοπής, κοντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Ο γενικός γραμματέας της Ομόνοιας Βαγγέλης Παπαχρήστος, αναφέρει ότι αμέσως «μετά τα γεγονότα της Επισκοπής οι αλβανικές αρχές εξαπέλυσαν ένα κύμα βίας και τρομοκρατίας σε ολόκληρη την Εθνική Ελληνική Μειονότητα»⁸⁴. Ταυτόχρονα ξεκίνησαν άμεσα οι συλλήψεις και οι ανακρίσεις τόσο των ηγετικών στελεχών της Ομόνοιας όσο και άλλων βορειοηπειρωτών που κρίθηκαν ύποπτοι.

Οι συλληφθέντες μαρτυρούν ότι συνελήφθησαν χωρίς ένταλμα από αστυνομικούς που εισέβαλαν βίαια στα σπίτια τους, καταστρέφοντας την περιουσία τους και τρομοκρατώντας την οικογένειά τους ενώ, παραβιάστηκαν και τα κεντρικά γραφεία της Ομόνοιας στους Αγίους Σαράντα και εκείνα του Παραρτήματος Αργυροκάστρου, από όπου κατασχέθηκε το σύνολο του αρχείου της νόμιμης οργάνωσης, το οποίο δεν επιστράφηκε ποτέ.

Τα ηγετικά στελέχη της Ομόνοιας προφυλακίστηκαν με την κατηγορία ότι «έχουν διαπράξει από κοινού το αδίκημα της προδοσίας κατά της πατρίδος υπό μορφή δραστηριότητας που στοχεύει στην αλλαγή των συνόρων της Αλβανικής Δημοκρατίας, καθώς και υπό μορφή ένταξης και εκτέλεσης εντολών ξένης κατασκοπείας». Οι Θ. Βεζιάνης, Η. Σύρμος, Κ.Κυριακού κατηγορούνται, επίσης, και για το ποινικό αδίκημα της παράνομης οπλοκατοχής⁸⁵. Επιπλέον, η δράση των κατηγορουμένων συνδέθηκε άμεσα ή έμμεσα με ελληνικά ιδρύματα και οργανώσεις, όπως το Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών με κέντρο τα Ιωάννινα, το Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Ομογενών Ελλήνων με έδρα την Αθήνα, η «ΚΕΒΑ⁸⁶», η «ΠΑΣΥΒΑ⁸⁷», και η «ΣΦΕΒΑ⁸⁸» αλλά και με αρχές του ελληνικού κράτους.

Η εκδίκαση της υπόθεσης σε πρώτο βαθμό ξεκίνησε στις 15 Αυγούστου του 1994 ενώ η πρωτόδικη απόφαση του δικαστηρίου δημοσιεύτηκε στις 7 Σεπτεμβρίου του 1994, μετά από 13 δικαστικές συνεδριάσεις⁸⁹. Το δικαστήριο των Τιράνων έκρινε ένοχους

⁸³ Παπαχρήστος Βαγγέλης, *Η Δίκη των «πέντε»*, Εκδόσεις Νέα Θέσις, Αθήνα 2006, σελ.93.

⁸⁴ Ο.π., σελ. 92.

⁸⁵ Ο.π., σελ. 120-125.

⁸⁶ Κεντρική Επιτροπή Βορειοηπειρωτικού Αγώνα.

⁸⁷ Πανελλήνιος Σύνδεσμος Βορειοηπειρωτικού Αγώνα.

⁸⁸ Συντονιστική Φοιτητική Επιτροπή Βορειοηπειρωτικού Αγώνα.

⁸⁹ Ο.π., σελ. 137-140.

τους πέντε κατηγορούμενους, τονίζοντας ότι έδρασαν ως κατάσκοποι των ελληνικών μυστικών υπηρεσιών. Σύμφωνα με την απόφαση, η δράση των κατηγορουμένων δεν περιορίστηκε στην παροχή πληροφοριών, αλλά επεκτάθηκε στη στρατολόγηση νεαρών Βορειοηπειρωτών με σκοπό την κατάταξή τους σε ελληνικές στρατιωτικές σχολές, στην προμήθεια όπλων σε μέλη της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας και στην προσπάθεια σύστασης στρατιωτικών μονάδων στην παραμεθόρια περιοχή του Αργυροκάστρου⁹⁰.

Πιο συγκεκριμένα στους κατηγορούμενους Ευάγγελο Παπαχρήστο και Παναγιώτη Μάρτο επιβλήθηκε ποινή κάθειρξης 6 ετών για το αδίκημα της κατασκοπείας. Ενώ στους κατηγορούμενους Θεόδωρο Βεζιάνη, Κώστα Κυριακού και Ηρακλή Σύρμο, επιβλήθηκε ποινή κάθειρξης 7 και 8 χρόνων αντίστοιχα, για το αδίκημα της προδοσίας και της παράνομης οπλοκατοχής. Το Εφετείο που εκδίκασε την υπόθεση στις 3 Οκτωβρίου του 1994 επικύρωσε την ισχύ της απόφασης του πρωτοδικείου, μειώνοντας κατά δύο έτη την ποινή του Ηρακλή Σύρμου⁹¹ και κατά ένα έτος την ποινή όλων των υπολοίπων κατηγορουμένων.

Σημαίνοντα πρόσωπα διαφόρων εθνικοτήτων που παρακολούθησαν τη δίκη⁹², όπως, οι Αμερικανοί συνήγοροι των Ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο ανταποκριτής του BBC, ο παρατηρητής της Διεθνούς Ομοσπονδίας του Ελσίνκι, ο παρατηρητής της ΔΑΣΕ στη Βαρσοβία για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τους δημοκρατικούς θεσμούς, αλλά και Έλληνες, Αλβανοί, Κύπριοι, Ιταλοί, Ολλανδοί δικηγόροι, πολιτικοί και παρατηρητές, διαπίστωσαν κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κατήγγειλαν τη δίκη χαρακτηρίζοντάς την ως «τερατώδη νομική κατασκευή», «σκηνοθετημένη», «κακόγουστο σκηνικό», «φαρσοκωμωδία» ακόμη και ως «προστυχιά⁹³».

Ο δε εκπρόσωπος τύπου της τότε κυβέρνησης Ε. Βενιζέλος χαρακτήρισε την απόφαση του δικαστηρίου «βαρύτατη πρόκληση κατά του διεθνούς δικαίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ελληνικής μειονότητας, αλλά και της διεθνούς κοινότητας» κάνοντας λόγο για «απόφαση διατεταγμένου οργάνου που εναρμονίζεται με τις επιθυμίες της ηγετικής ομάδας των Τιράνων»⁹⁴.

Η καταδικαστική απόφαση ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων στην Ελλάδα και σηματοδότησε την κινητοποίηση Ελλήνων δικηγόρων, πολιτικών, επιχειρηματιών,

⁹⁰ Ο.π., σελ. 141.

⁹¹ Ο Ηρακλής Σύρμος, ο οποίος είχε ήδη εκτίσει ποινή 18 ετών ως πολιτικός κρατούμενος, αποφυλακίστηκε με προεδρική χάρη στις 24/12/1994.

⁹² Ο.π., σελ. 146-150.

⁹³ Γκραμόζ Πάσκο, αλβανός πρώην αναπληρωτής πρωθυπουργός.

⁹⁴ Ο.π., σελ. 232.

απλών πολιτών όπως και διαφόρων φορέων, οι οποίοι υπέβαλλαν υπομνήματα προς πάσα δυνατή κατεύθυνση και στήριξαν τους κατηγορούμενους αποστέλλοντας επιστολές με ενθαρρυντικούς χαιρετισμούς⁹⁵. Η Αθήνα αντέδρασε άμεσα μπλοκάροντας τα ελληνοαλβανικά σύνορα όπως και κάθε οικονομική βοήθεια της Ε.Ε προς την Αλβανία.

Οι σχέσεις των δύο χωρών παρέμειναν τεταμένες μέχρι τον Φεβρουάριο του επόμενου έτους, οπότε ορίστηκε η εκδίκαση της υπόθεσης από το ακυρωτικό δικαστήριο. Στο διάστημα που μεσολάβησε, τα Τίρανα συνειδητοποίησαν ότι η Αθήνα δεν επρόκειτο να κάνει πίσω στην απόφασή της να διακόψει κάθε διάλογο με την αλβανική πλευρά⁹⁶. Εν τω μεταξύ, πλήθαιναν οι φωνές διαμαρτυρίας που ζητούσαν αποφυλάκιση των κατηγορουμένων, καθώς οι Αλβανοί πολίτες είχαν αρχίσει να αγανακτούν όχι τόσο για λόγους δικαίου όσο γιατί δεν μπορούσαν να διέλθουν τα ελληνικά σύνορα.

Στις 2 Φεβρουαρίου του 1995 η υπόθεση εκδικάστηκε στο ακυρωτικό δικαστήριο, το οποίο επιβεβαίωσε την ισχύ της απόφασης του Εφετείου των Τιράνων μειώνοντας όμως την ποινή φυλάκισης κατά 2 ή 3 έτη με αντίστοιχη αναστολή και διακοπή της εκτέλεσης της ποινής⁹⁷. Από τον επόμενο κίολας μήνα ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών επισκέφτηκε την Αλβανία με σκοπό την επανέναρξη του διαλόγου ανάμεσα στις δύο χώρες και την προώθηση των διμερών ζητημάτων, γεγονός το οποίο οδήγησε στην υπογραφή του Συμφώνου Φιλίας Ελλάδας-Αλβανίας.⁹⁸

Η εν ψυχρώ εκτέλεση των Αλβανών στρατιωτικών αφήνει πολλά αναπάντητα ερωτήματα, σχετικά με τα κίνητρα των δραστών και των προσώπων ή των φορέων που το σχεδίασαν, οι οποίοι ακόμη και σήμερα παραμένουν άγνωστοι. Ανάμεσα σ' αυτούς δεν προκύπτει από πουθενά ότι υπήρχαν μέλη της Ομόνοιας ή έστω ότι υπήρχαν μέλη που γνώριζαν. Το βέβαιο πάντως είναι ότι οι Αλβανοί αξιωματούχοι χειρίστηκαν άριστα την υπόθεση, αφού κατάφεραν να υποβαθμίσουν τόσο τη δυναμική της οργάνωσης, όσο και την κοινωνική δυναμική των Βορειοηπειρωτών, αναμενόμενο γεγονός το οποίο δεν θα μπορούσε να αγνοεί ακόμη και ο μεγαλύτερος Έλληνας εθνικιστής, πόσο μάλλον οι ίδιοι οι Βορειοηπειρώτες.

⁹⁵ Ο.π., σελ. 223-253.

⁹⁶ Μαλκίδης Θεοφάνης, *Οι ελληνοαλβανικές σχέσεις*, Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα 2007, σελ. 242.

⁹⁷ Παπαλάμπρος Χρήστος, ο.π., σελ. 289.

⁹⁸ Μαλκίδης Θεοφάνης, ο.π., σελ. 243.

Το άνοιγμα των συνόρων είχε σημάνει το πρώτο και μεγαλύτερο κύμα μετανάστευσης προς την Ελλάδα. Δυο-τρία χρόνια αργότερα το κύμα αυτό είχε αρχίσει να αντιστρέφεται και πολλοί Έλληνες επέστρεφαν στα χωριά τους προκειμένου να επενδύσουν το μικρό κομπόδεμα που είχαν κάνει στην ξενιτιά. Η τρομοκρατία που επικράτησε πριν και κατά τη διάρκεια της δίκης, όχι απλώς ακύρωσε το κύμα επιστροφής, αλλά ώθησε ακόμη περισσότερους στην ξενιτιά με αποτέλεσμα το σχεδόν ολοκληρωτικό άδειασμα της περιοχής από το ελληνικό στοιχείο.

Η αποφυλάκιση των «πέντε» αποκατέστησε φαινομενικά τις Ελληνοαλβανικές σχέσεις⁹⁹, ωστόσο, δεν μπόρεσε να αποτρέψει τις επερχόμενες αναταραχές στους κόλπους της Ομόνοιας. Απεναντίας, η τότε ηγεσία της Ομόνοιας, όπως και ο Έλληνας πρόξενος στο Αργυρόκαστρο, ζήτησαν από τους «πέντε» να αποχωρήσουν από το πολιτικό προσκήνιο. Επιπλέον, χιλιάδες Βορειοηπειρωτών ανέστειλαν τη δράση τους στο χώρο την μειονότητας επιλέγοντας να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα.

Ο αντίκτυπος που προκάλεσε η στημένη δίκη κατέλυσε το βορειοηπειρωτικό στοιχείο, ακριβώς στην καμπή της ιστορικής και κοινωνικής πορείας του. Η Ομόνοια δεν κατάφερε ποτέ να κάνει το απαραίτητο άλμα για τη συγκρότηση της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας, ενώ η Αλβανία επωφελήθηκε και οικονομικά καθώς η Ελλάδα κατέληξε να επιδοτεί το αλβανικό κράτος, συντηρώντας παράλληλα τα σαθρά θεμέλια της Ομόνοιας. Κανείς δεν μπορεί να αποφανθεί για το ποιος ξεκίνησε το πολιτικό παιχνίδι, ούτε για το αν οι πολιτικοί αντίπαλοι ήταν δύο ή τρεις, ωστόσο το μήνυμα που έλαβαν οι Αλβανοί ήταν ξεκάθαρο: Το πολιτικό παιχνίδι ανάμεσα στο αλβανικό κράτος, την ελληνική μειονότητα και την Ελλάδα δεν υπακούει σε κανόνες, γι' αυτό στο τέλος τα νήματα θα κινούνται πάντα προς όφελος των ιδίων.

⁹⁹ Οι εκλογές του 1996 πραγματοποιήθηκαν σε κλίμα βίας και νοθείας, καταργώντας πλήρως τις έννοιες της δημοκρατίας και της ελευθερίας.

3.2. Κοινωνικοοικονομική κρίση και πολιτική ιδιοσυγκρασία (1997)

Αν εξετάσουμε την πορεία του αλβανικού κράτους από το 1912 μέχρι σήμερα διαπιστώνουμε το εξής παράδοξο: Η τύχη της Αλβανίας, στο πέρασμα ενός περίπου αιώνα, καθορίστηκε από τρεις κυρίως πολιτικές προσωπικότητες. Αρχικά ο Αχμέτ Ζώγου αυτοανακηρύχτηκε βασιλιάς και διατηρήθηκε στην εξουσία μέχρι την ιταλική κατοχή της Αλβανίας. Στη συνέχεια, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας ο Ενβέρ Χότζα, ο οποίος παρέμεινε στην εξουσία μέχρι το 1984. Ενώ τις δύο τελευταίες δεκαετίες -με μια διακοπή οχτώ περίπου ετών- η διακυβέρνηση της χώρας έχει περιέλθει υπό την ηγεσία του Σαλί Μπερίσα, και από ό,τι φαίνεται θα παραμείνει ως έχει.

Περνώντας από το βασιλικό στο κομμουνιστικό καθεστώς και καταλήγοντας στη δημοκρατία, παρατηρούμε ότι ο πυρήνας της ιδιοσυγκρασίας του Αλβανού πολιτικού παραμένει ίδιος (!). Ο Αλβανός πολιτικός κυριεύεται από τη μανία της εξουσίας, εκμεταλλεύεται τις συνθήκες με τον πιο χυδαίο τρόπο ενώ δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει κάθε μέσο για να παραμείνει ηγέτης.

Η κρίση που ξέσπασε το 1997 αποτελεί σημείο αναφοράς στην ιστορία της σύγχρονης Αλβανίας ενώ από κοινωνιολογικής πλευράς καταδεικνύει την πεμππουσία της πολιτικής δράσης που ακολουθείται διαχρονικά στη γείτονα χώρα: βία και καταστολή. Επιπλέον, καταγράφει την πολιτική συμπεριφορά του Αλβανού, ο οποίος από υπήκοος και «προλετάριος» αδυνατεί να γίνει πολίτης. Αντιδρά σπασμωδικά, επιδίδεται σε άναρχες πράξεις βίας, αποπροσανατολίζεται και εντέλει καθυποτάσσεται εκ νέου στον ίδιο εξουσιαστή. Η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον εξουσιομανή πολιτικό και τον «ιδρυματοποιημένο» Αλβανό πολίτη¹⁰⁰ αποτελεί την πυξίδα του αλβανικού κράτους που δείχνει πάντα προς την ίδια κατεύθυνση: στο πουθενά (!).

Το αλβανικό κράτος δεν παράγει υγιείς ηγέτες και, κατά συνέπεια, δεν παράγει υγιείς πολίτες. Υπό αυτή την έννοια, δεν θα έπρεπε να εκπλήσσει το γεγονός ότι η Αλβανία παραμένει τριτοκοσμική χώρα, παρά το γεγονός ότι προσελκύει το ενδιαφέρον ξένων επενδυτών, διαθέτει άφθονους φυσικούς πόρους, φτηνό εργατικό δυναμικό και επιστημονικό προσωπικό.

¹⁰⁰ Από την κατηγορία αυτή δεν εξαιρούνται οι έχοντες διαφορετική εθνική καταγωγή, ούτε οι Βορειοηπειρώτες.

3.2.1 Παρατράπεζες - Η Παγίδα του Εύκολου Κέρδους

Οι εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στην Αλβανία τον Μάιο του 1996, μέσα σε κλίμα βίας και νοθείας, ανέδειξαν ως κυβέρνηση το Δημοκρατικό Κόμμα του Μπερίσα. Ο πρόεδρος του κόμματος επιδίωξε την εδραίωση του νέου καθεστώτος σε συνεργασία με το παρακράτος¹⁰¹. Έτσι, λοιπόν, από τις αρχές του 1996 μέχρι τις αρχές του 1997, η κυβέρνηση Μπερίσα όχι μόνο επέτρεψε την ανάπτυξη των «πυραμίδων» στην Αλβανία, αλλά ενθάρρυνε τους πολίτες της χώρας να επενδύσουν σε αυτές. Χαρακτηριστικά, το βασικό σύνθημα των Δημοκρατικών του Μπερίσα ήταν «Μαζί μας όλοι θα κερδίσουν»¹⁰²

Η προπαγανδιστική πολιτική του Μπερίσα, προκάλεσε φρενίτιδα στους αδαείς Αλβανούς πολίτες, οι οποίοι έσπευσαν να καταθέσουν όλες τους τις οικονομίες στις παρατράπεζες. Το σύστημα των πυραμίδων απέδιδε αρχικά επιτόκια της τάξεως του 6 με 8% ενώ μέχρι το τέλος του 1996, τα επιτόκια είχαν φτάσει στο 20-30%¹⁰³. Το συνολικό κεφάλαιο που τοποθετήθηκε στις παρατράπεζες ξεπέρασε το 1 δις δολάρια, όταν το ΑΕΠ της χώρας έφτανε τα 2,4 δις δολάρια¹⁰⁴.

Οι σοβαροί κλυδωνισμοί στο σύστημα των πυραμίδων άρχισαν να δημιουργούνται από τον Ιανουάριο του 1997, οπότε κάποιες παρατράπεζες παρουσίασαν αδυναμία απόδοσης των επιτοκίων, ενώ η κατάσταση κλιμακώθηκε ένα μήνα αργότερα, όταν ξεκίνησε το ντόμινο πτώχευσης των παρατραπεζών. Το παρατεταμένο διάστημα λειτουργίας των παρατραπεζών του πυραμοειδούς συστήματος εντυπώσιασε διεθνώς, καθώς ξεπέρασε κάθε προηγούμενο. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δεν θα πρέπει να εκπλήσσει δεδομένου ότι η κυβέρνηση διατηρούσε συνεργασία με τους περισσότερους διευθυντές των παρατραπεζών Βέφα, Γκιαλίτσα, Καμπέρι, Τσέναϊ, Σίλβα, ενώ η αντιπολίτευση με τους εναπομείναντες διευθυντές των «ιδρυμάτων» Πόπουλι και Τζιαφέρρι¹⁰⁵.

Η συνεργασία κυβέρνησης-παρατραπεζών δεν εξυπηρετούσε μόνο τους κυβερνώντες ως προς την άντληση χρημάτων, αλλά χρησίμευε και ως μέσο για ξέπλυμα χρημάτων, γεγονός το οποίο μετέτρεψε την Αλβανία στη χώρα με τη

¹⁰¹ Μαλκίδης Θεοφάνης, *Οι Ελληνοαλβανικές σχέσεις*, Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα 2007, σελ., 247.

¹⁰² Ο.π., σελ. 249.

¹⁰³ Σύμφωνα με τον Βορειοηπειρώτη δημοσιογράφο Παναγιώτη Μπάρκα τα επιτόκια κυμαίνονταν από 8 έως 100%. Ενώ αναφορικά με τις καταθέσεις των Αλβανών πολιτών στις παρατράπεζες, ο Τύπος της εποχής έκανε λόγο για παραπάνω από 7 δις δολάρια.

¹⁰⁴ Μαλκίδης Θεοφάνης ο.π., σελ. 249.

¹⁰⁵ Μπάρκας Παναγιώτης, *Αλβανία 1997, Η προδοσία της προδοκίας*, Εκδοτικός Οίκος Α.Α Λιβάνη, Αθήνα 2003. σελ. 45.

μεγαλύτερη εισαγωγή παράνομου χρήματος. Αποτέλεσμα της παράνομης εξόδου του συναλλάγματος ήταν να υποστεί το αλβανικό νόμισμα τη μεγαλύτερη υποτίμηση των τελευταίων ετών¹⁰⁶.

Αναπόφευκτα, από τις αρχές του 1997 «άνοιξε το κουτί της Πανδώρας». Πολλοί Αλβανοί πολίτες μη μπορώντας να διαχειριστούν το σοκ της απώλειας των περιουσιών τους είτε κατέληξαν σε ψυχιατρικές κλινικές είτε οδηγήθηκαν στην αυτοκτονία¹⁰⁷. Οι φοιτητές ξεκίνησαν άμεσα κίνημα, ενώ στις 15 Ιανουαρίου πραγματοποιήθηκε η πρώτη μαζική διαμαρτυρία στα Τίρανα και την Αυλώνα, οπότε συγκρούστηκαν για πρώτη φορά διαδηλωτές και αστυνομικές δυνάμεις¹⁰⁸.

Ο Μπερίσα διαβεβαιώνει τους επενδυτές ότι θα αποζημιωθούν και σταδιακά μετέρχεται όλων των δυνατών μέτρων προκειμένου να αποπροσανατολίσει τον εξοργισμένο λαό. Αρχικά παγώνει τις καταθέσεις κάποιων παρατραπεζών, στη συνέχεια προτείνει τη σύσταση διερευνητικής επιτροπής και προβαίνει σε συλλήψεις στελεχών των παρατραπεζών, ενώ εντέλει ψηφίζει εσπευσμένα νόμο για το κλείσιμο των παρατραπεζών¹⁰⁹. Ωστόσο, η ήδη οξυμένη κατάσταση άρχισε να επιδεινώνεται καθώς οι αιματηρές διαδηλώσεις εξαπλώνονταν σε όλη τη Νότια Αλβανία, όπου κατακάηκαν δημόσια κτήρια, συνελήφθησαν διαδηλωτές και τραυματίστηκαν αστυνομικοί. Στις 26 Ιανουαρίου κινητοποιήθηκαν οι στρατιωτικές δυνάμεις ενώ την επόμενη μέρα άνοιξε η φυλακή της Καβάγιας.

Σε πολιτικό επίπεδο, τα κόμματα της αντιπολίτευσης σε συνασπισμό με τους πολιτικούς κρατουμένους δημιούργησαν το Φόρουμ για τη Δημοκρατία με σκοπό να πετύχουν την απομάκρυνση του Μπερίσα, ενώ οι πολίτες δημιούργησαν τις Επιτροπές Λαϊκής Σωτηρίας¹¹⁰. Οι δύο φορείς, ωστόσο, δεν κατάφεραν να συσπειρωθούν καθώς διαφωνούσαν ως προς τον τρόπο απομάκρυνσης του Μπερίσα. Οι μεν πολιτικοί τάσσονταν υπέρ της διπλωματίας, οι δε πολίτες υπέρ της βίας¹¹¹.

Στις 6 Φεβρουαρίου του 1996 ξεκίνησαν ακόμα πιο βίαιες διαδηλώσεις και άνοιξε για τα καλά ο κύκλος του αίματος στην Αλβανία. Την αρχή έκανε η Αυλώνα, η οποία έμελλε να υποστεί το μεγαλύτερο πλήγμα της κρίσης θρηνώντας την απώλεια 600 ατόμων¹¹².

¹⁰⁶ Ο.π., σελ. 60-62.

¹⁰⁷ Πολλοί Αλβανοί είχαν ξεπουλήσει τις περιουσίες ακόμη και των παιδιών τους.

¹⁰⁸ Μπάρκας Παναγιώτης, *Αλβανία 1997, Η προδοσία της προσοδοκίας*, Εκδοτικός Οίκος Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα 2003, σελ. 63-65.

¹⁰⁹ Ο.π., σελ. 70-74.

¹¹⁰ Οι οποίες είχαν αναλάβει τον συντονισμό της υπεράσπισης των λαϊκών και πανεθνικών συμφερόντων.

¹¹¹ Μπάρκας Παναγιώτης, ο.π., σελ. 90-91.

¹¹² Ο.π., σελ. 94.

Οι κάτοικοι της Αυλώνας ταμπουρώθηκαν εντός των συνόρων της πόλης τους ξεκινώντας το ισχυρότερο κίνημα στην ιστορία της Αλβανίας, και μάλιστα χωρίς την ύπαρξη ηγεσίας.

Οι κάτοικοι της Μεμαλίαί έσπευσαν προς βοήθεια της Αυλώνας αποκλείοντας τη γέφυρα έξω από την πόλη τους και αποκόπτοντας κατά αυτόν τον τρόπο το Νότο από το υπόλοιπο τμήμα της χώρας¹¹³. Ο στρατός επιχείρησε και κατάφερε τελικά να καταλάβει τη γέφυρα, στη συνέχεια όμως τράπηκε σε φυγή από το εξαγριωμένο πλήθος. Η Αυλώνα διατήρησε τη δυναμική της παρά το γεγονός ότι κανένας φορέας δεν ανέλαβε τον συντονισμό και την οργάνωση των δυνάμεών της.

Στις 3 Μαρτίου του 1997 επιβλήθηκε στρατιωτικός νόμος¹¹⁴ ενώ εν μέσω κρίσης και κοινωνικού χάους, ο Μπερίσα εξελέγη πρόεδρος της Δημοκρατίας. Πρώτο μέλημα του προέδρου ήταν να θέσει σε εφαρμογή σχέδιο στρατιωτικών επιχειρήσεων προκειμένου να ηττηθεί ο Νότος από τον Βορρά. Για το λόγο αυτό ξεκίνησε επιστράτευση Αλβανών του του Βορρά με το πρόσχημα ότι χρειάζεται να γίνει στρατιωτική επέμβαση προκειμένου να απελευθερωθεί ο Νότος από την κατοχή των Ελλήνων¹¹⁵.

Την ίδια μέρα συγκεντρώνονται στην Πρεμετή 5000 άνδρες και 160 αξιωματικοί με σκοπό να εξορμήσουν προς τις κεντρικές επαρχίες του Νότου. Η πρώτη επίθεση επιχειρήθηκε στο Δέλβινο το πρωί της 4^{ης} Μαρτίου με βομβαρδισμούς από ναπάλμ στα περίχωρα και στις πλαγίες των βουνών, περίπου 20 χιλιόμετρα μακριά από την πόλη. Στις 5 Μαρτίου, πέντε στρατιωτικά φορητά ξεκίνησαν από το Αργυρόκαστρο προκειμένου να επιτεθούν στο Δέλβινο και τους Αγίους Σαράντα. Οι κάτοικοι αυτών των πόλεων, ωστόσο, υπερφαλάγγισαν τις επιτιθέμενες δυνάμεις και τους ανάγκασαν να παραδοθούν. Παρόμοια τύχη είχαν και οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Αργυρόκαστρο στις 3 Μαρτίου του 1997¹¹⁶.

Στις περιοχές του Νότου άρχισαν να αναπτύσσουν εγκληματική δραστηριότητα οργανωμένες συμμορίες. Οι Επιτροπές Λαϊκής Σωτηρίας, όχι μόνο δεν έθεσαν υπό έλεγχο την κατάσταση, αλλά ούτε καν μπόρεσαν να περιορίσουν τη δραστηριότητά των οργανωμένων συμμοριών, οι οποίες λυμαίνονταν την ευρύτερη περιοχή σκορπώντας τον τρόμο¹¹⁷.

¹¹³ Ο.π., σελ. 105.

¹¹⁴ Ο.π., σελ. 137.

¹¹⁵ Ο.π., σελ. 162.

¹¹⁶ Ο.π., σελ. 195.

¹¹⁷ Ο.π. σελ., 205-206.

Στις 9 Μαρτίου του 1996 ο Μπερίσα προτείνει τη δημιουργία «κυβέρνησης εθνικής συμφιλίωσης» στα στελέχη 10 κομμάτων της αντιπολίτευσης και μοιράζει την εξουσία διατηρώντας τη μερίδα του λέοντος και τοποθετώντας στη θέση του πρωθυπουργού άτομο της αρεσκείας του¹¹⁸. Με αυτό τον τρόπο καταφέρνει να αποδυναμώσει ακόμη περισσότερο τις Λαϊκές Επιτροπές Σωτηρίας και φυσικά παρατείνει την παραμονή του στην ηγεσία της χώρας.

Εντωμεταξύ, οι εχθροπραξίες, οι λεηλασίες, οι φόνοι, οι ληστείες, οι διαρρήξεις των στρατιωτικών αποθηκών και η διάλυση των φυλακών εντεινόταν όλο και περισσότερο μέρα με τη μέρα. Στα μέσα Μαρτίου, 15.000 Αλβανοί υπήκοοι εγκατέλειψαν τη χώρα με προορισμό την Ιταλία και την Ελλάδα¹¹⁹. Στις 17 Μαρτίου του 1997 συνήλθαν στο Μπαλς οι Εθνικές Επιτροπές Λαϊκής Σωτηρίας, όπου αποφασίστηκε εν θερμώ η επίδοση τελεσίγραφου στον Μπερίσα αναφέροντας ότι η μη αποχώρησή του από Προεδρικό Μέγαρο θα σήμαινε επίθεση κατά του Μεγάρου από μια ομάδα 50 ανδρών¹²⁰.

Στις 26 Μαρτίου ο Γκαζιντέντε, πρώην αρχηγός των μυστικών δυνάμεων, μιλώντας από το βήμα της Αλβανική Βουλής, παρουσία τηλεοπτικών καναλιών, δικαιολόγησε το χάος που επικρατούσε στο Νότο, κάνοντας λόγο για σχέδιο με την ονομασία «Λωτός», το οποίο είχε αρχίσει να εφαρμόζεται από το 1991 από ελληνικούς κύκλους με στόχο τον διαμελισμό της Αλβανίας¹²¹. Οι Επιτροπές Λαϊκής Σωτηρίας συνήλθαν ακόμη δύο φορές, ήταν όμως εμφανές ότι έβαιναν προς διάλυση όσο πλησίαζε η ημέρα των εκλογών.

Στις 29 Μαρτίου, μετά από αίτημα της αλβανικής κυβέρνησης, ο ΟΑΣΕ επικύρωσε την ανάπτυξη πολυεθνικών δυνάμεων στην Αλβανία, η οποία ξεκίνησε στις 15 Απριλίου του 1997. Στις Αλβανία εγκαταστάθηκαν πάνω από 7.000 άνδρες, προερχόμενοι από 8 διαφορετικές χώρες, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονταν η Ιταλία, η Ελλάδα, η Γαλλία, η Τουρκία και η Ρουμανία¹²². Σύμφωνα με τον Παναγιώτη Μπάρκα «οι πολυεθνικές δυνάμεις δεν συνέβαλαν στην αποκατάσταση του κλίματος ασφαλείας, ενώ αρκετές φορές που τύχαινε να παρίστανται σε ένοπλες συγκρούσεις απέφευγαν να παρέμβουν»¹²³. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι στην Αλβανία εκείνη την περίοδο

¹¹⁸ Ως πρωθυπουργός ορίστηκε ο Μπασκίμ Φίνο, ο οποίος είχε διατελέσει κάποτε Δήμαρχος του Αργυροκάστρου.

¹¹⁹ Μπάρκας Παναγιώτης, ο.π., σελ. 246.

¹²⁰ Ο.π., σελ. 262.

¹²¹ Ο.π., σελ. 288.

¹²² Μπάρκας Παναγιώτης, ο.π., σελ. 382-383.

¹²³ Ο.π., σελ. 384.

έφτασε ανθρωπιστική βοήθεια μικρότερη των 5.000.000 δολαρίων, πόσο μάλιστα, όταν μόνο οι αμοιβές της Ιταλικής μονάδας ξεπερνούσαν τα 10.000.000 δολάρια.

Οι βουλευτικές εκλογές ανέδειξαν κυβερνών κόμμα το Σοσιαλιστικό και στη θέση του πρωθυπουργού τον Φατός Νάνο. Ωστόσο, το Σοσιαλιστικό κόμμα δεν κατάφερε να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των ψηφοφόρων καθώς δεν τήρησε τις προεκλογικές του δεσμεύσεις του, ούτε μπόρεσε να αντιμετωπίσει την παρανομία που είχε ριζώσει στις παρυφές του κράτους και τη διαφθορά που αποτελούσε πλέον κοινή πρακτική, ενώ σε διάστημα μόλις τριών ετών άλλαξε τρεις φορές πρωθυπουργό¹²⁴.

Συμπερασματικά, αυτό που αξίζει να επισημανθεί είναι το γεγονός ότι η κοινωνικοοικονομική κρίση που ξέσπασε στην Αλβανία το 1997 πυροδότησε την οργή και το μένος, τουλάχιστον, 1.000.000 Αλβανών πολιτών, παρόλα αυτά δεν οδήγησε σε εμφύλιο πόλεμο. Το μεγαλύτερο μέρος των πολιτών αντέδρασαν πραγματοποιώντας διαμαρτυρίες και πράξεις φθοράς δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας. Ένα μεγάλο μέρος αυτών, είτε ανέπτυξαν εγκληματική δράση είτε ήρθαν σε βίαιη αντιπαράθεση με τις αστυνομικές αρχές. Οι όποιες προσπάθειες οργάνωσης και κατεύθυνσης, απέτυχαν υπό την ισχύ της πολιτικής ανάδειξης, του εύκολου κέρδους και της εγκληματικότητας. Υπό αυτή την έννοια, οι Αλβανοί πολίτες δεν κατάφεραν να στοχοποιήσουν το κράτος ως εξουσία, παρά μόνο ως δομή.

¹²⁴ Ο.π., σελ. 307.

3.2.2 Οι συνέπειες της κρίσης στην Εθνική Ελληνική Μειονότητα

Η κρίση του 1997 είχε ισχυρό αντίκτυπο στην εθνική ελληνική μειονότητα. Το κλίμα αναρχίας και βίας πυροδότησε κλίμα εχθρότητας και μίσους ανάμεσα σε Έλληνες και Αλβανούς. Η κατάσταση επιδεινώθηκε με την επιβολή του στρατιωτικού νόμου, οπότε ξεκίνησαν εκτεταμένες βιαιοπραγίες εναντίον των Βορειοηπειρωτών.

Πιο συγκεκριμένα, συνολικά έξι Βορειοηπειρώτες δολοφονήθηκαν εν ψυχρώ και τραυματίστηκαν περίπου δεκαπέντε, ενώ σημειώθηκαν τέσσερις απαγωγές και δύο ομαδικοί βιασμοί. Χαρακτηριστικές είναι και οι επιδρομές ληστειών που δέχτηκαν τα σπίτια εκατοντάδων Βορειοηπειρωτών που διέμεναν στους Αγίους Σαράντα, το Δέλβινο, την Τσούκα, τη Δούβιανη κ.α.¹²⁵. Σύμφωνα με στοιχεία της Ομόνοιας, το κόστος της ζημιάς που υπέστη η ελληνική εθνική μειονότητα υπολογίζεται σε 4 δις δρχ.

Ανυπολόγιστο είναι, ωστόσο, το ηθικό κόστος της εγκατάλειψης των Βορειοηπειρωτών στο έλεος των εχθροπραξιών Αλβανών. Παρά το πολεμικό κλίμα και τις βάνουσες επιθέσεις εναντίον των Ελλήνων της Αλβανίας, η Ελλάδα τήρησε ουδέτερη στάση φοβούμενη τυχόν εμπλοκή της στην εξέγερση, μολονότι ο Μπερίσα είχε ήδη κατηγορήσει ευθέως ελληνικούς κύκλους για υποκίνηση της εξέγερσης του Νότου, παρά την αμέριστη συμπαράσταση που λάμβανε από το ελληνικό κράτος, ακόμη και εν μέσω κρίσης.

Παρόλα αυτά, οι αντικρουόμενες πολιτικές δράσεις του πρέσβη των Τιράνων και του γενικού πρόξενου Αργυροκάστρου που είχαν αποσταλεί από την Ελλάδα φανέρωναν αντιφατική ελληνική πολιτική βούληση επί του θέματος. Ο πρέσβης των Τιράνων, σε αντίθεση με τον πρόξενο Αργυροκάστρου, τασσόταν υπέρ του Μπερίσα. Το γεγονός αυτό είχε διχάσει και τους εκπροσώπους των Βορειοηπειρωτών, καθώς το ΚΕΑΔ είχε παραταχθεί στο πλευρό του πρέσβη ενώ η Ομόνοια στο πλευρό του προξένου¹²⁶.

Ο πρόξενος Αργυροκάστρου έδωσε ισχυρό «παρόν» κατά τη διάρκεια της κρίσης, συμβάλλοντας άμεσα στη μεταφορά και νοσηλεία των τραυματιών στην Ελλάδα. Η εξωστρεφής στάση του, εντούτοις, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις σε πολιτικό επίπεδο, αλλά και ανησυχία, καθώς ήταν γνωστό ότι διατηρούσε σχέσεις με τους περισσότερους οπλαρχηγούς του Νότου¹²⁷. Η δράση του κ. Κανέλλου, ωστόσο, ανακόπηκε πολύ σύντομα μετά τη δολοφονική επίθεση που δέχτηκε, στις 19 Μαΐου του

¹²⁵ Μπάρκας Παναγιώτης, *Αλβανία 1977, Η Προδοσία της Προσδοκίας*, Εκδοτικός Οίκος Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα 2003,σελ.345.

¹²⁶ Ο.π., σελ. 258.

¹²⁷ Ο.π., σελ. 358.

1997, ο Ελλαδίτης αρχηγός του σώματος ασφαλείας του προξενείου Νίκος Μαρκάκης από τον Ελλαδίτη ΕΚΑΜίτη Δημήτρη Τζαβέλα.

Μετά το συμβάν και την απομάκρυνση του κ. Κανέλλου, οι Έλληνες διπλωμάτες, προσηλώθηκαν στην τήρηση της καθορισμένης «πολιτικής γραμμής», η οποία παρέβλεπε επιδεικτικά την ανάγκη που είχαν οι Βορειοηπειρώτες για προστασία και καθιστούσε ως πρώτη προτεραιότητα στόχους, όπως η επαρκής συμμετοχή των Ελλήνων βουλευτών στην Αλβανική βουλή και η χρήση της Ελληνικής Εθνικής Μειονότητας ως αντίβαρο σε διπλωματικές διαπραγματεύσεις.

Αναμφισβήτητα, η κρίση του 1997 πυροδότησε αμφίπλευρα το εθνικό φρόνημα. Ο Μπερίσα, τόσο προσωπικά όσο και μέσω του Τύπου, προπαγάνδιζε συνεχώς ότι η υποκινούμενη κρίση αποσκοπούσε στην εξέγερση του Νότου εναντίον του Βορρά, ενώ ο αρχηγός της SHIK¹²⁸ μιλώντας σε συνεδρίαση της αλβανικής Βουλής έβαλε ευθέως έναντι ελληνικών κύκλων, αναφέροντας ότι είχαν θέσει σε εφαρμογή σχέδιο διαμελισμού της Αλβανίας με την ονομασία «Λωτός» από το 1991¹²⁹. Με αυτόν τον τρόπο ο Μπερίσα, όχι μόνο μετακυλούσε τις ευθύνες για το ξέσπασμα της κρίσης στην Εθνική Ελληνική μειονότητα, αλλά παραπλανούσε και τους Αλβανούς του Βορρά, οι οποίοι έσπευδαν να στρατολογηθούν με αφορμή την επιβολή του στρατιωτικού νόμου, νομίζοντας ότι επιτελούν εθνικό χρέος.

Η έκταση της κρίσης μπορεί να θόλωσε το ελληνικό πολιτικό τοπίο και να προκάλεσε αντικρουόμενες προθέσεις, τόσο σε πολιτικό όσο και σε διακρατικό επίπεδο, η στάση που τήρησε το ελληνικό κράτος, όμως, δεν αφήνει περιθώρια υποψίας, πόσο μάλλον, επιβεβαίωσης των αλβανικών σεναρίων. Αν η κρίση του 1997 αποτέλεσε για ορισμένους κύκλους τη «χρυσή ευκαιρία» για εισβολή του στρατού στην Αλβανία ή τη νάρκη που έπρεπε να παραμείνει ανέπαφη, για τους Βορειοηπειρώτες αποτέλεσε το τελικό κριτήριο για τη γνησιότητα του ελληνικού ενδιαφέροντος.

Τα σενάρια, οι πολιτικές προθέσεις και επιδιώξεις, οι διπλωματικές διαπραγματεύσεις και οι διακρατικές επαφές μπορεί να έχουν θεωρητική αξία, στην πράξη, όμως, μεταφράστηκαν ως εγκατάλειψη. Εντέλει, αυτό που έχει σημασία είναι το γεγονός ότι οι Έλληνες της Αλβανίας αφέθηκαν ανυπεράσπιστοι στο έλεος της τρομοκρατίας και των εχθροπραξιών, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα είχε κάθε νόμιμο και ηθικό δικαίωμα,

¹²⁸ Μυστικές Υπηρεσίες Αλβανίας.

¹²⁹ Μπάρκας Παναγιώτης, ο.π., σελ.288.

καθώς και εθνικό χρέος, να τους υπερασπιστεί πέρα από λογικές και πρακτικές προσάρτησης¹³⁰.

¹³⁰ Ο.π., σελ. 339.

Κεφάλαιο 4^ο

4. Η ελληνική μειονότητα μεταξύ Ελλάδος και Αλβανίας

Αρχικός στόχος της συντριπτικής πλειοψηφίας των Βορειοηπειρωτών που μετανάστευσαν από το 1991 στην Ελλάδα δεν ήταν η μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα. Οι περισσότεροι, όχι μόνο όσοι ήταν μεγαλύτερης ηλικίας, σκέφτονταν τη μετανάστευση ως προσωρινή διέξοδο στο πρόβλημα της επιβίωσης. Καθώς τα χρόνια περνούσαν, αυτές οι αρχικές βλέψεις, γίνονταν όλο και πιο μακρινές παρά τις προσπάθειες της Ελλάδας να επιτύχει το αντίθετο.

Η στάση που τήρησε το ελληνικό κράτος απέναντι στους Βορειοηπειρώτες αποσκοπούσε στην υλοποίηση του σκεπτικού που ήθελε του Βορειοηπειρώτες να επιστέψουν στην Αλβανία και να διαφυλάξουν τα πάτρια εδάφη¹³¹. Από άποψη στρατηγικής, οι Βορειοηπειρώτες έπρεπε να διατηρήσουν την αλβανική υπηκοότητα και να στερηθούν την ελληνική, καθώς η χορήγηση της ελληνικής υπηκοότητας θα ενθάρρυνε τις όποιες επιδιώξεις του αλβανικού κράτους εις βάρος των ελληνικών κεκτημένων.

Η παραπάνω άποψη αποτελούσε την απάντηση που λάμβαναν οι εκπρόσωποι των Βορειοηπειρωτών κάθε φορά που διαμαρτύρονταν για την ελλιπή πολιτειακή αντιμετώπιση. Η σημαντικότητα της διατήρησης των κεκτημένων στην Αλβανία –έστω και με αυτό τον τρόπο- δεν αναιρούνταν από τη λογική, ωστόσο, με το πέρασμα των χρόνων, η πραγματικότητα αναθεωρούσε τη λογική. Η άλλοτε επιφυλακτική στάση που διατήρησε το ελληνικό κράτος, όχι μόνο δεν επηρεάστηκε από τις θετικές εξελίξεις στις ελληνοαλβανικές σχέσεις, αλλά παγιώθηκε ως αδιάφορη.

Σε αυτό το πλαίσιο αδιαφορίας παρήλθαν 18 χρόνια ταλαιπωρίας, παραλογισμού και εμπαιγμού. Το κράτος προχώρησε στη δημιουργία ειδικών τμημάτων εξυπηρέτησης των Βορειοηπειρωτών ανά την Ελλάδα, τα οποία επανδρώθηκαν με χιλιάδες δημοσίους υπαλλήλους. Παρόλα αυτά η ταλαιπωρία δεν αρκεί για να περιγράψει την αργόσυρτη διαδικασία λήψης Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενούς. Αδιάφοροι δημόσιοι υπάλληλοι, οι οποίοι επιδεικνύουν απαξιωτική συμπεριφορά έως και απάνθρωπη και δεκάδες Βορειοηπειρωτών παρατεταγμένοι επί ώρες στην ουρά της ντροπής, περιμένοντας να «ανανεώσουν την ελληνικότητά τους». Προϋπόθεση για την

¹³¹ Αυτό το σκεπτικό υποστηριζόταν ανοιχτά από πληθώρα Ελλήνων πολιτικών.

ανανέωση της ταυτότητας είναι η εκ νέου¹³² κατάθεση όλων των δικαιολογητικών σύμφωνα με το εκάστοτε «πρωτόκολλο» που διαμορφώνεται από τα αστυνομικά τμήματα. Αυτό στην πράξη υποχρεώνει τους Βορειοηπειρώτες να συναλλάσσονται με τα πρόχειρα παραπήγματα (φωτογραφεία, φωτοτυπεία) που έχουν στηθεί δίπλα από τις πύλες των Αστυνομικών Τμημάτων στη τιμή που έχει προκύψει μετά από συνεννόηση ανάμεσα σε αστυνομία και πωλητές.¹³³

Η συναλλαγή με το δημόσιο είναι ένας άλλος Γολγοθάς για τους Βορειοηπειρώτες. Η ανανέωση του Ε.Δ.Τ.Ο, πολλές φορές, συνεπάγεται αλλαγή των αναγραφόμενων ονομάτων των κατόχων, όπως και των αριθμών των ταυτοτήτων τους. Υπό αυτές τις συνθήκες, μόνο ο παραλογισμός μπορεί να χαρακτηρίσει την περίπτωση χιλιάδων Βορειοηπειρωτών, οι οποίοι αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα στις συναλλαγές τους τόσο με τους δημόσιους φορείς (εφορία, πανεπιστήμια, ασφαλιστικά ταμεία) όσο και με τους ιδιωτικούς (τράπεζες), επειδή τα νέα τους στοιχεία διαφέρουν από αυτά που είχαν δηλώσει αρχικά.

Αυτή η πολιτειακή αντιμετώπιση διατήρησε ασαφή την ταυτότητα του Βορειοηπειρώτη, τόσο στη συνείδησή του όσο και στη συνείδηση των Ελλαδιτών συμπολιτών σου. Το γεγονός αυτό, όχι μόνο κατέλυσε τη συσπείρωση που είχαν κάποτε οι Βορειοηπειρώτες ως εθνική ομάδα αλλά δυσκόλεψε και την ομαλή ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Υπό αυτή την έννοια, οι Βορειοηπειρώτες αντιμετωπίστηκαν ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας, οι οποίοι υποχρεώθηκαν εκ των πραγμάτων να έρθουν «αντιμέτωποι» με την καταγωγή τους, η οποία ευθυνόταν για την οικονομική τους ανέχεια, τη στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων και τον ρατσισμό που αντιμετώπιζαν.

Οι Βορειοηπειρώτες που μετανάστευσαν στην Ελλάδα υποχρεώθηκαν να διατηρήσουν την ταμπέλα που τους χαρακτήριζε ανέκαθεν ως μειονοτικούς, γεγονός το οποίο συντέλεσε καθοριστικά στην απώλεια της υπερηφάνειας που προσέδιδε κάποτε αυτή η ιδιότητα στην Αλβανία. Η ιδιόμορφη πολιτική ιδιότητα που απέκτησαν οι Βορειοηπειρώτες ως πολίτες του ελληνικού κράτους, υπό το βάρος της διατήρησης των κεκτημένων στην Αλβανία, όχι μόνο δεν αποθάρρυνε τις αλβανικές διεκδικήσεις, αλλά αποδυνάμωσε τις ελληνικές. Αφενός, το αλβανικό κράτος προχώρησε σε εποικισμούς και υφαρπαγές περιουσιών εις βάρος της εθνικής ελληνικής μειονότητας, αφετέρου το

¹³² Ακόμη και όταν η ανανέωση του Ε.Δ.Τ.Ο γινόταν για πολλοστή φορά, τα δικαιολογητικά έπρεπε να κατατεθούν εκ νέου.

¹³³ Σύμφωνα με μαρτυρία υπαλλήλου που εργαζόταν σε τέτοιο κατάστημα, ο οποίος μου αποκάλυψε ότι η αστυνομία κερδίζει τριπλάσια ποσοστά κέρδους από τους υπαλλήλους των παραπηγμάτων-καταστημάτων με τα οποία διατηρεί συνεργασία.

ελληνικό κράτος διεύρυνε τη στρατηγική της αδιαφορίας και ως προς τα «κεκτημένα». Αυτό, όπως και το γεγονός ότι οι Βορειοηπειρώτες της Αλβανίας αφέθηκαν στη μοίρα τους γενικότερα (εγκατάλειψη κατά τη διάρκεια της κρίσης του 97', έλλειψη σχολείων, βιβλίων, δασκάλων, ανθρωπιστικής βοήθειας, αναπτυξιακών έργων, κλπ.) ορίζεται ως απροκάλυπτος εμπαιγμός.

4.1 Η διαμόρφωση του κοινωνικού προφίλ του Βορειοηπειρώτη

Επιχειρώντας να σκιαγραφήσουμε το κοινωνικό προφίλ των Βορειοηπειρωτών, επιβάλλεται να διερευνήσουμε την κοινωνική πορεία αυτών από τα πρώτα χρόνια σύστασης του αλβανικού κράτους, λαμβάνοντας υπόψη τις σημαντικές ιστορικές και κοινωνικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στο πέρασμα του 20^{ου} αιώνα.

Η αναγνώριση της σύστασης του αλβανικού κράτους σήμανε την άμεση συσπείρωση των Βορειοηπειρωτών ιερολοχιτών και μάχιμων ανδρών¹³⁴, οι οποίοι κήρυξαν πόλεμο εναντίον της Αλβανίας. Οι ένοπλοι αγώνες που ξεκίνησαν από τον Φεβρουάριο του 1917 οδήγησαν στην αυτονομία της Βορείου Ηπείρου με την υπογραφή -στις 17 Μαΐου του 1914- του Πρωτοκόλλου της Κέρκυρας, το οποίο αναγνωρίστηκε και συνυπογράφηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Ωστόσο, το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ανέτρεψε τις προσδοκίες των Βορειοηπειρωτών, οι οποίοι πολύ σύντομα απώλεσαν όλα τα δικαιώματα που προέβλεπε το Πρωτόκολλο της Κέρκυρας, διατηρώντας μόνο το δικαίωμα φοίτησης σε ελληνικό σχολείο¹³⁵. Οι μεταρρυθμίσεις που επέβαλλε το καθεστώς Ζώγου, όμως, πέτυχαν τη δραματική μείωση του αριθμού των σχολείων και ενδεχομένως θα είχαν πετύχει και την πλήρη κατάργηση αυτών, αν οι Βορειοηπειρώτες δάσκαλοι δεν ξεκινούσαν δυναμική απεργία το 1934. Δάσκαλοι και μαθητές αντέδρασαν δυναμικά, όταν ο Ζώγου επιχείρησε να καταργήσει τα ξενόφωνα σχολεία που λειτουργούσαν στην Αλβανία, ενώ οι αρμόδιοι φορείς άρχισαν να υποβάλλουν υπομνήματα στην ΚΤΕ διεκδικώντας την επαναλειτουργία των σχολείων που συντηρούνταν από ιδιωτικούς πόρους.

Η δυναμική της εθνικής ελληνικής μειονότητας, ωστόσο, άρχισε να φθίνει υπό το βάρος της επιβίωσης και της εγκατάλειψης. Περνώντας από το βασιλικό στο κομμουνιστικό καθεστώς, διαπιστώνουμε ότι οι Βορειοηπειρώτες αρχικά πολέμησαν, στη συνέχεια διεκδίκησαν και μετά «σιώπησαν». Μετά την πτώση του καθεστώτος, οι Βορειοηπειρώτες επιχείρησαν να ανασυγκροτηθούν, ωστόσο, μετά από 45 χρόνια αποπροσανατολισμού, εξακολουθούν να αναζητούν το «σημείο του ορίζοντα» που θα κατευθύνει τη δράση τους.

¹³⁴ Προς βοήθεια των βορειοηπειρωτικών στρατευμάτων προσέτρεξαν και ελλαδικά στρατεύματα, κυρίως από την Κρήτη.

¹³⁵ Σημαντικό μέρος της χρηματοδότησης των ελληνικών σχολείων που λειτουργούσαν στη Βόρειο Ήπειρο επί εποχής Ζώγου, προέρχονταν από τη Μητρόπολη Ιωαννίνων, όπως και από το ελληνικό κράτος.

4.2 Ο επαναπροσδιορισμός του κοινωνικού προφίλ του Βορειοηπειρώτη

Η μετανάστευση, μετά την αλλαγή καθεστώτος στην Αλβανία, απομυθοποίησε τις όποιες ελπίδες καλλιεργούσαν οι άλλοτε «έγκλειστοι» Βορειοηπειρώτες. Η προσγείωση στην ελληνική πραγματικότητα τους έφερε αντιμέτωπους με την αδιαφορία, την περιθωριοποίηση και τον ρατσισμό. Οι δυσμενείς καταστάσεις, ωστόσο, δεν αποτέλεσαν εμπόδιο για τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των Βορειοηπειρωτών, εξαιρουμένων κάποιων ελεύθερων επαγγελματιών (γιατροί, πολιτικοί μηχανικοί κτλ), ασχέτως μορφωτικού επιπέδου και προγενέστερου επαγγέλματος, απασχολήθηκαν αρχικά ως εργάτες στα χωράφια, στις οικοδομές και ως οικιακοί βοηθοί. Συν τω χρόνω, το αντικείμενο της εργασίας τους, είτε άλλαξε εντελώς είτε βελτιώθηκε. Τώρα δραστηριοποιούνται κυρίως ως ελεύθεροι επαγγελματίες, έχοντας αναλάβει τη διαχείριση μιας μικρής επιχείρησης (περίπτερο, μίνι μάρκετ, κομμωτήριο, ταχυφαγείο, εργολαβική επιχείρηση) και ως υπάλληλοι ή εργάτες σε ιδιωτικές εταιρείες.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, οι Βορειοηπειρώτες υιοθέτησαν ένα απόλυτα προτεσταντικό τρόπο ζωής, καταφέροντας να αποκτήσουν σε λιγότερο από δύο δεκαετίες ένα αντίστοιχο κοινωνικό επίπεδο με αυτό των Ελλαδίων. Παρόλα αυτά, οι διεκδικήσεις τους τόσο εν Ελλάδα όσο και στην Αλβανία δεν εντάθηκαν ποτέ πραγματικά. Ωστόσο, αυτή η αντίδραση δεν συνιστά παρά μόνο το αποτέλεσμα μιας πληθώρας παραγόντων και δε μπορεί να αποτελέσει κριτήριο για την εξαγωγή βεβιασμένων συμπερασμάτων.

Οι Βορειοηπειρώτες που έζησαν στην Αλβανία επί κομμουνισμού εξακολουθούν να αναπαράγουν τον «κοινωνικό εαυτό»¹³⁶ που τους ανέπτυξε το κομμουνιστικό σύστημα σε συνδυασμό με τον ισχυρό κοινοτισμό, ενώ παραμένουν δέσμιοι του «γενικευμένου άλλου», των γενικευμένων αξιών και των ηθικών κανόνων που χαρακτήριζαν τον πολιτισμό στον οποίο γαλουχήθηκαν. Χαρακτηριστικό στοιχείο της ψυχосύνθεσης αυτών των Βορειοηπειρωτών είναι η ανάπτυξη ενός «εγγενούς μηχανισμού ελέγχου», ο οποίος περιορίζει ή καταστέλλει οποιαδήποτε κοινωνική πρακτική έρχεται σε αντίθεση με τους γραπτούς νόμους του «καθεστώτος» ή τους άγραφους κανόνες του κοινοτισμού. Κατά παράδοξο τρόπο οι κανόνες εξακολουθούν να εφαρμόζονται παρά το γεγονός ότι το «παιχνίδι» άλλαξε.

¹³⁶ Εξάρτηση της κοινωνικής πρακτικής από τον τρόπο που μας βλέπουν οι άλλοι.

Οι Βορειοηπειρώτες που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν για κάποια χρόνια στην Αλβανία και στη συνέχεια μετανάστευσαν στην Ελλάδα, επιδεικνύουν δυναμική ανέλιξη στον τομέα της εργασίας και της παιδείας, ωστόσο, δεν φαίνεται να έχουν απαλλαγεί από το βάρος της μερικής ταύτισης με τους φόβους ή τα κατάλοιπα των μεγαλύτερων. Υπό αυτή την έννοια, δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι η εκπροσώπηση της ελληνικής μειονότητας μέσω σωματείων ή συλλόγων που δραστηριοποιούνται τόσο στην Αλβανία όσο και στην Ελλάδα είναι από καθόλου έως μερικώς ικανοποιητική για την συντριπτική πλειοψηφία των Βορειοηπειρωτών.

Οι Βορειοηπειρώτες δεν διεκδίκησαν τα δικαιώματά τους στο βαθμό που όφειλαν, επιτρέποντας στις συνθήκες να καθορίζουν την κοινωνική τους πορεία. Υπό αυτούς τους όρους, δεν κατάφεραν να αποκαταστήσουν την έννοια του Βορειοηπειρώτη στη δική τους συνείδηση και, κατ' επέκταση, στη συνείδηση των Ελλαδιτών, οι οποίοι εξακολουθούν να έχουν άγνοια ή ελλιπή γνώση επί του βορειοηπειρωτικού ζητήματος. Το γεγονός αυτό συνέβαλε σημαντικά στον ετεροπροσδιορισμό του Βορειοηπειρώτη, η ταυτότητα του οποίου αποτέλεσε προσφιλές προϊόν διερεύνησης ανάλογα με τους «καιρούς και τα ήθη».

Η συντριπτική πλειοψηφία των Βορειοηπειρωτών, ωστόσο, απορρίπτουν τα ευρήματα μεμονωμένων κοινωνικών ερευνών -τα οποία συμπεραίνουν ότι οι Έλληνες της Αλβανίας έχουν απωλέσει την ελληνική εθνική συνείδηση-¹³⁷ ενώ υποστηρίζουν ότι η νέα και η νεότερη γενιά Βορειοηπειρωτών διατηρούν βορειοηπειρωτική και ελλαδίτικη ταυτότητα, παρά το γεγονός ότι κοινωνικοποιήθηκαν στο πλαίσιο ενός αδιάφορου κράτους. Αυτή η αδιάφορη και αρνητική στάση που τήρησε το ελληνικό κράτος αναγνωρίζεται ομόφωνα από τους Βορειοηπειρώτες ως η βασικότερη αιτία διάσπασης της συσπείρωσης που διατηρούσε άλλοτε η εθνική ελληνική μειονότητα και καταδεικνύεται ως ο βασικότερος παράγοντας της αναιμικής πολιτικής παρουσίας των Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα.

Η χορήγηση της ελληνικής υπηκοότητας στους Βορειοηπειρώτες διαψεύδει τις προβλέψεις που ήθελαν τους Βορειοηπειρώτες να παραιτούνται από κάθε διεκδίκηση των κεκτημένων και να εγκαταλείπουν δια παντός τα πατρία εδάφη. Εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι ένας αρκετά μεγάλος αριθμός Βορειοηπειρωτών βλέπει πιθανή την

¹³⁷ Χριστόπουλος Δημήτρης, «Το θεσμικό καθεστώς ως μηχανισμός ιδεολογικής αφομοίωσης της μειονότητας» στο, Επιμέλεια Τσιτσελίκης Κωνσταντίνος, Χριστόπουλος Δημήτρης, *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2003, σελ.130.

επιστροφή στα πάτρια εδάφη ενώ δεν είναι λίγοι οι Βορειοηπειρώτες που δηλώνουν ότι επιθυμούν να επιστέψουν στις πατρογονικές εστίες. Η συντριπτική πλειοψηφία των Βορειοηπειρωτών, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, διατηρούν αμείωτο το ενδιαφέρον για το μέλλον της Βορείου Ηπείρου, αν και δεν τρέφουν ελπίδες ότι προοιωνίζεται τίποτα περισσότερο από μια βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης. Αυτό, ωστόσο, δεν αναιρεί το γεγονός ότι πέντε στους δέκα Βορειοηπειρώτες θα ήθελαν να προσαρτηθεί η Βόρειος Ήπειρος στην Ελλάδα, ενώ τέσσερις στους δέκα να ανεξαρτητοποιηθεί ή να αυτονομηθεί.

Υπό αυτή την έννοια, το κοινωνικό προφίλ των Βορειοηπειρωτών τελεί υπό διαμόρφωση, καθώς τώρα αρχίζει να ενθαρρύνεται η πολιτική παρουσία των Ελλήνων της Αλβανίας. Το πώς θα διαμορφωθεί τελικά εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ουσιαστική και πολυδιάστατη παρέμβαση τόσο του ελληνικού κράτους όσο και των βορειοηπειρωτικών σωματείων. Το μόνο σίγουρο συμπέρασμα που επιβεβαιώνεται από την κοινωνιολογική προσέγγιση της πορείας των Βορειοηπειρωτών στο πέρασμα των χρόνων και στην εναλλαγή των «εποχών» είναι πως η αδιαφορία και η διάσπαση είναι πιο αποτελεσματικές μέθοδοι από την επιβολή και τον εξαναγκασμό.

4.3 Το μέλλον της Βορείου Ηπείρου

Το μέλλον της Βορείου Ηπείρου εξαρτάται άμεσα από τη στάση και τη βούληση του ελληνικού κράτους. Η επίσημη ελληνική πολιτική που διαμορφώνεται τις τελευταίες δεκαετίες αναφορικά με το βορειοηπειρωτικό ζήτημα εκφράζεται από την πάγια θέση που διακηρύττει ότι «δεν ζητούμε τίποτα, δεν παραχωρούμε τίποτα». Η Ελλάδα, εν ολίγοις, δεν εγείρει εδαφικές αξιώσεις επί της Βορείου Ηπείρου, γεγονός το οποίο δεν σημαίνει ότι δεν διεκδικεί ή ότι δεν επιθυμεί την απόδοση ενός καθεστώτος αυτονομίας στην περιοχή. Παρελθοντικά, αυτό αποτελούσε ευσεβή πόθο τόσο των Βορειοηπειρωτών όσο και κάποιων ελληνικών πολιτικών κύκλων. Πλέον, μόνο ορισμένοι ακραίοι κύκλοι προκρίνουν τη «διεκδίκηση αυτονομίας» ως επιλογή για την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των Βορειοηπειρωτών επιθυμούν την προσάρτηση στη Ελλάδα.

Αντιθέτως, η πλειοψηφία των πολιτικών δυνάμεων και της διπλωματικής υπηρεσίας αντιμετωπίζουν το «βορειοηπειρωτικό» ως ζήτημα προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ως αντίβαρο στις διακρατικές διαπραγματεύσεις. Το γεγονός αυτό ωθεί την Ελλάδα να παρέχει υλική και «ηθική» στήριξη στη μειονότητα. Η αλλαγή της επίσημης ελληνικής στάσης επί του Βορειοηπειρωτικού, έχει επηρεάσει το κίνημα, καθώς η άλλοτε «ελάχιστη διεκδίκηση» της αυτονομίας, ψελλίζεται πλέον με δυσκολία από τους εκπροσώπους των Βορειοηπειρωτών¹³⁸ εντός και εκτός των ελληνικών συνόρων. Η θέση που προκρίνει η Ελλάδα αφορά τη διεκδίκηση του σεβασμού των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων των Ελλήνων στην Αλβανία με βάση τα όσα προβλέπονται για τις μειονότητες από τις διεθνείς συμβάσεις και το ευρωπαϊκό κεκτημένο¹³⁹. Ως τα σημαντικότερα ζητήματα–διεκδικήσεις των Βορειοηπειρωτών προσδιορίζονται τα εξής:

- **Το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού** των απανταχού Ελλήνων της Αλβανίας ως μέλη της αναγνωρισμένης εθνικής μειονότητας.

¹³⁸ Εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα αποτελεί ο νυν πρόεδρος της Ομόνοιας Βασίλης Μπολάνος, ο οποίος προ διετίας (όντας αντιπρόεδρος τότε) δήλωνε σε αλβανικά μέσα ενημέρωσης ότι «οι Έλληνες της Αλβανίας δεν διεκδικούν τίποτα περισσότερο από αυτά που διεκδικούν και πετυχαίνουν οι Αλβανοί στο Κοσσυφοπέδιο» ξεσηκώνοντας θύελλα αντιδράσεων. Έκτοτε, και σε αλληπάλληλες ερωτήσεις από Αλβανούς δημοσιογράφους, ο ίδιος δεν έχει αναφερθεί στο ζήτημα. Αντιθέτως, έχει εκφράσει την άποψη ότι οι δηλώσεις του παρερμηνεύτηκαν.

¹³⁹ Η ανάλυση που ακολουθεί βασίζεται εν μέρει στα πορίσματα και τις προτάσεις του think tank «**Βόρειος Ήπειρος 2020**», όπως παρουσιάζονται στο ιστολόγιο που διατηρούν στη διεύθυνση <http://bh2020.blogspot.com>.

- **Η απογραφή του πληθυσμού** με αναφορά στην εθνικότητα και το θρήσκευμα με ελεύθερη δήλωση όλων των πολιτών.
- **Η κατάργηση του καθεστώτος των μειονοτικών ζωνών** με ταυτόχρονη αναζήτηση των τρόπων για την προστασία των δικαιωμάτων των ελληνικής καταγωγής Αλβανών πολιτών.
- **Η χρήση της ελληνικής γλώσσας** στη δημόσια διοίκηση και τις επίσημες συναλλαγές σε περιοχές όπου υπάρχει επαρκής αριθμός Ελλήνων.
- **Η διασφάλιση των περιουσιών των Ελλήνων και των ελληνικών κοινοτήτων** από τις αυθαιρεσίες και τις προσπάθειες αρπαγής που στηρίζονται στο πολύπλοκο νομικό καθεστώς που προκύπτει από το γεγονός ότι από το καθεστώς των τσιφλικάδων η Αλβανία πέρασε αμέσως στο καθεστώς της «κοινοκτημοσύνης» επί κομμουνισμού.
- Η επέκταση της **διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας** σε όλες τις βαθμίδες με την ίδρυση ελληνόγλωσσων πανεπιστημιακών τμημάτων και/ή ελληνόγλωσσου ανώτατου ιδρύματος.

Κατά συνέπεια, πρώτη προτεραιότητα του βορειοηπειρωτικού κινήματος είναι η απαγκίστρωση του βορειοηπειρωτικού ελληνισμού από το τεχνητό και άνωθεν επιβληθέν καθεστώς των μειονοτικών ζωνών, και εν συνεχεία, η αξίωση για αξιόπιστο ποσοτικό προσδιορισμό του μεγέθους της μειονότητας και των περιοχών όπου αυτή διαβιεί με βάση τα στοιχεία που προσδιορίζονται από το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Επόμενο βήμα για το βορειοηπειρωτικό κίνημα είναι η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, η δυνατότητα παρέμβασης στο αντικείμενο της διδασκαλίας και η στελέχωση των ελληνικών σχολείων με ικανούς εκπαιδευτικούς. Παράλληλα με το ζήτημα της ελληνικής παιδείας προβάλλεται ως αναγκαιότητα και η χρήση της ελληνικής γλώσσας στη δημόσια διοίκηση και η θέσπιση ποσοστώσεων υπέρ των ελληνόφωνων στις προσλήψεις δημοσίων υπαλλήλων.

Τέλος, μεγάλο μέρος των προτάσεων του βορειοηπειρωτικού κινήματος καταλαμβάνει και η αναγκαιότητα εκπόνησης ενός ευρύτερου στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης της Βορείου Ηπείρου με έμφαση στα έργα υποδομής σε επίπεδο αυτοδιοίκησης και στη στήριξη μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων με στόχο την παραμονή των Ελλήνων στον τόπο τους αλλά και των επαναπατρισμό μέρους όσων διαμένουν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, καθώς ενδέχεται να αποβεί σωτήρια για τη διάσωση του ελληνισμού στη Βόρειο Ήπειρο.

Η εγκατάλειψη της Βορείου Ηπείρου από τους Έλληνες, η επιθετική πολιτική του αλβανικού κράτους, οι άθλιες συνθήκες παιδείας, το αίσθημα ανασφάλειας που επικρατεί, η συστηματική παραβίαση των ανθρωπίνων και πολιτικών δικαιωμάτων από την αλβανική πλευρά και η γήρανση του εναπομείναντος ελληνικού πληθυσμού δημιουργούν μία μάλλον απαισιόδοξη εικόνα για το μέλλον της Βορείου Ηπείρου.

Σε κάθε περίπτωση, το μέλλον της Βορείου Ηπείρου και η συνέχιση της παρουσίας του ελληνισμού εκεί εξαρτάται από τη δυνατότητα του βορειοηπειρωτικού κινήματος να διαμορφώσει μια ρεαλιστική πολιτική για την ανάπτυξη της περιοχής και τη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων της μειονότητας και από τη βούληση του ελληνικού κράτους να ασκήσει πιέσεις στην Αλβανία ώστε τα δικαιώματα αυτά να γίνονται σεβαστά.

Επίλογος

Οι Βορειοηπειρώτες στο πέρασμα ενός περίπου αιώνα αποτέλεσαν τη Λυδία Λίθο στις ελληνοαλβανικές σχέσεις, οι οποίες διαμορφώνονταν ανάλογα με τους φόβους, τις επιδιώξεις και το εθνικό φρόνημα των δύο χωρών. Ανεξάρτητα από τις εφαρμοσθείσες πολιτικές, ωστόσο, η Αλβανία επωφελήθηκε ποικιλοτρόπως και εις βάρος της Ελλάδας, από την ύπαρξη της μειονότητας.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις καθόρισαν σε απόλυτο βαθμό την τύχη του αλβανικού κράτους, επιδοτώντας, αποστέλλοντας πολεμικό και υλικό εξοπλισμό και παρεμβαίνοντας, με μοναδικό σκοπό τον έλεγχο των στενών της Αδριατικής. Το γεγονός αυτό ευνόησε την Αλβανία έναντι της Ελλάδας, καθώς απώτερος στόχος της δράσης των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν ο αποκλεισμός της Ελλάδας από την περιοχή. Ο έλεγχος των στενών της Αδριατικής από την Αλβανία δεν ενέπνεε ανησυχία, δεδομένου ότι το μικρό κράτος επιδείκνυε υποτέλεια, παρά το γεγονός ότι διατηρούσε προσωπική ένωση με την Ιταλία. Ο έλεγχος των στενών από την Ελλάδα, όμως, ήταν κάτι το οποίο έθετε σε κίνδυνο τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ο έλεγχος αυτού του γεωστρατηγικού σημείου της Νότιας Αλβανίας διαμόρφωσε ένα πλαίσιο συμφερόντων, μεθοδεύσεων, τακτικισμών και διεκδικήσεων, άνευ προηγουμένου. Σε αυτό το πλαίσιο οφείλουμε να εξετάσουμε την κοινωνική και πολιτική πρακτική που διαμόρφωσαν οι Βορειοηπειρώτες από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα έως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, εστιάζοντας στην κατασταλτική δράση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Στόχος της εξέτασης του ζητήματος υπό αυτό το πρίσμα είναι η κατανοούσα κοινωνιολογική προσέγγιση, η οποία προϋποθέτει -και δεν καταργεί- την ελευθερία βούλησης των Ελλήνων της Αλβανίας.

Από τις αρχές σύστασης του αλβανικού κράτους, μέλημα της εκάστοτε πολιτικής ήταν η διάρρηξη του κοινοτικού ιστού που συνέδεε του Βορειοηπειρώτες, τόσο μεταξύ τους όσο και με τους Ελλαδίτες. Η αντίσταση των Βορειοηπειρωτών επεκτάθηκε στα δύο άκρα που συνδέουν τον πόλεμο με τις διαπραγματεύσεις. Στα χρόνια του κομμουνισμού η «αντίσταση» των Βορειοηπειρωτών κάμφθηκε κυρίως υπό το βάρος της απομόνωσης, της εγκατάλειψης και της επιβίωσης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν ήταν λίγοι οι Έλληνες της Αλβανίας που πίστεψαν στο ιδεώδες του κομμουνισμού.

Καθώς τα χρόνια περνούσαν, το ιδεώδες του κομμουνισμού μετουσιωνόταν σε ασφυκτικό κλοιό, ο οποίος, όχι μόνο περιόριζε αλλά, κυριολεκτικά, καθόριζε την

κοινωνική και πολιτική δράση όλων των πολιτών του αλβανικού κράτους, πολύ δε περισσότερο των Βορειοηπειρωτών. Οι αντιφρονούντες εκτελούνταν και φυλακίζονταν παραδειγματικά. Χαρακτηριστικά, οι αντίπαλοι του Χότζα υποστηρίζουν ότι τα άτομα που εξοντώθηκαν επί κομμουνισμού πλησιάζουν τις 600.000¹⁴⁰. Άγνωστος παραμένει ο αριθμός των Βορειοηπειρωτών που καταδικάστηκαν και φυλακίστηκαν για δεκαετίες επειδή επιδείκνυαν ελληνικό φρόνημα.

Υπό αυτές τις συνθήκες, δεν θα πρέπει να εντυπωσιάζει το γεγονός ότι η πολιτική δράση των Βορειοηπειρωτών δεν διαχωρίζεται σημαντικά από τη πολιτική δράση των υπολοίπων Αλβανών πολιτών. Απεναντίας, δεν ήταν λίγοι οι Βορειοηπειρώτες που αναδείχτηκαν ως επικεφαλής σε διάφορες θέσεις επί κομμουνισμού. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι περιόρισαν τις διεκδικήσεις τους αναφορικά με τη μειονότητα. Ο Βορειοηπειρώτης συγγραφέας Τηλέμαχος Κώτσιας, αναφέρει σχετικά:

“Στη Β. Ηπειρο κατά τη διάρκεια του Κ. Κ κόμματος έγινε ένα είδος εθνοκάθαρσης (εκτελέσεις, φυλακίσεις, εκτοπισμοί). Αλλά, όλο αυτό θα μπορούσα να το παρομοιάσω με τον μύθο του Αισώπου για την κάπα του βοσκός, που όσο περισσότερο φυσούσε ο άνεμος τόσο περισσότερο κράταγε πάνω του την κάπα ο βοσκός. Οι άνθρωποι είχαν ελληνική συνείδηση, ακόμα και τα μέλη του Κ.Κ κόμματος, υπέβαλλαν αιτήματα, διαμαρτύρονταν, κάτι το οποίο το λάμβανε υπόψη του το αλβανικό κράτος. Κάποιες διοικητικές θέσεις κατέχονταν μόνο από Έλληνες.”

Η κοινωνική πρακτική, ωστόσο, διαχωρίζεται σημαντικά, κυρίως για τους διαμένοντες σε μειονοτικές ζώνες Βορειοηπειρώτες. Στις μειονοτικές επαρχίες αναπτύχθηκε έντονο αίσθημα κοινοτισμού. Ο κοινοτισμός οχύρωσε τους Έλληνες της Αλβανίας σε έναν απομονωμένο μικρόκοσμο, ο οποίος διατήρησε το εθνικό ελληνικό στοιχείο μέσα από τη γλώσσα, την εξωστρεφή έκφραση των έντονων συναισθημάτων, την αναπαραγωγή των εθίμων, όπως και την αναπαραγωγή συγκεκριμένων κοινωνικών εκδηλώσεων.

Μετά την πτώση του καθεστώτος, οι Βορειοηπειρώτες επιχείρησαν να ανασυγκροτηθούν, ως εθνική ελληνική μειονότητα στον αλβανικό χώρο, υπό την ηγεσία της Ομόνοιας, το εγχείρημα, ωστόσο, υποσκελίστηκε, τόσο από τους Αλβανούς όσο και από τους Ελλαδίτες. Αυτό προκάλεσε μεγαλύτερο ρεύμα εγκατάλειψης της Βορείου Ηπείρου από χιλιάδες Βορειοηπειρωτών, οι οποίοι κατέφυγαν στην Ελλάδα.

Διαβιώνοντας στην Ελλάδα, οι Βορειοηπειρώτες υιοθέτησαν έναν απόλυτα προτεσταντικό τρόπο ζωής, καταφέροντας να αποκτήσουν σε λιγότερο από δύο δεκαετίες ένα αντίστοιχο κοινωνικό επίπεδο με αυτό των Ελλαδίων. Παρόλα αυτά, οι

¹⁴⁰ Τζίμας Σταύρος, *Η Αλβανία υπό το καθεστώς του Χότζα*, Η Καθημερινή, Κυριακή 12 Δεκεμβρίου 2008, σελ.14.

διεκδικήσεις τους τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Αλβανία δεν εντάθηκαν ποτέ πραγματικά, γεγονός το οποίο παρέτεινε τον ετεροπροσδιορισμό του Βορειοηπειρώτη, η ταυτότητα του οποίου αποτέλεσε προσφιλές προϊόν διερεύνησης ανάλογα με τους «καιρούς και τα ήθη».

Η αδιάφορη και αρνητική στάση που τήρησε το ελληνικό κράτος αναγνωρίζεται ομόφωνα από τους Βορειοηπειρώτες ως η βασικότερη αιτία διάσπασης της συσπείρωσης που διατηρούσε άλλοτε η εθνική ελληνική μειονότητα και καταδεικνύεται ως ο βασικότερος παράγοντας της αναιμικής πολιτικής παρουσίας των Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα. Η χορήγηση της ελληνικής υπηκοότητας αλλάζει τα δεδομένα για τους Βορειοηπειρώτες, καθώς τους δίνεται η δυνατότητα να αναπτύξουν πολιτική δράση στη βάση της ήδη δομημένης κοινωνικής.

Υπό αυτή την έννοια, η κοινωνική και πολιτική πρακτική των Βορειοηπειρωτών επαναπροσδιορίζεται και αποκτά δυναμική. Οι Βορειοηπειρώτες εκδηλώνουν έντονο ενδιαφέρον για το μέλλον της Βορείου Ηπείρου και μέρος αυτών εκφράζουν¹⁴¹ επιθυμία επιστροφής στα πάτρια εδάφη, ωστόσο, μετά από 60 χρόνια αποπροσανατολισμού, εξακολουθούν να αναζητούν το «σημείο του ορίζοντα» που θα κατευθύνει τη δράση τους. Το γεγονός αυτό καθιστά απαραίτητη την ουσιαστική και πολυδιάστατη παρέμβαση του ελληνικού κράτους και των βορειοηπειρωτικών σωματείων με στόχο τόσο τη χορήγηση κινήτρων στις μεγαλύτερες γενιές όσο και τη συγκρότηση και την κατεύθυνση των νέων Βορειοηπειρωτών.

¹⁴¹ Ένα σημαντικό μέρος των Βορειοηπειρωτών μεγαλύτερης ηλικίας σκέφτονται τον επαναπατρισμό, ωστόσο, μόνο υπό συνθήκες.

Παράρτημα
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Όνομα:

Επίθετο:

Τηλέφωνο:

e-mail:

2. Ποια είναι η ηλικία σας;

- Κάτω από 20 (14%)
- 20 έως 30 (32%)
- 30 έως 40 (16%)
- 40 έως 50 (16%)
- Πάνω από 50 (22%)

3. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;

- Άγαμος/η
- Συζώ
- Έγγαμος/η
- Διαζευγμένος/η
- Χήρος/α

4. Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο;

- Πρωτοβάθμια (8,16%)
- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (20,4%)
- Τεχνική σχολή (26,57%)
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση (Πανεπιστήμιο) (50%)
- Μεταπτυχιακό (8,16%)
- Διδακτορικό (2%)

5. Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο του/της συντρόφου σας;

- Πρωτοβάθμια (10,2%)
- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (24,48%)
- Τεχνική σχολή (12,24%)
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση (Πανεπιστήμιο) (20,4%)
- Μεταπτυχιακό (6,12%)

- Διδακτορικό 2%

6.Ο/η σύντροφός σας κατάγεται από:

- Ελλάδα (14,28%)
- Β. Ήπειρο (51%)
- Αλβανία (2%)
- Άλλο (Προσδιορίστε) (4%)

7.Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο των παιδιών σας; (Το δείγμα περιλαμβάνει μόνο όσους έχουν παιδιά, δηλαδή 50 άτομα από τα 100)

- Πρωτοβάθμια (15,38%)
- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (19,23%)
- Τεχνική σχολή (19,23%)
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση (Πανεπιστήμιο) (26,92%)
- Μεταπτυχιακό (15,36%)
- Διδακτορικό (0%)

8. Με τι ασχολείστε; (Αν είστε φοιτητής προσδιορίστε το επίπεδο και το αντικείμενο σπουδών σας ενώ αν είστε ελεύθερος επαγγελματίας, την ιδιότητά σας. Σε κάθε άλλη περίπτωση επιλέξτε ένα από τα παρακάτω.)

(Μαθητής, Φοιτητής, Άνεργος, Ιδιωτικός Υπάλληλος, Εργάτης, Αγρότης, Μερικώς απασχολούμενος σε περιστασιακές ή εποχιακές θέσεις εργασίας, Ελεύθερος Επαγγελματίας, Επιχειρηματίας, Δημόσιος Υπάλληλος, Εκπαιδευτικός, Πανεπιστημιακός, Στέλεχος Επιχείρησης, Εισοδηματίας

9.Ποιο είναι το θρήσκευμά σας;

- Χριστιανός Ορθόδοξος (92%)
- Καθολικός
- Μουσουλμάνος
- Άλλο (Προσδιορίστε) Άθρησκοι (4%)
- Άθεος (4%)

10.Ποιες είναι οι σχέσεις της οικογένειά σας με τη θρησκεία;

- αδιάφορες (10,2%)
- τυπικές (28,5%)
- καλές (32,6%)
- πολύ καλές (26,5%)

11. Πιστεύετε ότι η θρησκεία έπαιξε ρόλο στη διατήρηση της εθνικής σας ταυτότητας;

- όχι (10,2%)
- ενδεχομένως (32,65%)
- σε μικρό βαθμό (16,32%)
- σε μεγάλο βαθμό (40,8%)

12. Πιστεύετε ότι μπορεί να είστε Έλληνας και μη ορθόδοξος;

- Όχι (44,9%)
- Ναι (55,1%)
- Άλλο (προσδιορίστε)

13. Από ποιο χωριό και από ποια επαρχία της Β. Ηπείρου κατάγεστε;

Χωριό:	Επαρχία:
---------------	-----------------

14. Κατοικείτε μόνιμα στην Ελλάδα;

- όχι
- ναι (100%)

15. Πόσα χρόνια κατοικείτε στην Ελλάδα;

- Κάτω από 10 (4,5%)
- 10 έως 15 (17,5%)
- 15 έως 20 (78%)
- πάνω από 20 (0%)

16. Ο τόπος στον οποίο κατοικείτε είναι:

- Χωριό (14,28%)
- Μικρή πόλη (4%)
- Μεγάλη πόλη (>100.000) (2%)
- Πρωτεύουσα (61,22%)

17. Η κατοικία στην οποία διαμένετε είναι ιδιόκτητη;

- όχι (36,74%)
- ναι (63,26%)

18.Τι απαντάτε όταν σας ρωτάνε από πού κατάγεστε;

- από Αλβανία (14,28%)
- από Βόρειο Ήπειρο (63,26%)
- από πόλη ή δήμο της Ελλάδας (22,45%) (Οι μισοί επειδή έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα οι άλλοι μισοί επειδή πιστεύουν ότι θα επηρεάσει αρνητικά την επαγγελματική τους πορεία.)
- άλλο

(Αν δεν απαντήσατε Βόρειο Ήπειρο συμπληρώστε την επόμενη ερώτηση)

19.Αποφεύγετε να αποκαλύψετε την καταγωγή σας γιατί πιστεύετε ότι θα επηρεάσει αρνητικά: (Μπορείτε να επιλέξετε παραπάνω από μια απαντήσεις)

- τις καθημερινές σας συναλλαγές
- την άποψη που θα σχηματίσουν οι άλλοι για εσάς
- τις διαπροσωπικές σας σχέσεις
- την επαγγελματική σας πορεία (11,25%)
- όλα τα παραπάνω

20.Επισκέπτεστε τη Βόρειο Ήπειρο:

- ποτέ (8,15%)
- σπάνια (18,37%)
- λίγες φορές (32,65%)
- συχνά (32,65%)
- πολύ συχνά (14,28%)
- πάρα πολύ συχνά (2%)

21.Ποιες ήταν οι σχέσεις σας με τους Αλβανούς μέχρι το 1991;

- εχθρικές (2%)
- τυπικές (20,4%)
- καλές (44,85%)
- πολύ καλές (18,5%)
- αδελφικές (0%)
- ανύπαρκτες (14,28)

22. Ποιες είναι πλέον οι σχέσεις σας με τους Αλβανούς στη Βόρειο Ήπειρο;

- εχθρικές (6,12%)
- τυπικές (48,97)
- καλές (30,61%)
- πολύ καλές (8,16%)
- αδελφικές (0%)
- ανύπαρκτες (4,1%) (όσοι δεν επισκέπτονται ποτέ τη Βόρειο Ήπειρο)

23. Ποιες είναι οι σχέσεις σας με τους Αλβανούς στην Ελλάδα;

- εχθρικές (2%)
- τυπικές (65,3%)
- καλές (30,61%)
- πολύ καλές (8,16%)
- αδελφικές (0%)
- ανύπαρκτες (2%)

24. Ομιλείτε την αλβανική γλώσσα;

- όχι (30,61%)
- μέτρια (14,28%)
- καλά (20,4%)
- πολύ καλά (22,4%)
- άριστα (12,88%)

(Αν απαντήσατε θετικά, συμπληρώστε την παρακάτω ερώτηση)

25. Πότε κάνετε χρήση της αλβανικής γλώσσας;

(Μπορείτε να επιλέξετε παραπάνω από μια απαντήσεις)

- αποφεύγω να κάνω χρήση της αλβανικής γλώσσας, γιατί δεν το επιθυμώ (16,5%)
- όταν επισκέπτομαι την Αλβανία (50%)
- όταν χρειάζεται στο χώρο εργασίας μου (22%)
- όταν βρίσκομαι σε κοινωνικές συναντήσεις (11,9%)
- όταν επισκέπτομαι συγγενείς (10%)
- όταν βρίσκομαι στο σπίτι μου (6,1%)

26. Διατηρείτε φιλικούς δεσμούς με άλλες κοινότητες;

- όχι (75,5%)
- ναι (προσδιορίστε με ποιες) (25,5%)

27. Διατηρείτε κοινωνικές επαφές με άλλους Βορειοηπειρώτες στην Ελλάδα;

- δεν διατηρώ (2%)
- μόνο με τους συγγενείς (24,5%)
- με συγγενείς και φίλους (67,34%)
- συναναστρέφομαι κοινωνικά (εκτός χώρου εργασίας) μόνο με Βορειοηπειρώτες (6,12%)

28. Διατηρείτε φιλικούς δεσμούς με άλλους Βορειοηπειρώτες στην Ελλάδα;

- δεν διατηρώ (0%)
- μόνο με τους συγγενείς (26,53%)
- με συγγενείς και μη (69,4%)
- διατηρώ φιλικούς δεσμούς μόνο με Βορειοηπειρώτες (4,1%)

29. Συμμετέχετε ή παραβρίσκεστε σε βορειοηπειρωτικές εκδηλώσεις (φεστιβάλ, χοροεσπερίδες κλπ.);

- όχι (53%)
- ναι (47%)

30. Δραστηριοποιείστε σε συλλόγους ή άλλους φορείς που εκπροσωπούν τους Βορειοηπειρώτες;

- όχι (73,5%)
- ναι (26,5)

31. Είστε ικανοποιημένοι από τη δράση των συλλόγων που σας εκπροσωπούν στην Αλβανία;

- καθόλου (44,9%)
- μερικώς (42,86%)
- πολύ (6,12%)
- πάρα πολύ (0%)
- απολύτως (0%)

32.Είστε ικανοποιημένοι από τη δράση των συλλόγων που σας εκπροσωπούν στην Ελλάδα;

- καθόλου (26,53%)
- μερικώς (46,93%)
- πολύ (16,32%)
- πάρα πολύ (6,12%)
- απολύτως (0%)
- Δεν έχω άποψη (6,12%) (Κάτω των 20 ετών, όσοι έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα)

33.Πιστεύετε ότι η δράση των βορειοηπειρωτικών συλλόγων κατευθύνεται από κομματικά συμφέροντα;

- καθόλου (10,12%)
- μερικώς (28,57%)
- πολύ (32,65%)
- πάρα πολύ (6,1%)
- απολύτως (18,36%)
- Δεν έχω άποψη (4%) (Κάτω των 20 ετών, όσοι έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα)

34.Σας απασχολεί το μέλλον της Βορείου Ηπείρου;

- δε με απασχολεί (6,12%)
- με απασχολεί λίγο (22,4%)
- με απασχολεί αρκετά (34,7%)
- με απασχολεί ιδιαίτερα (36,7%)

35.Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το μέλλον της Βορείου Ηπείρου;

- δε με απασχολεί (6,12%)
- θα αφομοιωθεί πλήρως στον αλβανικό κορμό (18,37%)
- θα παραμείνει ως έχει (38,78%)
- θα βελτιωθεί (περισσότερα σχολεία, η ελληνική θα γίνει δεύτερη επίσημη γλώσσα κλπ.) (30,6%)
- θα αυτονομηθεί (6,12%)
- θα ανεξαρτητοποιηθεί (0%)
- θα προσαρτηθεί στην Ελλάδα (0%)

36. Ποιο θα θέλατε να είναι το μέλλον της Βορείου Ηπείρου;

- δεν με απασχολεί (0%)
- να αφομοιωθεί πλήρως στον αλβανικό κορμό (0%)
- να παραμείνει ως έχει (0%)
- να βελτιωθεί (περισσότερα σχολεία, η ελληνική θα γίνει δεύτερη επίσημη γλώσσα κλπ.) (10,2%)
- να αυτονομηθεί (18,36%)
- να ανεξαρτητοποιηθεί (20,4%)
- να προσαρτηθεί στην Ελλάδα (51%)

37. Σκοπεύετε να επιστρέψετε κάποτε στα πάτρια εδάφη;

- όχι (42,85%)
- όχι πια (4%)
- ίσως (36,73%)
- ναι (16,32%)
- άλλο (αναπτύξτε)

38. Πως αξιολογείτε την παρελθούσα αντιμετώπιση του ελληνικού κράτους προς τους Βορειοηπειρώτες;

- αρνητική (32,65%)
- αδιάφορη (30,61%)
- ουδέτερη (10,2%)
- ελλιπή (18,37%)
- μερικώς θετική (4%)
- θετική (4%)

39. Ποιός πιστεύετε ότι φέρει το μεγαλύτερο βαθμό ευθύνης για το αδιέξοδο στο Β/Ηπειρωτικό Ζήτημα;

(Αριθμήστε τα τετραγωνάκια με φθίνουσα σειρά, όσα τετραγωνάκια θέλετε, ξεκινώντας από αυτόν που φέρει τη μεγαλύτερη ευθύνη. Δηλαδή, σημειώστε 1 σε αυτόν που φέρει τη μεγαλύτερη ευθύνη, 2 σε αυτόν που φέρει λιγότερη, 3 στον αμέσως επόμενο και 4 σε αυτόν που φέρει τη λιγότερη ευθύνη.)

51%	οι Μεγάλες Δυνάμεις
8,16%	το αλβανικό κράτος
32,65%	το ελληνικό κράτος
6%	οι Βορειοηπειρώτες

40. Πως ήταν οι σχέσεις σας με τους Ελλαδίτες τα περασμένα χρόνια;

- εχθρικές (0%)
- τυπικές (10,2%)
- καλές (32,65%)
- πολύ καλές (46,94%)
- αδελφικές (18%)

41. Πως είναι πλέον οι σχέσεις σας με τους Ελλαδίτες;

- εχθρικές (0%)
- τυπικές (6%)
- καλές (33%)
- πολύ καλές (49%)
- αδελφικές (14,3%)

42. Πιστεύετε ότι οι Ελλαδίτες είναι ενήμεροι για το Β/Ηπειρωτικό Ζήτημα;

- όχι (55,1%)
- έως ένα βαθμό (40,8%)
- σε μεγάλο βαθμό (2%)

43. Πως αξιολογείτε τα συμπεράσματα κάποιων κοινωνικών επιστημόνων, τα οποία υποστηρίζουν πως οι Βορειοηπειρώτες έχουν χάσει την ελληνική εθνική συνείδηση;

- επιτηδευμένα (8,16%)
- κατευθυνόμενα (22,45%)
- μη επιστημονικά (16,3%)
- λανθασμένα (44,9%)
- σωστά (4%)
- δεν γνωρίζω (4%)

44. Τι ταυτότητα πιστεύετε ότι διατηρούν τα παιδιά των Βορειοηπειρωτών που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν για κάποια χρόνια στην Αλβανία και στη συνέχεια μετανάστευσαν στην Ελλάδα;

- αδιάφορη (2%)
- ελληνοαλβανική (12,24%)
- βορειοηπειρωτική (67,35%)
- ελλαδίτικη (18,37%)

45.Τι ταυτότητα πιστεύετε ότι διατηρούν τα παιδιά των Βορειοηπειρωτών που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην Ελλάδα;

- αδιάφορη (0%)
- ελληνοαλβανική (4%)
- βορειοηπειρωτική (12,24%)
- ελλαδίτικη (83,67%)

46.Πιστεύετε ότι οι Βορειοηπειρώτες έχουν διασπαστεί σαν εθνική ομάδα στην Ελλάδα;

- όχι (16,3%)
- ναι (81,7%)
- άλλο (αναπτύξτε)

(Αν απαντήσατε θετικά, συμπληρώστε την παρακάτω ερώτηση)

47.Ποιοι παράγοντες ευθύνονται για τη διάσπαση των Βορειοηπειρωτών;

(Αριθμήστε με φθίνουσα σειρά, όσα τετραγωνάκια επιθυμείτε, ξεκινώντας από τον σημαντικότερο παράγοντα. Δηλαδή, σημειώστε 1 στον σημαντικότερο παράγοντα, 2 στον δεύτερο σημαντικότερο παράγοντα, 3 στον τρίτο σημαντικότερο παράγοντα, 4 στον τέταρτο σημαντικότερο παράγοντα, 5 στον πέμπτο σημαντικότερο παράγοντα και 6 στον λιγότερο σημαντικό παράγοντα.)

32,65%	η κρατική αδιαφορία
18,3%	ο ρατσισμός που βίωσαν
10,2%	ο αγώνας για επιβίωση
16,32	η ιδιοσυγκρασία του Βορειοηπειρώτη
4%	τα πολιτικά συμφέροντα των Βορειοηπειρωτών
	τα πολιτικά συμφέροντα των Ελλαδιτών

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Βιβλία

- Sherman Arnold, *Αλβανία: Ο τσακισμένος αετός των Βαλκανίων*, Εκδόσεις Ίνδικτος, Αθήνα 2000.
- Αντωνόπουλος Α. Ηλίας, *Ελλάδα, Αλβανία, Κοσσυφοπέδιο 1912-1998*, Εκδόσεις Ωκεανίδα, Αθήνα 1999.
- Βακαλόπουλος Α. Κωνσταντίνος, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού, Ήπειρος*, Εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992.
- Βακαλόπουλος Α. Κωνσταντίνος, *Σύγχρονα εθνολογικά όρια του ελληνισμού στα Βαλκάνια*, Εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1994.
- Βαρβιτσιώτη - Μανωλοπούλου Κατερίνα, *Διεθνής Πολιτική - Μειονότητες*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2002.
- Βερέμης Θάνος, *Η ίδρυση του αλβανικού κράτους και οι ελληνικές διεκδικήσεις*, στο «Ο ελληνισμός της Αλβανίας», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
- Γεώργας Δημ. και Παπαστυλιανού Α., *Επιπολιτισμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα. Ψυχολογικές διεργασίες προσαρμογής*, Εκδόσεις Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού, Αθήνα 1993.
- Γεωργίου Βασίλης, *Βόρειος Ήπειρος, Η Συνεχιζόμενη Εθνική Τραγωδία*, Εκδόσεις Ρήγα, Αθήνα 2000.
- Γκιζέλης Γρηγόρης, *Το βορειοηπειρωτικό ζήτημα, Ανάλυση και κριτική των ιστορικών γεγονότων και της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής*, Εκδόσεις Κ.Ε.Β.Α, Αθήνα 1992.
- Δαλιάνης Β. Μενέλαος, *Η εθνική αντίσταση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία, 1943-1944*, Εκδόσεις Ιωλκός, Αθήνα 2000.
- Δαλιάνης Β. Μενέλαος, *Το Μεγάλο Άνοιγμα*, Εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 2008.
- Διβάνη Λένα, *Ελλάδα και Μειονότητες, Το σύστημα Διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999.
- Κόντης Βασίλης, *Ευαίσθητες ισορροπίες, Ελλάδα- Αλβανία στον 20^ο αιώνα*, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994.
- Κόρμαλης Λ. Αθανάσιος, *Αντίσταση στη βορειοηπειρωτική γη*. Εκδόσεις Πελασγός, Αθήνα 1993.
- Κυργιάννη Μ., Παπαδημητρίου Π., *Η αντιφασιστική οργάνωση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία 1943-1944*, Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 1982.
- Κυριακού Κωνσταντίνος, *Ελεύθερος-φυλακισμένος : Αναφορά στις συνθήκες ζωής των Ελλήνων της Βορείου Ηπείρου*, Εκδόσεις Νέα Θέσις, Αθήνα 1997.
- Κυριακού Κωνσταντίνος, *Οι ξεχασμένοι ήρωες*, Εκδόσεις Νέα Θέσις, Αθήνα 1997
- Λέκκας Π. Αθανάσιος, *Συνοπτική ιστορία της Βορείου Ηπείρου*, Εκδόσεις Πασύβα, Αθήνα 1991.
- Μαλκίδης Θεοφάνης, *Η Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία*, Πανηπειρωτική Ομοσπονδία Αμερικής, Αθήνα 2007.
- Μαλκίδης Θεοφάνης, *Οι ελληνοαλβανικές σχέσεις*, Εκδόσεις Γόρδιος, Αθήνα 2007.
- Μαρκογιάννη Άντα, «Εξωτερική Πολιτική της Αλβανίας: Μια Ιδιαίτερη Περίπτωση», στο Χριστόδουλος Γιαλουρίδης, Στέλιος Αλειφαντής, *Τα Βαλκάνια στο Σταυροδρόμι των Εξελίξεων, Ροές*, Αθήνα, 1988.
- Μαχαιρίδης Δημήτρης, *Αλβανία*, Εκδόσεις ΙΣΤΑΜΕ, Αθήνα 2000.
- Μπάρκας Παναγιώτης, *Αλβανία 1997, Η προδοσία της προσδοκίας*, Εκδοτικός Οίκος Α.Α Λιβάνη, Αθήνα 2003.

- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μαρία, *Οι βαλκανικοί λαοί*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991.
- Παπαδόπουλος Κ. Αλέξανδρος, *Ο αλβανικός εθνικισμός και ο οικουμενικός Ελληνισμός*, Εκδόσεις Νέα Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα
- Παπαχρήστος Βαγγέλης, *Η Δίκη των «πέντε»*, Εκδόσεις Νέα Θέσις, Αθήνα 2006
- Ραφαηλίδης Βασίλης, *Οι λαοί των Βαλκανίων*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 1994.
- Σβορώνος Γ.Νίκος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999.
- Τσιτσελίκης Κωνσταντίνος, Χριστόπουλος Δημήτρης (επιμέλεια), *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2003.
- Φραγκουδάκη Άννα, *Γλώσσα και Ιδεολογία*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1987.
- Φλιτούρης Α. Λάμπρος, *Rorolo Albanese, Η ιταλική διπλωματία και η χάραξη των ελληνοαλβανικών συνόρων*, Εκδόσεις Ισνάφι, Ιωάννινα 2006.
- Χατζηαντωνίου Κώστας, Χιμάρα, το άπαρτο κάστρο, Εκδόσεις Διόρασις, Αθήνα 2002.
- Χρηστίδης Ε. Γεώργιος, *Τα κομμουνιστικά Βαλκάνια*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2003.
- «Οι Ελληνοαλβανικές Σχέσεις και το Βορειοηπειρωτικό», Ειδική έκδοση του Περιοδικού Οικονομικός Ταχυδρόμος.

Β. Εφημερίδες - Περιοδικά

ΒοΗ
 Ελληνισμός
 Ελευθεροτυπία
 Καθημερινή
 Λαϊκό Βήμα
 Οικονομικός ταχυδρόμος
 Προβολή
 Πρωινός Λόγος Ιωαννίνων
 Τα Νέα

Γ. Διαδίκτυο

<http://www.experiencefestival.com>

<http://bh2020.blogspot.com>

<http://www.northepirus.com>

<http://www.BHforum.gr>

<http://www.greekembassy.al/>

<http://www.epirusnews.gr/>

http://en.wikipedia.org/wiki/Northern_Epirus

<http://chaonia.blogspot.com/>

<http://www.setimes.com/>

<http://www.albaniannews.com/>

<http://www.alsat.tv/eng/>

<http://www.shekulli.com/>